

Notes Olgierda Christy ze zbiorów Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku jako źródło do poznania działalności 5. Brygady Wileńskiej Armii Krajowej na Pomorzu Gdańskim w 1946 r.

Notes by Olgierd Christa from the Collection of the Museum of the Second World War in Gdańsk to Study the Activity of the Home Army 5th Wilno Brigade in Gdańsk Pomerania in 1946

Karol Polejowski

ORCID: 0000-0002-6550-0052
Instytut Pamięci Narodowej

VARIA

5. BRYGADA WILEŃSKA AK
ZBIORY MUZEUM II WOJNY
ŚWIATOWEJ W GDAŃSKU
ZYGUNT SZENDZIELARZ
ZDZISŁAW BADOCHA
OLGIERD CHRISTA
ROBERT NAKWAS-PUGACZEWSKI
PODZIEMIE NIEPODLEGŁOŚCIOWE
KONSPIRACJA WILEŃSKA
POMORZE GDAŃSKIE
BORY TUCHOLSKIE
LIPUSZ, OSIECZNA
POLSKA PARTIA ROBOTNICZA
URZĄD BEZPIECZEŃSTWA
PUBLICZNEGO

HOME ARMY 5TH WILNO BRIGADE
COLLECTION OF THE MUSEUM
OF THE SECOND WORLD WAR IN
GDAŃSK
ZYGUNT SZENDZIELARZ
ZDZISŁAW BADOCHA
OLGIERD CHRISTA
ROBERT NAKWAS-PUGACZEWSKI
INDEPENDENCE UNDERGROUND
VILNIUS CONSPIRACY
GDAŃSK POMERANIA
TUCHOLA FOREST
LIPUSZ, OSIECZNA
POLISH WORKERS' PARTY
DEPARTMENT OF SECURITY

Abstrakt

Na wystawie głównej Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku znajduje się notes dowódcy jednego ze szwadronów 5. Brygady Wileńskiej Armii Krajowej, działającej w 1946 r. na terenie Polski północnej – Olgierda Christy „Leszka”. Zawiera on m.in. informacje dotyczące życia codziennego żołnierzy, wykazy miejsc, gdzie składowano partyzancką broń, czy informacje o agentach Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. W artykule przedstawiono analizę zawartości notesu oraz same zapiski, które poddano opracowaniu naukowemu.

Abstract

The main exhibition of the Museum of the Second World War in Gdansk features a notebook written by Olgierd Christa 'Leszek', the commander of one of the squadrons of the Home Army 5th Wilno Brigade, which operated in northern Poland in 1946. It contains, among other things, information on the everyday life of soldiers, lists of places where partisan weapons were stored, and information about agents of the Department of Security. This article presents an analysis of the contents of the notebook and the notes themselves, which have been subjected to scientific study.

W zbiorach Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku znajduje się niewielkich rozmiarów notes figurujący w inwentarzu muzealnym jako *Notes Olgierda Christy*¹. Zabytek ten trafił do instytucji jako dar i obecnie znajduje się na wystawie głównej, w części zatytułowanej *Podziemie po wojnie*, w sekcji *Całkowite zwycięstwo, niejednoznaczne wyzwolenie*. Został umieszczony w gablocie wraz z innymi pamiątkami po żołnierzach podziemia niepodległościowego związanych z 5. Brygadą Wileńską Armii Krajowej² (m.in. po Janinie Wasiłojć-Smoleńskiej „Jachnie” oraz

¹ Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, nr inw. MIIWS/A/720, dar, w zbiorach muzealnych od 2012 r. Notes w twardych, brązowych okładkach, grzbiet wzmocniony szarą taśmą, prawy dolny róg okładki przedniej odcięty, oklejony białym papierem; liczba kart: 60 (2 karty usunięte, widoczne miejsce wyrwania), karty numerowane ręcznie, część opatrzona kolejnymi drukowanymi literami alfabetu (skorowidz); wymiary notesu: 85 mm (szer.), 133 mm (wys.); waga: 79 g; materiał: papier; miejsce i data powstania: Polska, 1945–1946; zapiski wykonywane ołówkiem, kredką i piórem, część wpisów ołówkiem poprawiana piórem; oprócz numeru inwentarzowego MIIWS w Gdańsku brak innych znaków identyfikacyjnych ewentualnych poprzednich właścicieli (numerów, sygnatur itp.).

² 5. Brygada Wileńska AK powstała późnym latem 1943 r., a jej dowódcą został mjr Zygmunt Szendzielarz „Łupaszka”, który we wrześniu 1939 r. dowodził szwadronem 4. Pułku Ułanów Zaniemeńskich. Brygada działała na terenie Wileńszczyzny, brała udział w walkach z Niemcami, ich litewskimi kolaborantami oraz sowiecką partyzantką atakującą polskie

Leonie Smoleńskim „Zeusie”). Notes ten jest nie tylko bardzo cenną pamiątką z ostatniego okresu funkcjonowania 5. Brygady na terenie Pomorza w 1946 r., stanowiąc unikatowe muzealium, lecz także bardzo interesującym źródłem wiedzy o działalności jednego z jego szwadronów – dowodzonego najpierw przez ppor. cz.w. Zdzisława Badochę „Żelaznego”³ (kwiecień–czerwiec 1946 r.), a po jego zranieniu (10 czerwca 1946 r.) i śmierci (28 czerwca 1946 r.) przez

wsie i oddziały partyzanckie. Za zgodą dowódcy Okręgu Wileńskiego AK, płk. Aleksandra Krzyżanowskiego „Wilka”, nie wzięła udziału w operacji „Ostra Brama”, czyli wyzwolenia Wilna przez oddziały AK u boku armii sowieckiej (lipiec 1944 r.). Oddział został rozwiązany 22 lipca 1944 r. Większość żołnierzy uniknęła internowania przez Sowietów i przebiegała się w kierunku zachodnim. We wrześniu 1944 r. Szendzielarz odtworzył 5. Brygadę Wileńską na terenie Białostocczyzny, podporządkowując się dowódcy Okręgu Białostockiego AK ppłk. Władysławowi Liniarskiemu „Mścisławowi”. Brygada walczyła na tych terenach do września 1945 r. Wówczas „Łupaszka” rozwiązał podległe sobie oddziały i przeniósł się do Polski północnej, najpierw do Gdańska, a potem do Zajezrza pod Sztumem, wciąż pozostając w konspiracji. Na przełomie 1945 i 1946 r. podporządkował się dowódcy Okręgu Wileńskiego AK ppłk. Antoniemu Olechnowiczowi „Pohoreckiemu”, który także działał na terenie Gdańska. W kwietniu 1946 r. mjr Szendzielarz po raz drugi odtworzył 5. Wileńską Brygadę AK, wznawiając walkę z narzuconą Polsce władzą komunistyczną. W szczytowym okresie funkcjonowania, latem 1946 r., liczyła około 80 żołnierzy. Działali oni w trzech szwadronach dowodzonych przez ppor. cz.w. Henryka Wieliczkę „Lufę”, ppor. cz.w. Zdzisława Badochę „Żelaznego” (po jego śmierci przez Olgierda Christę „Leszka”) i ppor. cz.w. Leona Smoleńskiego „Zeusa”. Dwa ostatnie oddziały walczyły na Pomorzu Gdańskim do ostatniej dekady listopada 1946 r., a „Lufa” ze swoimi ludźmi wszedł w skład 6. Brygady Wileńskiej AK działającej na północno-wschodnim terenie Polski. W połowie 1948 r., w ramach akcji „X”, wileńska konspiracja została rozbita przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (UBP). Podpułkownik Olechnowicz, mjr Szendzielarz, ppor. Lucjan Minkiewicz (dowódca 6. Brygady Wileńskiej) oraz inni wileńscy konspiratorzy zostali aresztowani, poddani brutalnemu śledztwu i skazani na śmierć, dożywocie lub wieloletnie więzienie, często w pokazowych procesach. O 5. Brygadzie Wileńskiej AK zob. P. Niwiński, *Działania komunistycznego aparatu represji wobec środowisk kombatanatów wileńskiej AK 1945–1980*, Warszawa 2009; idem, *Okręg Wileński AK w latach 1944–1948*, Warszawa 1999; idem, *Okręg Wileński Armii Krajowej w okresie od lipca 1944 r. do lipca 1948. Krótka charakterystyka*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, R. 4, nr 1, s. 195–210; K. Krajewski, T. Łabuszewski, „Łupaszka”, „Młot”, „Huzar”. *Działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK (1944–1952)*, Warszawa 2002. O funkcjonowaniu 5. Brygady Wileńskiej AK na Pomorzu w 1946 r. zob. T. Łabuszewski, *5. Brygada Wileńska AK na Pomorzu, Warmii i Mazurach 1945–1947*, Warszawa 2017; idem, *Oddziały partyzanckie 5 Brygady Wileńskiej AK. Na Pomorzu, Warmii i Mazurach 1945–1947*, Warszawa–Jedwabno 2017.

³ Zdzisław Badocha „Żelazny” (1925–1946) – ur. w Dąbrowie Górniczej. Jego ojciec służył w Korpusie Ochrony Pogranicza (KOP), w związku z czym rodzina osiadła w północno-wschodniej Polsce (Nowe Święciany). W 1942 r. dołączył do AK, a w maju 1944 r. do 5. Brygady Wileńskiej. Był jednym z najbardziej utalentowanych dowódców polowych „Łupaszki”. Dowodził szwadronem, który w maju 1946 r. akcją skierowaną przeciwko strukturom władzy komunistycznej na terenie Pomorza (rajd „Żelaznego”, 19–23 maja 1946 r.). Został ranny 10 czerwca 1946 r. w starciu z siłami komunistycznego bezpieczeństwa w Tulicach (koło Starego Targu), zginął 28 czerwca w Czerninie pod Sztumem, w czasie milicyjno-ubeckiej oblawy. Miejsce jego spoczynku pozostaje nieznane. Biografia Badochy: Ł. Borkowski, „Żelazny” od „Łupaszki”. *Ppor. Zdzisław Badocha (1925–1946)*, Katowice–Warszawa 2017.

ppor. cz.w. Olgierda Christę „Leszka” (czerwiec–lipiec i wrzesień–listopad 1946 r.) oraz sierż. Roberta Nakwasa-Pugaczewskiego „Okonia”⁴ (lipiec–sierpień 1946 r.).

Do tej pory treść notesu nie była przedmiotem osobnego opracowania, nie była też w całości publikowana⁵. Niniejszy artykuł dzieli się na dwie części. Część pierwsza to opis zawartych w notesie informacji i ich konfrontacja z innymi zachowanymi źródłami, np. meldunkami i raportami powiatowych komend Milicji Obywatelskiej (MO) czy zeznaniami członków partyzanckich oddziałów aresztowanych w 1946 r. i w latach późniejszych. Część druga to publikacja *Notesu* wraz z odsyłaczami, gdzie zidentyfikowano – jak dalece było to możliwe na obecnym etapie badań – konkretne osoby i miejsca.

NOTES JAKO DOWÓD RZECZOWY W ŚLEDZTWIE I PROCESIE WILEŃSKICH PARTYZANTÓW (1948–1949)

Najwcześniejszy znany opis *Notesu* znajduje się w protokole przesłuchania Olgierda Christy z 11 października 1948 r. Były dowódca szwadronu zeznał, że w 1946 r. miał dwa notesy. W jednym zapisał personalia członków oddziału, ale – jak twierdzi – wyrwał kartki z tymi informacjami i spalił je. Drugi, bez wątpienia będący przedmiotem niniejszego opracowania, „o rozmiarach 80 × 125 lub 130, koloru brązowego zgubiłem. Możliwym, że dałem [go] «Markowi», lecz ja sobie [tego] nie przypominam”⁶. Dokładniejszy opis *Notesu* znalazł się w protokole oględzin dowodu rzeczowego, sporządzonym w Gdańsku, w marcu 1949 r. Brzmi następująco:

⁴ Robert Nakwas-Pugaczewski „Okoi” (1920–1973) – ur. w Wilnie. W 1943 r. został członkiem wileńskiej konspiracji niepodległościowej i jako żołnierz 3. Brygady Wileńskiej AK brał udział w operacji „Ostra Brama”. W grudniu 1944 r. wstąpił do Szkoły Lotniczej w Zamościu. W lutym 1945 r. został aresztowany przez UBP i skazany na sześć lat więzienia. Zwolniony na mocy amnestii w kwietniu 1946 r., od lipca do listopada 1946 r. działał w szwadronie Christy 5. Brygady Wileńskiej AK. Nie ujawnił się po ogłoszeniu amnestii w 1947 r. i w lipcu 1948 r. został aresztowany przez UBP. WSR w Gdańsku 31 sierpnia 1949 r. skazał go na dożywocie za działalność w partyzantce niepodległościowej (wyrok zamieniono na 12 lat więzienia). Zwolniony warunkowo w 1958 r., zamieszkał w Gdańsku-Wrzeszczu i pozostał w sferze zainteresowania SB, która inwigilowała dawnych partyzantów wileńskich. Zob. J. Marszałec, *Robert Nakwas-Pugaczewski (1920–1973) „Okoi”* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce...*, s. 368–370.

⁵ Notes i jego zapisy były wcześniej znane historykom – świadczy o tym artykuł prasowy Piotra Szubarczyka z 2007 r., w którym powołuje się na konkretne informacje w nim zawarte: P. Szubarczyk, *Pogrobowcy UB w akcji*, RadioMaryja.pl, <https://www.radiomaryja.pl/bez-kategorii/pogrobowcy-ub-w-akcji/> [dostęp: 21 VII 2020].

⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku (AIPN Gd), 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 89–90.

” Notes zawierający 61 kartek o rozmiarach 13 cm × 8,5 cm. Okładki tego notesu są koloru jasno-fioletowego, zaś grzbiet jest zniszczony, o kolorze ciemnozielonym. Na okładce zewnętrznej, w górnej części, po prawej stronie jest tłoczony napis srebrnymi literami „Notes”. Notes ten jest ze skorowidzem alfabetycznym. Wewnątrz znajduje się luźna kartka koloru różowego z zapisem pseudonimów. Na stronie 56 do 57a znajduje się spis różnego rodzaju broni oraz nazwiska funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa i innych osób⁷.

Notes został uznany za dowód rzeczowy w sprawie przeciwko Olgierdowi Chrście 19 marca 1949 r., gdyż zawierał „spis ukrytej broni oraz niepodanej w czasie ujawniania się w 1947 r.”⁸ (chodzi o ujawnienie się Christy w Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego [WUBP] w Gdańsku w kwietniu 1947 r.). Sam „Leszek”, gdy prowadzący śledztwo pokazał mu notes, przyznał, że należał on do niego oraz że osobiście dokonywał w nim wpisów. Natomiast widniejące na kartach 56–57a, przy poszczególnych miejscach ukrycia broni, litery „P” i „V” oznaczają w pierwszym przypadku, że w momencie ujawnienia się w 1947 r. określił on dane miejsce w swoim oświadczeniu ujawnieniowym, w drugim wypadku zaś, że informacja ta nie została wówczas podana⁹. Przy dwóch wpisach znalazł się znak „–”, który miał oznaczać, że oddział podjął złożoną tam wcześniej broń. Wiadomo też, że notes znajdował się w materiałach śledztwa w specjalnej kopercie, która zachowała się do dziś. Kiedy jednak w 2007 r. w Instytucie Pamięci Narodowej opracowywano materiał ze śledztwa, koperta była pusta¹⁰.

Nie ulega wątpliwości, że opisany notes należący do Christy oraz zabytek znajdujący się w kolekcji Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku są tożsame. Autor niniejszego artykułu nie ma informacji o losach notesu

⁷ AIPN Gd, 284/835, t. 6, Protokół z oględzin dowodu rzeczowego w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Robertowi Nakwasowi-Pugaczewskiemu, Gdańsk, 18 III 1949 r., k. 204. Wspomniana w protokole luźna różowa karta z pseudonimami jest obecnie doklejona taśmą jako ostatnia karta w notesie. Kolor okładek jest raczej bliższy brązowemu (zapewne mamy tu do czynienia ze zmianami związanymi z upływem czasu), a grzbiet oklejono jasną taśmą, chociaż pod nią, u dołu notesu, można dostrzec resztki zielonego grzbietu.

⁸ *Ibidem*, k. 217. Postanowienie podpisał oficer śledczy WUBP w Gdańsku Józef Jacoń. Józef Jacoń (1915–?) – ur. w Tuszynie; syn Franciszka. Od sierpnia 1945 r. pracował w WUBP w Gdańsku, gdzie od 1 grudnia 1948 r. był oficerem śledczym. Służbę w resorcie bezpieczeństwa zakończył w 1970 r., w stopniu kapitana, jako kierownik Działu Śledczego Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej (KWMO) w Gdańsku. Zob. AIPN Gd, 214/1582, Akta osobowe funkcjonariusza Józefa Jaconia.

⁹ AIPN Gd, 284/835, t. 6, Protokół okazania dowodu rzeczowego w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Robertowi Nakwasowi-Pugaczewskiemu i innym, Gdańsk, 21 III 1949 r., k. 211–212. Protokół został podpisany przez Jaconia.

¹⁰ *Ibidem*, k. 112. Adnotacja z 6 marca 2007 r., podpis w formie parafki.

od momentu jego odnalezienia przez funkcjonariuszy UBP i zakwalifikowania go jako dowodu rzeczowego w sprawie w marcu 1949 r. do momentu, kiedy trafił on jako dar do gdańskiego muzeum.

KWESTIA WŁASNOŚCI NOTESU I AUTORSTWA ZAWARTYCH W NIM ZAPISÓW W CZASIE ŚLEDZTWA W LATACH 1948–1949

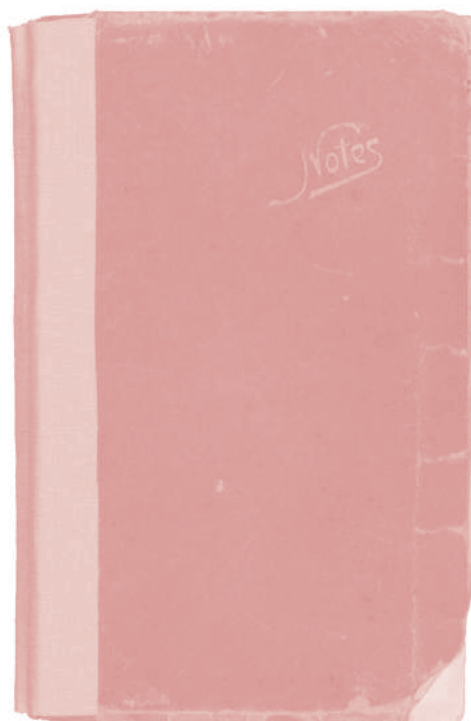
W 1946 r. Christa był zastępcą dowódcy szwadronu 5. Brygady Wileńskiej AK, którym od początku maja do 10 czerwca 1946 r. dowodził ppor. Badocha. Szwadron ten został wyodrębniony przez mjr. Zygmunta Szendzielarza „Łupaszkę” w czasie tzw. pierwszej koncentracji brygady na terenie Borów Tucholskich. W połowie maja tego roku w jego składzie znajdowało się 16 partyzantów (15 mężczyzn i 1 kobieta, sanitariuszka). Między 19 maja a 10 czerwca oddział „Żelaznego” dokonał wielu akcji skierowanych przeciwko strukturom władzy komunistycznej na terenie Pomorza Gdańskiego, Pomorza Środkowego oraz Powiśla, odnosząc błyskotliwe sukcesy, rozbijając kilkanaście posterunków gminnych MO i placówek UBP. W ich wyniku szwadron zdobył duże ilości broni i amunicji, które znacznie przekraczały potrzeby kilkunastoosobowego oddziału. Partyzanci ukrywali je w tzw. melinach, czyli u gospodarzy i pracowników służby leśnej, którzy współpracowali z niepodległościowym podziemiem. Do tego faktu m.in. odnoszą się przywołane zapisy z kart 56–57a, tak bardzo interesujące gdańskich śledczych w 1948 i 1949 r. Christa objął dowództwo oddziału po zranieniu „Żelaznego” i sprawował je do listopada (z przerwą, gdy sam się leczył po odniesieniu rany – koniec lipca–początek września 1946 r., i kiedy zastępował go Nakwas-Pugaczewski).

Okoliczności odnalezienia *Notesu* przez funkcjonariuszy UBP w lipcu 1948 r. spowodowały jednakże, że przez pewien czas (zapewne do momentu uzyskania w tej materii zeznań Christy, a więc przez co najmniej kilka tygodni), za jego właściciela uznawano Mariana Odyna-Jankowskiego „Marka”, który w szwadronie „Żelaznego” służył od początku, czyli od maja 1946 r., aż niemalże do jego rozwiązania w listopadzie 1946 r. Przekonanie to oparto na tym, że notes znaleziono podczas przeszukania sopockiego mieszkania Józefa Odyna-Jankowskiego, brata „Marka”. Józef, jako podejrzewany o współpracę z konspiracją niepodległościową, został aresztowany 26 czerwca 1948 r. Wobec tego na ostatniej stronie umieszczono następujący zapis (zapewne na żądanie funkcjonariuszy WUBP z Gdańska): „Notes stanowi moją własność, zawiera 62 kart[y]. Odyn-Jankowski Józef”¹¹.

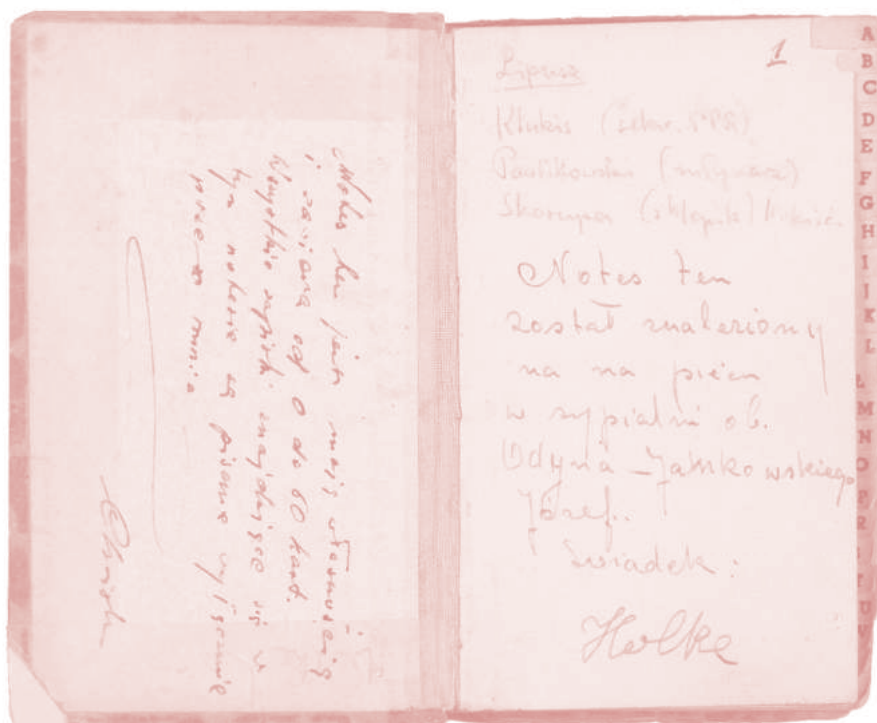
¹¹ *Notes*, k. 59a.

FOT. 1

Pierwsza strona okładki notesu
Olgierda Christy „Leszka”.
Fot. Wojciech Kiepiński

FOT. 2

Wewnętrzna strona okładki
notesu z odręczną adnotacją
Christy o tym, że stanowi on
jego własność. Pierwsza karta
notesu z nazwiskami działaczy
PPR z Lipusza oraz adnotacją
Józefa Odyń-Jankowskiego
o tym, że notes został
znaleziony w jego mieszkaniu.
Fot. Wojciech Kiepiński

„Notes ten został znaleziony na piecu w sypialni ob. Odyna-Jankowskiego Józefa. Świadek: Holke”¹². Tak więc od momentu aresztowania Józefa Odyna-Jankowskiego i przejęcia notesu w jego sopockim mieszkaniu funkcjonariusze gdańskiego WUBP posługiwali się informacją, że korzystają z notesu „Marka”¹³. Już 24 lipca 1948 r. urząd raportował do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie (Departament III) o zdobyciu informacji dotyczących miejsc przechowywania broni. Jak napisano, uzyskano je, zestawiając dane z notesu „Marka” i zeznań innego członka szwadronu – Jana Hapa „Sztynwego”¹⁴. To stało się powodem aresztowań na terenie województwa gdańskiego ludzi, których podejrzewano o współpracę z wileńskimi partyzantami¹⁵. Sytuacja wyjaśniła się po aresztowaniu Christy, który w czasie przesłuchania przyznał, że notes jest jego własnością. Odnotowano to 20 marca 1949 r. kolejnym zapisem: „Notes ten jest moją własnością i zawiera od o do 60 kart. Wszystkie zapiski znajdujące się w tym notesie są pisane wyłącznie przeze mnie. Christa”¹⁶.

W świetle zachowanego materiału źródłowego – głównie zeznań Christy, Nakwasa-Pugaczewskiego oraz Odyna-Jankowskiego – można przyjąć, że po rozwiązaniu oddziału w listopadzie 1946 r. *Notes* należący do Christy znalazł się w rękach Mariana Odyna-Jankowskiego (Christa zeznawał, że mogło się to stać w grudniu 1946 r.). „Marek” 20 lub 21 marca 1948 r. pozostawił go w mieszkaniu swego starszego brata Józefa i tam pod koniec czerwca 1948 r. odnaleźli go funkcjonariusze UBP.

Warto także zwrócić uwagę na kwestię autorstwa zapisów znajdujących się w *Notesie*. Już pobieżna ich analiza pozwala przypuszczać, że nie wszystkie wyszły spod ręki Christy. Aresztowany i przesłuchiwany

¹² *Ibidem*, k. 1. Co do identyfikacji świadka, zob. przyp. 76 w aneksie źródłowym.

¹³ P. Niwiński, *Działania komunistycznego aparatu represji...*, s. 101. W zeznaniu złożonym przez Józefa Odyna-Jankowskiego 29 czerwca 1948 r. znajduje się informacja, że notes przyniósł do mieszkania w Sopocie jego brat Marian, z prośbą o jego przechowanie. Miało się to stać 20 lub 21 marca 1948 r. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 6, Protokół przesłuchania Józefa Odyna-Jankowskiego, Warszawa, 29 VI 1948 r., k. 99.

¹⁴ Jan Hap „Sztynwy” (1924–2004) – ur. w Wołkowysku. Został aresztowany 8 lipca 1948 r. Zob. AIPN Gd, 80/17, t. 1, Repertorium wykonania kar W. Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku za 1949 r. (nr 1-413) i 1950 r. (nr 1-380), k. 77; K. Polejowski, *Jan Hap, ps. „Sztynwy” – przyczynek do biografii żołnierza „Łupaszki”* [w:] *Żuławy w 1945 roku. Źródła z niedalekiej przeszłości*, red. A. Gąsiorowski, J. Hochleitner, Sztutowo 2017, s. 195–225.

¹⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania (AIPN BU), 01439/57, t. 6, Pismo Józefa Jurkowskiego i kpt. Stanisława Majewskiego do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Warszawie, Gdańsk, 24 VII 1948 r., k. 214; AIPN Gd, 0046/166, t. 1, Sprawozdanie dotyczące pracy Referatu Śledczego PUBP w Kartuzach za okres sprawozdawczy od 1 do 31 lipca 1948 r., Kartuzy, 31 VII 1948, k. 21.

¹⁶ Wewnętrzna strona przedniej okładki notesu.

w 1948 r. w gdańskim WUBP Nakwas-Pugaczewski, sprawujący dowództwo w szwadronie od końca lipca do początków września 1946 r., pytany o notes, zeznawał:

„ Z rozkazu „Leszka” zapisywałem ja lub on sam w notesie oddziału personalia i adresy odchodzących w tym celu, aby w razie potrzeby ściągnąć ich z powrotem do oddziału [...]. Wspomniany notes ma obecnie „Leszek” (nazwiska nie znam) [...]. W notesie czerwonym, w płóciennnej oprawie, niedużym, miał zapisane „Leszek” meliny broni, którą ukrywał przed rozwiązaniem swego szwadronu z bandy „Łupaszk”¹⁷.

Wynikałoby z tego, że Nakwas-Pugaczewski dokonywał wpisów w notesie i robił to zapewne wtedy, kiedy sprawował dowództwo w oddziale. „Okoń” jeszcze raz wrócił do kwestii notesu, mówiąc, że w czasie jednego z przesłuchań „okazywano mi notes, gdzie podane były dokładne miejsca zatrzymania się bandy oraz melinowania broni. Notes ten prowadził dowódca szwadronu «Leszek» i według niego można się dokładnie zorientować, gdzie banda nasza zatrzymywała się i kwatrowała oraz gdzie były meliny dla składania broni”¹⁸. I tak się rzeczywiście stało, albowiem latem 1948 r. funkcjonariusze UBP, korzystając z zawartych w nim zapisów, aresztowali ludzi, u których szwadron w 1946 r. ukrywał broń. Aresztowano ich nawet wtedy, kiedy broń i amunicja zostały wcześniej (np. już w 1946 r.) wydane – spotkało to np. dwóch gospodarzy z kaszubskiej wioski Bącz¹⁹.

CZAS POWSTANIA I CHARAKTER INFORMACJI ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W NOTESIE

W przywoływanym już zeznaniu „Leszka” z 11 października 1948 r. znajdują się także jego wyjaśnienia co do sposobu, w jaki do *Notesu* trafiły poszczególne zapisy. Ten fragment zeznań warto zacytować *in extenso*:

¹⁷ AIPN BU, 01439/57, t. 5, Zeznanie Roberta Nakwasa-Pugaczewskiego w sprawie Zygmunta Szendzielarza „Łupaszk”, Warszawa, 12 VIII 1948 r., k. 293. Co do języka używanego w protokołach należy wyraźnie podkreślić, że to przesłuchujący oficerowie UBP decydowali o ich ostatecznym kształcie. Takie określenia jak „banda” były więc elementem opisu rzeczywistości kreowanej przez komunistycznych funkcjonariuszy. Zapewne sami partyzanci używali właściwych określeń, jak chociażby zeznający Nakwas-Pugaczewski, kiedy mówił o „szwadronie”, co protokolant wprowadził, a czego oficer śledczy nie wykreślił.

¹⁸ AIPN BU, 01439/57, t. 5, Zeznanie Roberta Nakwasa-Pugaczewskiego, Warszawa, 19 X 1948 r., k. 301.

¹⁹ AIPN Gd, 0046/166, t. 1, Sprawozdanie dotyczące pracy Referatu Śledczego PUBP w Kartuzach..., k. 21; K. Polejowski, *O Polskę wolną i czystą jak łą. Szwadron 5. Brygady Wileńskiej AK ppor. Zdzisława Badochy „Żelaznego” na terenie powiatu kartuskiego w maju 1946 roku*, Gdańsk 2021, s. 101–105.

» Notes ten zawierał informacje dot. członków PPR na terenie województwa gdańskiego i bydgoskiego, zebranych w czasie operacji naszej grupy w roku 1946 oraz adresy niektórych członków bandy [...]. Poza tym notatki melin broni, ale tylko takie, które spisałem z notesu „Żelaznego”, oraz zestawienia broni pojedynczej, gdyż główne meliny broni to znałem na pamięć i nie pisałem ze względu konspiracji²⁰.

Wynika więc z tego, że nie był to pierwszy notes prowadzony w oddziale, że wcześniej istniał także notes Badochy, o którym dzisiaj nic nie wiadomo. Czy jest wobec tego możliwe wyodrębnienie informacji spisanych przez „Leszka” z notesu „Żelaznego”? Uważam, że jest to wykaz broni i miejsc jej melinowania w czasie zbrojnego rajdu szwadronu z 19–23 maja 1946 r. z kart 56–57a. Wskazuje na to ciąg informacji zapisanych jedną ręką, które następują po sobie w układzie czasowym i geograficznym, od Konarzyn koło Zblewa w powiecie starogardzkim, przez Parzyn w powiecie chojnickim, Bącz i Rzym w powiecie kartuskim, do Polesia i Boroszewa w powiecie tczewskim. Ponadto „Leszek” i „Okon” zapisywali informacje dotyczące członków PPR oraz współpracowników UBP z terenu ówczesnych powiatów chojnickiego, kościerskiego i starogardzkiego, a także świeckiego, dane poszczególnych milicjantów z niektórych posterunków MO (np. z Osiecznej czy Osieka), adresy wybranych członków szwadronów „Leszka” i „Zeusa” czy ludzi współpracujących z oddziałem oraz teksty śpiewanych wówczas przez partyzantów pieśni i piosenek żołnierskich. W *Notesie* znalazła się też lista zakupów.

Zapisano w nim również nazwiska osób, które nie były ani członkami PPR, ani konfidentami czy funkcjonariuszami UBP lub MO. Trochę światła na powody ich spisania rzucił Christa w swoim zeznaniu z 11 października 1948 r. Na pytanie śledczego, co oznaczają poszczególne nazwiska, „Leszek” wyjaśniał: „Co zaś do nazwiska Ruszczyńskiego na tejże stronicy [k. 45] wyjaśniam, że byliśmy u niego celem przeprowadzenia dochodzeń w stosunku do jego osoby, ponieważ ludność miejscowa skarżyła, że on zabił Sambora [także zapisanego w *Notesie*] za kłusownictwo, jednak żadnej krzywdy nie zrobiliśmy mu”²¹. Z kolei na pytanie o to, kim jest zapisany na karcie 45a Mieczysław Dudek, Christa mówił: „Dudek Mieczysław

²⁰ AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 89–90.

²¹ *Ibidem*, k. 92. Z zachowanych dokumentów wynika, że chodzi o leśniczego Alfreda Rózdzyńskiego z Bąkowskiego Młyna. 29 kwietnia 1946 r. miał sam zameldować na posterunku MO w Warlubiu, że w czasie obchodu lasu zastrzelił Edwarda Sambora. Prokuratura w Bydgoszczy umorzyła sprawę ze względu na brak dowodów. Zob. AIPN By, 00130/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, nr karty 1658.

to jest były milicjant z okolic Sztumu, który miał mieć karabin, lecz ja tej broni nie odbierałem”²².

ŻOŁNIERSKIE PIOSENKI I WIERSZE

Żołnierskie piosenki są nieodłącznym elementem codziennego życia żołnierzy i towarzyszą im one przez cały okres służby. Tak było także w przypadku partyzantów mjr. „Łupaszk”. W połowie kwietnia 1946 r. 5. Brygada Wileńska AK podczas jednej z pierwszych akcji na Pomorzu – w okolicach Malborka i Sztumu – której celem było zdobycie samochodu ciężarowego, zatrzymała na jedną noc grupę urzędników tzw. akcji siewnej ze Sztumu. Wśród nich znajdował się Teodor Lepiesza. Podczas zeznań tak opisywał warunki, w których był przetrzymywany w partyzanckiej kwaterze: „Weszliśmy do domu, gdzie spali żołnierze i usiedliśmy, czekając na kolację. Żołnierze w tym czasie śpiewali piosenki wojskowe”²³. Niestety nie podał, jakie to były piosenki.

Z kolei w dzienniku ppor. Henryka Wieliczki „Lufy”, innego z dowódców szwadronów 5. Brygady Wileńskiej w 1946 r., znajdujemy informację, że pod koniec maja partyzanci uczyli się piosenki *Więc naprzód*. Chodzi tu bez wątpienia o wiersz Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Pocałunek*, który stał się żołnierską piosenką²⁴. Wynika też z tego, że żołnierze znali i śpiewali utwory nowe, które powstały zaledwie kilka lat wcześniej, w czasie II wojny światowej. Wyraźnie widać to także w *Notesie*, gdzie większość zapisanych tekstów to piosenki partyzanckie i wojskowe z lat 1942–1944.

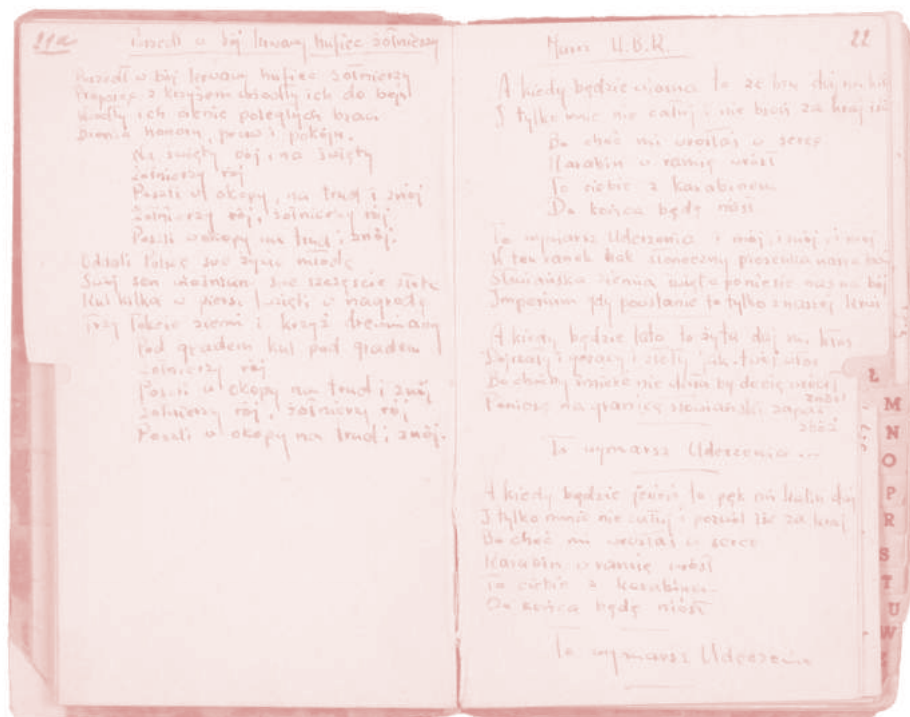
Począwszy więc od karty nr 21, znajdujemy kolejno: *Poszedł w bój krwawy hufiec żołnierzy*, *Marsz UBK (Wymarsz Uderzenia)*, *Po partyzancie dziewczyna płacze*, *Dziś do ciebie przyjść nie mogę*, *Monte Cassino*, *W sierpniowy skwar* oraz *W lasach wileńskich...* Pierwsza z piosenek powstała w czasie wojny polsko-bolszewickiej (1919–1920), a jej właściwy tytuł to *Harcerski marsz żałobny*. Zapisany w *Notesie* tekst został nieco zmieniony w stosunku do wersji znanej obecnie. Kolejne piosenki powstały w latach 1942–1944 i także ich teksty

²² *Ibidem*. W zachowanych materiałach AIPN nie udało się odnaleźć informacji o funkcjonariuszu MO związanym z powiatem sztumskim po 1945 r., o tym imieniu i nazwisku.

²³ AIPN BU, 01439/57, t. 4, Zeznanie Teodora Lepieszy w sprawie Zygmunta Szendzielarza „Łupaszk”, k. 102–104. Teodor Lepiesza (1924–?) – syn Juliana. W późniejszym okresie był mechanikiem samochodowym w Sztumie.

²⁴ AIPN BU, 01439/57, t. 6, Dziennik Henryka Wieliczki „Lufy”, przepisany na maszynie, k. 11. Przyjmuje się, że Baczyński napisał *Pocałunek* po 15 maja 1944 r.

różnią się miejscami od wersji znanych dzisiaj. Ta część notesu ma dla nas dużą wartość poznawczą, gdyż z jednej strony widać, że partyzanci znali i śpiewali piosenki, które powstały w różnych regionach okupowanej Polski, z drugiej błyskawicznie przyswoili sobie piosenkę *Monte Cassino*, sławiącą żołnierzy 2. Korpusu Polskiego, dowodzonego przez gen. Władysława Andersa. Jeżeli połączymy to z faktem, że żołnierze szwadronu „Żelaznego” i „Leszka” w czasie działań na Pomorzu Gdańskim w 1946 r. umundurowali się na wzór żołnierzy 2. Korpusu (battledressy, czarne berety z orzełkami w koronie), to dostrzeżemy silne dążenie partyzantów do podkreślania jedności i ciągłości walki żołnierza polskiego, podległego legalnemu rządowi Rzeczypospolitej działającemu w Londynie. Ten zabieg na Pomorzu Gdańskim miał szczególne znaczenie, gdyż w 1946 r. na tym terenie przebywało już kilka tysięcy żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, którzy wrócili do komunistycznej Polski. Dla władz podległych Moskwie „andersowcy” byli szczególnie podejrzaną grupą, o czym po klęsce tzw. referendum ludowego (czerwiec 1946 r.) wprost pisał zastępca ds. polityczno-wychowawczych komendanta powiatowego MO w Kartuzach:

FOT. 3

Karty 21a i 22 notesu Christy z tekstami piosenek *Poszedł w bój krwawy hufiec żołnierzy* oraz *Wymarsz UBK*.

Fot. Wojciech Kiełpiński

” Wyniki głosowania były tak fatalne, o których nikt z nas nie myślał. Okazało się dopiero, jakie jest zapatrywanie między ludźmi, jakie jest ustosunkowanie się ludności kaszubskiej do rządu. Jak wynika z mej obserwacji, to kontrapropagandę prowadzili ci wszyscy, którzy przybyli z Anglii. Są oni prawie co trzecia rodzina i prowadzą politykę domową i rodzinną, której w żaden sposób nie da się zauważyć. Jak [z tego] wynika, nie są zadowoleni ci nasi Polacy, którzy z tak pokornym sercem chcieli rehabilitacji, gdyż okazali się oni teraz naszymi skrytymi wrogami, odpowiadając „nein”²⁵.

Działalność szwadronów 5. Brygady Wileńskiej na terenie Pomorza Gdańskiego miała więc także duże znaczenie polityczne i propagandowe²⁶.

MIEJSCA PRZECHOWYWANIA BRONI, AMUNICJI, ŻOŁNIERSKIEGO EKWIPUNKU

Jednym z głównych zadań szwadronów 5. Brygady Wileńskiej AK była dezorganizacja komunistycznych struktur władzy. W konsekwencji oznaczało to przede wszystkim rozbijanie i rozbieranie gminnych posterunków MO oraz terenowych placówek UBP. Jednym ze skutków tej działalności było pozyskiwanie znacznych ilości broni, amunicji i innych elementów uzbrojenia, a także odzieży czy takich urządzeń jak radio czy maszyny do pisanie. Na kartach 56–57a znajduje się szczegółowe zestawienie zdobytych materiałów (wraz z informacjami o rodzajach broni i uzbrojenia), a także spis 18 miejsc i osób, u których przechowywano zdobycze (znajdujemy tutaj nazwy miejscowości, imiona i/lub nazwiska). Uwagę zwraca też, że dowódcy szwadronu – ppor. „Żelazny” i ppor. „Leszek” – unikali składowania większej ilości broni w jednym miejscu, preferując raczej jej w miarę równomierne rozrzucenie w terenie, na którym działali partyzanci. Na meliny wyznaczano miejsca poza dużymi miastami czy miasteczkami; jedyne miasto zapisane w *Notesie* to Starogard, jednak bez bliższych szczegółów (brak adresu czy nazwiska osoby ukrywającej broń). W przeważającej mierze uzbrojenie składowano u gospodarzy mających swoje gospodarstwa poza centrami większych wsi (na tzw. koloniach), w miejscowościach

²⁵ AIPN, 05/54, t. 35, Sprawozdania miesięczne i okresowe KPMO w Kartuzach za okres od 12 V 1945 r. do 31 XII 1946 r., Sprawozdanie zastępcy komendanta KPMO w Kartuzach ppor. Władysława Szewczyka z pracy polityczno-wychowawczej MO pow. kartuskiego za czas od 7 VI do 7 VII 1946 r., Kartuzi, 6 VII 1946 r., k. 179. Na terenie powiatu kartuskiego szwadron „Żelaznego” pojawił się tylko raz, 23 maja 1946 r., rozbijając pod Podjazami milicyjną obławę oraz zajmując Sierakowice i Bącz. Było to wydarzenie, które mogło wpłynąć na wynik tzw. referendum ludowego na tym terenie na niekorzyść władz komunistycznych. K. Polejowski, *O Polskę wolną...*, s. 146–148.

²⁶ O czym niżej, w części dotyczącej PPR-owców i informatorów UBP.

liczących kilka–kilkanaście gospodarstw (najczęściej leżących w lasach) lub u leśniczych współpracujących z partyzantami.

Jeśli chodzi o wpis, który wyszedł zapewne spod ręki „Leszka”, to jak już wcześniej wskazano, odnosi się on do okresu tzw. rajdu szwadronu „Żelaznego”, a więc ostatniej dekady maja 1946 r. Między 19 a 23 maja szwadron ppor. Badochy wykonał około 400-kilometrowy rajd po Pomorzu Gdańskim i Pomorzu Środkowym, podczas którego rozbroił kilkanaście gminnych posterunków MO i placówek UBP. Ponadto rozbił pluton operacyjny Komendy Powiatowej MO (KPMO) z Kartuz (23 maja 1946 r., Podjazzy koło Sulęcyna), zabierając funkcjonariuszom długą broń automatyczną i broń krótką. A ponieważ każdy z żołnierzy szwadronu był już bardzo dobrze uzbrojony, prawie całe pozyskane uzbrojenie zostało wówczas zamelinowane; świadectwem tego jest przywoływany zapis w *Notesie*. Wpisy te mogą być też podstawą do odtworzenia szczegółowej marszruty partyzanckiego oddziału między 19 maja a początkiem czerwca 1946 r.

Kiedy szwadronem dowodził już ppor. „Leszek”, akcja na podobną skalę nigdy się nie powtórzyła. Zdarzały się jeszcze wypadki rozbijania pojedynczych posterunków gminnych MO, patroli (czy pojedynczych osób) złożonych z funkcjonariuszy MO i UBP czy wojska „ludowego”, ale ich rezultat, jeśli chodzi o pozyskaną broń i uzbrojenie, był bez porównania mniejszy niż akcja z drugiej połowy maja 1946 r.

W analizowanym spisie zwraca uwagę Parzyn (gmina Brusy, powiat chojnicki, województwo pomorskie), gdzie wymienia się aż cztery miejsca pozostawienia broni, amunicji oraz innego wyposażenia. Oznacza to, że w zasadzie wszyscy mieszkańcy tej niewielkiej osady leżącej w Borach Tucholskich współpracowali z partyzantami (istniały tam wówczas trzy domy). Mamy więc tutaj dwóch gospodarzy, a zarazem pracowników leśnych: Alojzego Orzłowskiego i Feliksa Rekowski, oraz niewymienionego z nazwiska sołtysa tej wsi²⁷. Broń przechowywał także miejscowy leśniczy Bernard Rehmus (Rhemus²⁸, w *Notesie* Rajmun). Znajdziemy tu w sumie

²⁷ Skądinąd wiadomo, że był nim Józef Zblewski. Zob. przypis w części źródłowej artykułu.

²⁸ C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 5: *Dzieje najnowsze (od 1945 r.)*, Gdańsk 2019, s. 206. Tam też informacja, że w Parzynie funkcjonariusze UBP aresztowali za współpracę z partyzantami także pracowników leśnych Władysława i Franciszka Zblewskich. Władysław Zblewski (1911–1981) – ur. w Trzebuniu (powiat kościerski). W 1946 r. był leśnikiem w Parzynie. Od września 1947 r. do lipca 1948 r. przechowywał broń pozostawioną w 1946 r. przez szwadrony 5. Brygady Wileńskiej AK, współpracując w tym zakresie z leśniczym Bernardem Rehmusem. Został aresztowany 12 lipca 1948 r., a 4 września skazany przez WSR w Bydgoszczy na 8 lat więzienia (zob. AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, nr karty 784). Franciszek Zblewski (1928–?) – ur. w Parzynie. Leśnik, bratanek Władysława, został aresztowany w lipcu 1948 r.

sześć pistoletów maszynowych PPSz wraz z magazynkami, angielskiego stena, niemieckie MP40 i Stg44, włoską berettę, mauzery, granaty, kilka tysięcy sztuk amunicji do różnej broni, ładownice, maszynę do pisania czy aparat telefoniczny. Wszystko wskazuje na to, że było to wyposażenie zabrane m.in. z sześciu (lub siedmiu) gminnych posterunków MO i dwóch placówek UBP znajdujących się w powiatach starogardzkim i kościerskim, rozbrojonych 19 maja 1946 r. Orzłowski i Rekowski zostali aresztowani przez UBP w Wigilię 1946 r. i po kilku tygodniach skazani przez Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) w Bydgoszczy na długoletnie więzienie²⁹. Rehmus wraz z innym pracownikiem leśnictwa, Władysławem Zblewskim, trafił do więzienia latem 1948 r.

WYKAZY CZŁONKÓW PPR W POMORSKICH MIEJSCOWOŚCIACH ORAZ DZIAŁANIA PARTYZANTÓW WOBEC NICH – PRZYKŁAD LIPUSZA I OSIECZNEJ

Kolejna grupa informacji zawartych w *Notesie* to spisy członków PPR w miejscowościach, które znajdowały się na terenie działania szwadronu Badochy i Christy. Informacje o lokalnych działaczach PPR i ich ewentualnej współpracy z UBP partyzanci zdobywali od mieszkańców miejscowości, w których się pojawiali, ale też od współpracujących z nimi funkcjonariuszy MO (zob. niżej, przypadek Osiecznej). Kiedy mieszkańcy skarżyli się na konkretnych PPR-owców, dowódca szwadronu nakazywał tym ostatnim zaprzestania działalności i wypisania się z partii komunistycznej. Jeżeli to nie odnosiło skutku, wówczas wymierzano im publiczną chłostę (jak np. w miejscowości Ocypel), a w skrajnych przypadkach skazywano na karę śmierci. To u PPR-owców szwadron kwaterował, żądał od nich żywności czy konfiskował pieniądze i ubrania. Przesłuchiwany w październiku 1948 r. Christa stwierdzał: „Ewidencje członków PPR-u robiłem na rozkaz «Łupaszkę», gdyż mieliśmy zadanie nakłaniać ich do wystąpienia z partii, zaś ja ze swej strony miałem na uwadze to, że jeżeli będziemy opuszczać szeregi bandy, to od nich miałem zabierać ubrania cywilne dla swych członków udających się do domu na okres zimowy”³⁰.

za to, że nie zgłosił organom bezpieczeństwa znalezienia granatu. Został oskarżony o ukrywanie broni należącej do oddziału 5. Brygady Wileńskiej AK i skazany (wrzesień 1948 r.) na rok więzienia, w zawieszeniu na dwa lata (zob. AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, nr karty 770).

²⁹ Zob. przypisy do źródła publikowanego w aneksie.

³⁰ AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy „Leszka”, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 90.

W *Notesie* znajduje się spora liczba takich zapisów odnoszących się do konkretnych miejscowości. Mowa tu np. o Lipuszu (powiat kościerski), Czarnej Wodzie (powiat starogardzki), Osiecznej (powiat starogardzki), Brzezinach (powiat świecki) czy Studzienicach (powiat starogardzki). Należy wyraźnie podkreślić, że członkowie PPR mieli bardzo konkretne zadania (można je nazwać agenturalnymi) polegające na obserwowaniu postaw lokalnej ludności i poufnym donoszeniu o podejrzanych z punktu widzenia władzy komunistycznej wydarzeniach i zachowaniu³¹. Należy więc uznać, że zainteresowanie partyzantów członkami partii komunistycznej było ze wszelkich miar uzasadnione. Znając lokalne uwarunkowania społeczne i nastroje polityczne mieszkańców, byli realnym zagrożeniem dla oddziałów partyzanckich, gdyż podstawą ich działań była siatka osób wspomagających i współpracujących (dostarczanie informacji, żywności, zapewnienie noclegów itp.). Świadczy o tym przebieg wydarzeń z 8 maja 1946 r. Wówczas to partyzanci przeprowadzili akcję w Karsinie oraz rozstrzelali pojmanego funkcjonariusza UBP ze Starogardu Józefa Harasa. Na kartach notesu znajduje się także nazwisko Bernarda Machnikowskiego z Czarnej Wody, który wówczas aktywnie tropił partyzantów i informował funkcjonariuszy UBP o ich ruchach, z adnotacją o zaangażowaniu w działalność w PPR³². Warto przybliżyć także kontekst adnotacji o członkach partii komunistycznej w dwóch innych miejscowościach: Lipuszu i Osiecznej. Każdy z tych przypadków jest inny.

LIPUSZ

Jeśli chodzi o Lipusz, w *Notesie* znajdujemy trzy nazwiska: Klukis (właśc. Kluk), Pawlikowski oraz Skorupa³³. Pierwszy z nich, Józef Kluk, został zapisany jako sekretarz PPR w Lipuszu, drugi – Tomasz Pawlikowski – jako młynarz, a trzeci – Franciszek Skorupa – jako właściciel sklepu znajdującego się w centrum wsi. Wszyscy trzej należeli

³¹ Zob. np. AIPN By, 203/70, Raporty sytuacyjne z pracy służby zewnętrznej KPMO w Świeciu za lata 1946–1950 i 1952–1953, k. 14, raport sytuacyjny z działalności Służby Zewnętrznej Komendy Powiatowej MO Świecie za miesiąc lipiec 1946 r.; AIPN BU, 678/677, Dane dotyczące bandy „Łupaszki” (protokoły przesłuchania członków bandy oraz plan rozpracowania i likwidacji bandy), 5 VII 1946 r., k. 42: „Wykorzystać partyjne organizacje i członków partii jako informatorów”.

³² Zachowało się zeznanie Machnikowskiego złożone 8 maja 1946 r., z którego można wywnioskować, że był on także informatorem PUBP w Starogardzie. Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 4, Zeznanie Bernarda Machnikowskiego w sprawie Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, Starogard, 8 V 1946 r., k. 42–43.

³³ Zeznający w październiku 1948 r. Christa mówił na temat zapisu dotyczącego Lipusza: „Stronica 1 posiada spis osób, od których zrabowano ubrania cywilne z chwilą rozwiązania naszego oddziału”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 91.

FOT. 4

Karta 22a notesu z ostatnimi strofami *Wymarszu UBK* oraz karta 23 z tekstem piosenki *Po partyzancie dziewczyna płacze*. Fot. Wojciech Kiełpiński

FOT. 5

Karta 45a notesu z listą zakupów oraz wykazem członków PPR m.in. z Siemkowa i Brzeziny. Strona 46 z wykazem agentury UBP z Karsina i okolicznych miejscowości (Wiele, Bąk, Dąbrowa). Ponadto na tej stronie także adres kontaktowy „Żorża” oraz imię i nazwisko „Gilberta” – żołnierzy szwadronu „Leszka” w 1946 r. Fot. Wojciech Kiełpiński

L
M
N
O
P
R
S
T
U
W

Wojtasowa Halina
II osiedle opł. Żur
Kasprowicza 8

do partii komunistycznej. Wpis być może pochodzi z jesieni 1946 r., kiedy Christa przygotowywał oddział do demobilizacji. W Lipuszu chciał przeprowadzić ostatnią akcję ekspropriacyjną, której celem było pozyskanie pieniędzy i cywilnych ubrań dla zwalnianych do cywila żołnierzy. Podporucznik Smoleński zeznawał w 1948 r., że wybór padł na Lipusz, ponieważ „było tam kilku pepeerowców” (zresztą informacje o nich pochodziły od samych mieszkańców wsi i osób zaangażowanych we wspomaganie niepodległościowej konspiracji na tym terenie). Tak więc 21 listopada 1946 r., około 18:30, połączone oddziały „Leszka” i „Zeusa”, liczące w sumie najprawdopodobniej 12 żołnierzy³⁴, opanowały miejscowość, udając się po kolei do wybranych punktów wsi. Z meldunków i raportów KPMO w Kościerzynie słanych do komendanta wojewódzkiego MO w Gdańsku wynika, że partyzanci pojawili się w Gminnej Spółdzielni (GS), która mieściła się w tym samym budynku co posterunek gminny MO. Przypadek sprawił, że w sklepie znajdowali się wówczas dwaj milicjanci – Władysław Podjacki³⁵ i Władysław Marocki³⁶. Gdy „Leszek” i „Zeus” wezwali ich do podniesienia rąk do góry, ci postanowili stawić opór. Podjacki, jedyny uzbrojony (pełnił wówczas służbę) podjął próbę otwarcia ognia do partyzantów. Oni zaś zareagowali zdecydowanie, oddając strzały do milicjantów. Podjacki zginął na miejscu, Marocki zmarł po kilku godzinach w szpitalu w Kościerzynie. Ranny został także przebywający w sklepie nadleśniczy Stanisław Trzebiatowski. Partyzanci zarekwirowali z kasy sklepu około 20 tys. zł, Trzebiatowskiemu natomiast zabrali płaszcz, kapelusz oraz 2 tys. zł. Następnie oddział pojawił się w kolejnych miejscach: mieszkaniu komendanta posterunku MO Kazimierza Giedrewicza³⁷, któremu skonfiskowano pistolet (belgijski FN) oraz zabrano część ubrań i bielizny, u Pawlikowskiego oraz Kluka, którym zabrano cywilne ubrania, oraz w restauracji Skorupy, skąd

³⁴ W literaturze przedmiotu, powołującej się na szacunki liczebności oddziału znajdujące się w meldunkach i zeznaniach sporządzonych tuż po opisywanych wydarzeniach, mówi się o 30–40 partyzantach. Jak jednak podkreśla Łabuszewski, 21 listopada 1946 r., po przeprowadzonej planowej częściowej demobilizacji, połączone szwadrony „Leszka” i „Zeusa” mogły liczyć razem mniej niż 10 żołnierzy. Można jednak sądzić, bazując m.in. na zeznaniach partyzantów uczestniczących w akcji w Lipuszu (Janiny Wasilójć czy Zdzisława Kręcejewskiego, a przede wszystkim Christy), że było to najprawdopodobniej 12 osób. Zob. T. Łabuszewski, 5. *Brygada Wileńska AK na Pomorzu...*, s. 286–289.

³⁵ Władysław Podjacki (1923–1946) zob. AIPN Gd, 210/1166, Akta osobowe Władysława Podjackiego/Podjaskiego.

³⁶ Władysław Marocki (1923–1946) zob. AIPN Gd, 210/177, Akta osobowe Władysława Marockiego.

³⁷ Kazimierz Giedrewicz (1906–?) służbę w MO pełnił w latach 1945–1947 (zob. AIPN Gd, 130/1502, Akta osobowe Kazimierza Giedrewicza).

zarekwirowali 17 tys. zł³⁸. Wiadomo też, że partyzanci zajęli pocztę i zerwali łączność telefoniczną.

Warto zauważyć, że chociaż szwadrony 5. Brygady Wileńskiej dość intensywnie operowały na południe od Lipusza, w okolicach np. Brus czy Wiela, to w samej tej miejscowości nie pojawiali się wcześniej. Nie zmienia to jednak faktu, że na terenie gminy Lipusz czy sąsiedniej gminy Dziemiany działała siatka konspiratorów lub ludzi przychylnych partyzantom, stanowiących grupy wsparcia dla żołnierzy. Po akcji w Lipuszu komunistyczny resort bezpieczeństwa przeprowadził aresztowania na terenie tych kaszubskich gmin, dążąc do wykrycia i likwidacji siatki. W ciągu kilku tygodni do aresztowań doszło w Lipuszu oraz w okolicznych wsiach i osadach. Na przykład w Borsztalu (gmina Dziemiany, około 10 km na południe od Lipusza) 6 grudnia 1946 r. aresztowano podejrzanego o współpracę z partyzantami Bernarda Lipińskiego, wobec którego kościerski Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) wszczął postępowanie wyjaśniające³⁹. Z kolei w Przerębskiej Hucie (gmina Dziemiany, około 12 km na południowy wschód od Lipusza) z partyzantami współpracowali Jan Reuszel⁴⁰ i Konrad Lorbiecki⁴¹. W domu pierwszego z nich partyzanci dwukrotnie kwaterowali, prawdopodobnie wtedy, kiedy udawali się do Lipusza i stamtąd wracali. Z kolei Lorbiecki miał dwukrotnie przeprowadzać szwadron przez Wdę. Żołnierze zdemobilizowanego oddziału partyzanckiego ppor. Smoleńskiego pozostawili u niego na przechowanie broń oraz sorty mundurowe. Wśród zamelinowanej broni znalazł się także pistolet należący do sanitariuszki szwadronu „Zeusa” – „Jachny” (na co miały wskazywać umieszczone na broni inicjały). 17 stycznia 1947 r. uzbrojenie odnaleźli funkcjonariusze WUBP z Bydgoszczy. Podstawą ich działania były zeznania aresztowanego

³⁸ AIPN Gd, 05/54, t. 38, Raport sytuacyjny KPMO w Kościerzynie do KWMO w Gdańsku, Kościerzyna, 4 XII 1946 r., k. 204; *ibidem*, Sprawozdanie KPMO w Kościerzynie za listopad 1946 r., k. 223; K. Ostrowski, *Ostatnie pół wieku...*, s. 391.

³⁹ AIPN Gd, 05/54, t. 38, Opis wypadków za czas od 1 grudnia do 31 grudnia 1946 r., k. 233. Później Lipiński był działaczem PPR w gminie Dziemiany. Zob. K. Ostrowski, *Ostatnie pół wieku...*, s. 388.

⁴⁰ Jan Reuszel (zapisywany także jako Rauschel i Reuschel; 1891–?) – ur. w Czystym (powiat chojnicki). UBP aresztował go 28 stycznia 1947 r. Został osadzony w więzieniu w Bydgoszczy i wyrokiem WSR w Bydgoszczy z 8 marca 1947 r. skazany na karę łączną pięciu lat więzienia (darowaną w całości na mocy amnestii). Zob. AIPN By, 83/1, Akta w sprawie przeciwko Zdzisławowi Kręcejewskiemu i in.: Rozkaz zatrzymania, Chojnice 29 I 1947 r., k. 150; Wniosek o areszt tymczasowy, Bydgoszcz, 29 I 1947 r., k. 255; Nakaz przyjęcia do więzienia w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 15 II 1947 r., k. 323–330; Wyrok wydany przez WSR w Bydgoszczy, Bydgoszcz, 8 III 1947 r.

⁴¹ Konrad Lorbiecki (1912–?) – ur. w Płocicach. UBP aresztowało go 17 stycznia 1947 r. Został osadzony w więzieniu w Bydgoszczy, wyrokiem WSR w Bydgoszczy z 8 marca 1947 r. skazany na karę łączną ośmiu lat więzienia. Zob. *ibidem*, k. 124, 125, 254, 327.

członka partyzanckiego oddziału Zdzisława Kręciejewskiego „Brzozy”. Jan Reuszel i Konrad Lorbiecki zostali aresztowani i w marcu 1947 r. WSR w Bydgoszczy skazał ich odpowiednio na pięć (kara darowana na mocy amnestii) i osiem lat więzienia⁴². W Lipuszu więc działanie szwadronów „Leszka” i „Zeusa” miało charakter incydentalny i dotyczyło peryferii terenu, na którym operowały oddziały partyzanckie.

OSIECZNA

Inaczej było w kociewskiej wsi i gminie Osieczna, które między majem a październikiem 1946 r. znajdowały się w samym centrum operacji partyzanckich. W *Notesie* przy nazwie wsi umieszczono aż 11 nazwisk, w tym dwóch milicjantów z lokalnego gminnego posterunku MO oraz dziewięciu miejscowych działaczy PPR. Jest to jedyna miejscowość, przy której wyszczególnia się aż tak liczną grupę działaczy partii komunistycznej. Dla porównania – przy Lipuszu były to trzy nazwiska, Czarnej Wodzie jedno, podobnie jak przy leżących koło Kalisk Studzienicach. Tak więc przypadek Osiecznej wydaje się szczególnie interesujący w aspekcie współpracy z partyzantami nie tylko mieszkańców wsi i jej okolic, lecz także funkcjonariuszy miejscowego posterunku MO, bo tu także można upatrywać źródeł pozyskiwanych informacji najpierw przez dowódcę szwadronu ppor. „Żelaznego”, a potem jego następcę, ppor. „Leszka”.

Osieczna to niewielka wieś na terenie Borów Tucholskich, leżąca około 33 km na południowy zachód od Starogardu, i siedziba władz gminnych. Od samego początku funkcjonowania na tym terenie 5. Brygady Wileńskiej AK, czyli w zasadzie od połowy kwietnia 1946 r., z racji swego geograficznego położenia, znajdowała się w centrum opisywanych wydarzeń. Major Szendzielarz, wznowiając aktywność oddziału na terenie dawnych Prus Wschodnich i Pomorza (głównie Bory Tucholskie), musiał zadbać o stworzenie sobie i swoim żołnierzom warunków do prowadzenia długotrwałych działań w polu. Wymagało to z jednej strony zapewnienia sobie przychylności miejscowej ludności, z drugiej zaś zbudowania siatki osób współpracujących (pozyskiwanie informacji, melinowanie broni, zaopatrywanie w żywność, kwaterowanie, zapewnienie opieki chorym i rannym partyzantom). Ponieważ 5. Brygada Wileńska występowała otwarcie jako oddział AK uznający zwierzchnictwo polskiego rządu w Londynie,

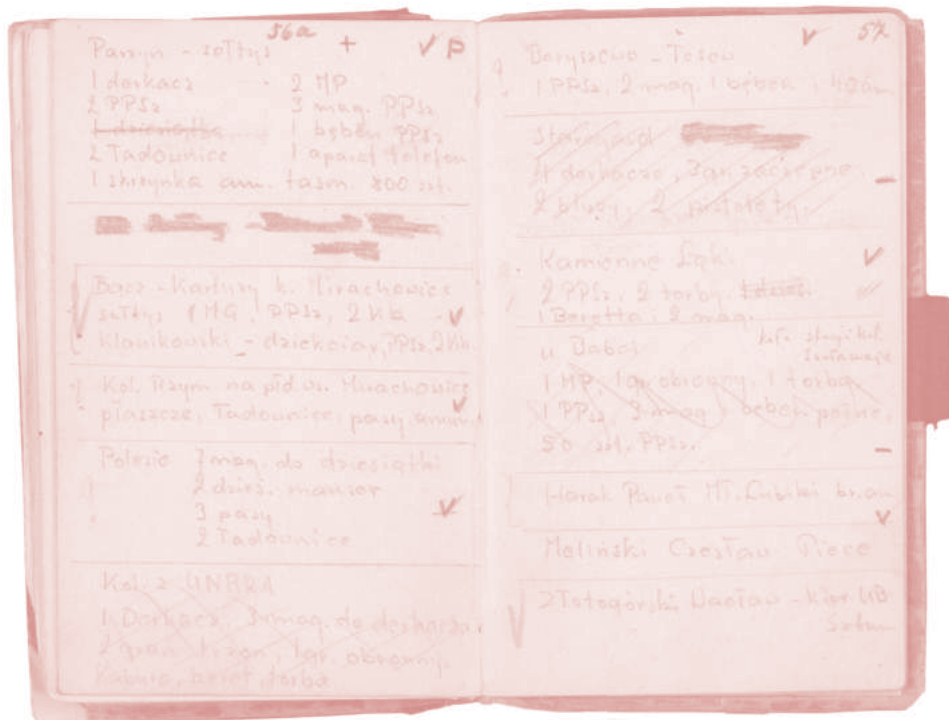
⁴² AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK: Broń ukryta w Przerębskiej Hucie, k. 20–21; Karta Jana Reuszeła na pomocnika nielegalnej bandy, k. 136; Karta Konrada Lorbieckiego na pomocnika nielegalnej bandy, k. 122. Broń pozostawiona na przechowanie w Przerębskiej Hucie należała do żołnierzy szwadronu „Zeusa”, dlatego informacja o tym nie znalazła się w *notesie* Christy.

była umundurowana na wzór oddziałów gen. Władysława Andersa, manifestowała swoje przywiązanie do katolicyzmu (ryngrafy Matki Boskiej Ostrobramskiej na piersi żołnierzy, medaliki maryjne na szyi), stanowiła realne zagrożenie dla kształtującej się od marca 1945 r. na tym terenie władzy komunistycznej. Na poziomie gminnym, jak w Osiecznej, wprowadzanie nowych rządów spoczywało przede wszystkim na funkcjonariuszach gminnego posterunku MO (wiosną 1946 r. liczącego siedmiu funkcjonariuszy) oraz na członkach PPR, jako partii grupującej zwolenników nowego porządku. W zwalczaniu niepodległościowej partyzantki mogli oni liczyć na wsparcie ze Starogardu, czyli siedziby powiatu, gdzie funkcjonowała KPMO z własnym plutonem operacyjnym (około 25 ludzi) oraz PUBP, także z własnym plutonem operacyjnym. PPR-owców wspierali aktywiści ze starogardzkiego Komitetu Powiatowego. Jakie więc było nastawienie miejscowej ludności do komunistycznych porządków w momencie pojawienia się tutaj wileńskich partyzantów? Na to pytanie nie ma jednoznacznej odpowiedzi, ale można przychylić się do tezy, że było ono wrogie lub obojętne – nowy system polityczno-społeczny, uderzający w tradycję i sposób życia miejscowej ludności, nie zdobywał sobie sympatii. Dlatego partyzanci dość łatwo pozyskali przychyłność lokalnych społeczności. Inaczej trudno wyjaśnić, w jaki sposób oddziały leśne mogłyby utrzymać się w terenie i unikać obław przez pół roku swego funkcjonowania. Dla partyzantów głównym wrogiem były więc lokalne struktury resortu bezpieczeństwa (MO i UBP) oraz aktywiści partii komunistycznej (PPR). W przypadku gminy Osieczna wiedza ppor. „Żelaznego” i ppor. „Leszka” na temat funkcjonowania obu tych struktur była w zasadzie pełna, co można wywnioskować po zapisach w *Notesie*. Znajdujemy więc tutaj nazwiska dwóch milicjantów z Osiecznej: plut. Leona Kubisza, który miał otrzymać (lub już otrzymał) „łanie” (czyli publiczną karę chłosty), oraz Franciszka Grabana, który „podaje się za AK”. W zachowanych materiałach archiwalnych, w tym w teczce osobowej Leona Kubisza, nie ma żadnej wzmianki o tym, aby otrzymał on „łanie” od partyzantów⁴³. Podobnie nie ma najmniejszej przesłanki, aby potwierdzić członkostwo Franciszka Grabana w AK w czasie II wojny światowej.

Dalej wymieniono kolejno dziewięciu aktywistów PPR z terenu gminy Osieczna: Bronisława Suszka (kasjera GS SCH), Walentego Sulewskiego (sekretarza gminnego PPR), Franciszka Gromowskiego, praktykanta leśnego,

⁴³ Zeznający w październiku 1948 r. Christa mówił o zapisach dotyczących Osiecznej: „Strona 29 zawiera spis członków PPR-u, zaś słowo «łanie» oznacza, że musiał dostać od nas, lecz za co, nie pamiętam”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 91.

Leona Osowickiego, Bernarda Rybińskiego, Bronisława Kampe, Bronisława Szczygielskiego, Klemensa Węsierskiego i Leona Gamalskiego⁴⁴. Być może źródłem tych informacji byli niektórzy milicjanci z Osiecznej, albowiem ich nastawienie wobec władz komunistycznych było negatywne i publicznie wyrażali oni sympatię wobec partyzantów „Łupaszk”, którzy 19 maja 1946 r. rozbroili ich posterunek. Dwa dni po tym wydarzeniu czterech milicjantów z Osiecznej wracało pociągiem ze Starogardu i tak mieli głośno wyrażać się o istniejącej sytuacji:

» Dnia 21 V 1945 r. do poc[ia]gu nr 751, około godz. 17:30 w Starogardzie wsiadło do przedsiönka, w którym siedziałem, czterech milicjantów należących do Pow[iatowego] mo Starogard, a pełniących służbę w gminie Osieczno. Wszyscy byli w stanie nietrzeźwym [...]. W wagonie zaczęli rozmawiać o polityce i o tym, jak ich rozbroiło AK. Szczególnie kaprał, z-ca komendanta

FOT. 6

Karty 56a i 57 notesu Christy z wykazem miejsc składowania broni, m.in. w Parzynie, Bączu, Boroszewie i „u Babci”. U dołu karty 57 imię i nazwisko Wacława Złotogórskiego, szefa PUBP w Sztumie, przewidzianym do likwidacji „przy okazji”. Fot. Wojciech Kiepiński

⁴⁴ Przesłuchiwany w październiku 1946 r. Franciszek Gromowski, którego 9 września 1946 r. partyzanci „Leszka” ukarali chłostą za przynależność do PPR, zeznał, że dowódca wypytował go o mieszkańców Osiecznej, członków PPR, których nazwiska znajdowały się w notesie: „Po tym przywódca bandy zajrzał sobie w notesik i pokiwał głową, zapytując się jeszcze raz o moje nazwisko, po tym pytając mnie się o poszczególne nazwiska mieszkańców wioski Osieczna”. Zob. AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego, Gdańsk, 16 X 19[46] r., k. 16.

posterunku MO Osieczno [Stanisław Gradowski], który był wśród nich, twierdził, że takie stosunki jakie są, to do dupy. Ludzie by chcieli coś innego. Twierdził także, że to się zmienia, a AK to są morowe chłopcy, bo nic im nie zrobili, ale jeszcze dali papierosów, a strzelać to będą tylko UB i PPR⁴⁵.

Dziesięć dni później funkcjonariusze KPMO z Tucholi aresztowali Franciszka Szumachera, milicjanta z Osiecznej, który był podejrzany o współpracę ze szwadronem „Żelaznego” lub „Lufy” oraz przekazanie im broni⁴⁶. Z akt jego sprawy wynika, że z partyzantami spotkał się dwukrotnie w okolicach Brzeźna, gdzie mieszkał. Po raz pierwszy miało to nastąpić 19 maja 1946 r., około północy, po raz drugi kilka dni później. W trakcie dochodzenia okazało się, że Szumacher nie przekazał partyzantom broni, ale zobowiązał się do dostarczania im informacji. Współpraca między nimi trwała jednak niedługo – Szumacher został zatrzymany już 31 maja.

Z kolei inny milicjant z posterunku w Osiecznej, będący współpracownikiem UBP o pseudonimie „Mucha”, donosił w listopadzie 1946 r., że komendant posterunku Ignacy Ebertowski miał „prześladować” milicjanta Franciszka Grabana i poinformować partyzantów o działalności

⁴⁵ AIPN Gd, 130/1246, t. 4, Doniesienie agenturalne informatora „Walek” w sprawie komendanta posterunku MO w Osiecznej Ignacego Ebertowskiego i podległych mu funkcjonariuszy, 23 V 1946 r., k. 5. W maju 1946 r. zastępcą komendanta posterunku MO w Osiecznej był kpr. Stanisław Gradowski (1911–?) – ur. w Brzeźnie (powiat starogardzki). W 1932 r. został powołany do służby wojskowej w 14. Pułku Piechoty we Włocławku, a następnie skierowany do szkoły podoficerskiej Korpusu Ochrony Pogranicza w Wilejce. Do 1934 r. pełnił służbę w 21. batalionie KOP w Niemenczynie. Otrzymał medal za wzorowe pełnienie służby granicznej. W 1939 r. został powołany do 65. Pułku Piechoty w Grudziądzu. Brał udział w kampanii polskiej 1939 r. 19 września dostał się do niewoli niemieckiej pod Wyszogrodem. Zwolniony z niewoli w 1942 r., powrócił do domu i 12 marca 1945 r. w Osiecznej wstąpił do MO, gdzie został zastępcą komendanta posterunku ds. polityczno-wychowawczych. Od końca 1946 r. był członkiem PPR. W lutym 1947 r. został przedstawiony do odznaczenia Brązowym Krzyżem Zasługi za działalność w czasie kampanii wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. W grudniu 1946 r. przeniesiono go do komendy MO w Gdyni (II Komisariat), gdzie pełnił służbę aż do zwolnienia z szeregów MO 31 grudnia 1949 r. Powodem zwolnienia była przedwojenna służba w KOP. Zob. AIPN Gd, 130/1707, Akta osobowe Stanisława Gradowskiego.

⁴⁶ AIPN Gd, 05/54, t. 56, Wykaz funkcjonariuszy KPMO w Starogardzie osadzonych w więzieniu, k. 210. Franciszek Szumacher (1915–?) – ur. w Czarnej Wodzie (powiat starogardzki). Do 1939 r. pracował w rybołówstwie. W lutym tego roku został powołany do Wojska Polskiego (8. Pułk Artylerii Ciężkiej w Toruniu, 1. bateria przy 15. Dywizji Piechoty). Brał udział w obronie Bydgoszczy i Warszawy. Po kapitulacji stolicy Polski dostał się do niewoli niemieckiej (do kwietnia 1940 r.). Następnie do 1943 r. był robotnikiem budowlanym w Tczewie, a w latach 1943–1945 członkiem partyzantki w Borach Tucholskich, gdzie współpracował „z ruskimi desantami”. Jak sam pisze, był dwukrotnie ranny, a do MO w Osiecznej wstąpił 12 marca 1945 r. Po aresztowaniu 31 maja 1946 r. WSR w Gdańsku (siedziba w Sopocie) skazał go na rok więzienia (kara darowana na mocy amnestii). Z MO zwolniono go 14 marca 1947 r. Zob. AIPN Gd, 250/882, t. 1–2, Akta osobowe Franciszka Szumachera (t. 1) i Akta sprawy przeciwko Franciszkowi Szumacherowi (t. 2).

Walentego Sulewskiego, wspomnianego już sekretarza PPR w tej miejscowości⁴⁷. W grudniu 1946 r. Ebertowski został aresztowany i 30 października 1947 r. skazany przez WSR w Gdańsku na karę trzech lat więzienia oraz degradację do stopnia szeregowego. Wcześniej (w grudniu 1946 r.) został też usunięty z MO. Przeprowadzone śledztwo nie potwierdziło jednak jego współpracy z partyzantami⁴⁸.

Według zachowanych źródeł szczególną wrogość wobec partyzantów okazywał wspomniany już sekretarz gminny PPR w Osiecznej – Walenty Sulewski. Jego nazwisko pojawia się np. w przywoływanych już zeznaniach Olgierda Christy. Pamiętali go także inni partyzanci szwadronu, jak chociażby Hap czy Robert Nakwas-Pugaczewski⁴⁹. Zachowały się także protokoły konfrontacji między Sulewskim a partyzantami (1948 r.), gdzie ten pierwszy dokładnie opisywał wizyty partyzantów w swoim domu, rozpoznając przy okazji przedstawianych mu byłych członków szwadronu „Leszka”. Te źródła są znane historykom i wykorzystywane w literaturze przedmiotu. Chciałbym jednak przywołać meldunki KPMO ze Starogardu, gdzie nie tylko znajdują się informacje o wizytach partyzantów w Osiecznej i wymierzaniu publicznej kary chłosty miejscowym PPR-owcom, lecz także – i może to jest ważniejsze – o wpływie tych wydarzeń na działanie gminnego PPR:

„ Życie polityczne zależne jest w dużej mierze od działania band terrorystycznych. Najgorzej rzecz się przedstawia w najdalszych zakątkach powiatu, gdzie koła PPR nie istnieją bądź rozwiązują swą działalność tylko z powodu zagrożenia przez bandy. Ostatnio pobity członek PPR z gromady Osieczna oświadczył, że po wyzdrowieniu oddaje legitymację partyjną, jak i sekretarz koła w Osiecznie obywatel Sulewski, który wystąpił z partii z powodu terroryzowania go przez bandy. Krążą wersje

⁴⁷ AIPN Gd, 130/1246, t. 4, Raport informatora „Mucha” w sprawie agenturalnej nr 9 dotyczącej komendanta posterunku MO w Osiecznej, k. 11. Z całą pewnością UBP miało na posterunku w Osiecznej jeszcze jednego informatora – „Brzozę” (zob. *ibidem*, t. 5, Materiały dot. komendanta posterunku MO w Osiecznej Ignacego Ebertowskiego i podległych mu funkcjonariuszy, podejrzanych o wrogię ustosunkowanie do władz państwowych i partii oraz prowadzenie wrogiej propagandy, k. 3).

⁴⁸ AIPN Gd, 146/33, Akta sprawy karnej dot. przynależności i udziału w działaniach nielegalnej organizacji pod dowództwem „Małego”, działającej w powiecie starogardzkim od maja 1946 r. do listopada 1946 r., prowadzonej przeciwko Bernardowi Szumacherowi i innym, gdzie pełna dokumentacja związana z wydarzeniami 1946 r. Zob. też Archiwum Państwowe w Gdańsku (APG), Komitet Gminny PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/14, Sprawozdanie pełnomocnika z lustracji obwodów wyborczych powiatu starogardzkiego, Starogard, 29 XI 1946 r., k. 20 – tam informacja o dużym zaangażowaniu milicjantów z posterunku gminnego w Osiecznej w kontakty z partyzantami.

⁴⁹ Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 5, Zeznania Roberta Nakwas-Pugaczewskiego w sprawie Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, k. 280–281, gdzie jest informacja, że to „Moskito” wykonywał na Sulewskim wyrok śmierci (nieskutecznie).

szczególnie w gminie Osiek, że bandy nie dopuszczą ludność do oddawania głosów wyborczych. Ludność tutejsza milcząca i zamknięta w sobie, nie wiadomo czy ze względu sympatyzowania band, czy też ze strachu odmawia jakichkolwiek informacji⁵⁰.

Sytuacja miejscowych członków PPR w Osiecznej była na tyle niebezpieczna, że w drugiej połowie 1946 r. zostali oni „zakonspirowani”⁵¹. O tym, że mieszkańcy obszarów, na których działali partyzanci, byli do nich usposobieni pozytywnie, można sądzić z raportu dowódcy grupy operacyjnej PUBP w Tucholi z 12 sierpnia 1946 r., która została wysłana w teren jako oddział AK z województwa warszawskiego. Jej zadaniem było zdobycie informacji o miejscach pobytu szwadronów 5. Brygady⁵², jednak w powiatach starogardzkim i świeckim zakończyło się ono niepowodzeniem – nie tylko nie natrafiono na ślad oddziałów partyzanckich; jeszcze „co się tyczy do cywilnej ludności o współpracy z bandą, to ludność jest bardzo przychylna na stronę bandy i że dużo ludzi pytało się, kiedy to wszystko się skończy i jak będzie dalej”⁵³.

Natomiast zeznający w 1948 r. Henryk Kaźmierczak „Czajka”, żołnierz szwadronu „Żelaznego”, mówił, odnosząc się do pytania śledczego o działania wobec członków PPR: „Dodaję, że przed referendum oddział nasz przeprowadzał po wsiach akcje propagandowe, aby ludność głosowała na listę PSL i w związku z tym biliśmy członków PPR-u, jeżeli ludność miejscowa powiedziała, że jest on niedobrym, a żarliwym komunistą”⁵⁴. Wynika więc z tego, że to miejscowa ludność wskazywała partyzantom szczególnie uciążliwych i dających się we znaki członków partii komunistycznej. Można dodać, że mieszkańcy Osiecznej poinformowali partyzantów, że Sulewski nie zaprzestał swojej działalności i donosił funkcjonariuszom UB o ruchach partyzanckich oddziałów. 2 października 1946 r. ppor. „Leszek” wydał na niego wyrok śmierci i nakazał jego wykonanie. Postrzał nie był śmiertelny. W 1948 i 1949 r. w Gdańsku Sulewski świadczył przeciwko aresztowanym partyzantom⁵⁵.

⁵⁰ AIPN Gd, 05/54, t. 56, Sprawozdanie z pracy polityczno-wychowawczej KPMO w Starogardzie za okres od 1 do 30 września 1946 r., k. 262. Informacja o pobiciu dwóch PPR-owców z Osiecznej dotyczy 16 września 1946 r.

⁵¹ Zob. APG, Komitet Powiatowy PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/14, k. 20.

⁵² P. Niwiński, *Działania komunistycznego aparatu represji...*, s. 53; T. Łabuszewski, 5. *Brygada Wileńska AK na Pomorzu...*, s. 253.

⁵³ Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 6, Raport dowódcy grupy operacyjnej PUBP w Tucholi z 12 sierpnia 1946 r.

⁵⁴ AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Henryka Kaźmierczaka, k. 41. Stwierdzenia „Czajki” są mimo wszystko dość zastanawiające, chociażby z tego względu, że już w styczniu 1946 r. Stanisław Mikołajczyk na kongresie PSL ostro atakował nie tylko gen. Andersa, ale także polskie podziemie niepodległościowe, powtarzając tezy komunistycznej propagandy o bratobójczych walkach.

⁵⁵ AIPN Gd, 284/835, t. 5, Protokół przesłuchania świadka Walentego Sulewskiego, 27 XI 1948 r., k. 179–181 oraz *ibidem*, t. 7, cz. 1, Protokół rozprawy głównej z 13 sierpnia 1949 r., zeznanie Walentego Sulewskiego, k. 270–271.

Ciekawa jest także ta część *Notesu*, w której znalazł się spis terenowej agentury UBP w powiatach chojnickim, starogardzkim i kościerskim, gdzie zapisano imię, nazwisko, miejsce zamieszkania i pseudonim agenturalny konkretnych osób. Siatka terenowa została utworzona przez UBP w celu śledzenia ruchów szwadronów 5. Brygady i informowania o tym urzędów powiatowych w Kościerzynie, Starogardzie, Tucholi, Chojnicach, a także WUBP w Gdańsku i Bydgoszczy, na których spoczywało zadanie likwidacji niepodległościowej partyzantki⁵⁶. Najwcześniejsza bodajże informacja o tym, że ppor. Badocha był w posiadaniu spisu takiej agentury, znalazła się w raporcie specjalnym szefa PUBP z Malborka Zygmunta Ratajczaka z 8 lipca 1946 r. Jest to sprawozdanie z akcji sił bezpieczeństwa w podsztumskim Czerninie z 28 czerwca. W jej wyniku zginął ppor. Badocha, przy którym znaleziono teczkę, a w niej „około 10 rozkazów wyjazdów z pieczęcią *in blanco* ze Starogardu, dwie legitymacje Samopomocy Chłopskiej ze Sztumu, legitymację z Wojewódzkiego Urzędu Ziemskiego z Sopotu, około 20 map różnych powiatów, spisy agentury ze Starogardu i Kościerzyny”⁵⁷.

Z zeznania „Leszka” z października 1948 r. może wynikać, że spis agentury z powiatu starogardzkiego znajduje się na karcie 45 – dotyczy gminy Osiek. Christa zeznawał o tym w sposób następujący:

„ Co do funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa, jeżeli jaki jest napisany w notesie, to dlatego, że miał być zlikwidowany przez nas. Ponadto wyjaśniam, że były też zapiski konfidentów Urzędu Bezpieczeństwa, gdzie podczas dokonanego napadu na placówkę UB w Skórczu, pow. Starogard, zdobyłem listę konfidentów Urzędu Bezpieczeństwa (wówczas jeszcze dowódcą był „Żelazny”) i spis osób tych zrobiłem celem ich zlikwidowania. Jednak tego zadania nie wykonaliśmy, ponieważ ludzie ci zamieszkiwali poza terenem lasów tucholskich, a my operowaliśmy wyłącznie we wioskach leżących w lesie”⁵⁸.

⁵⁶ Metoda budowy takiej terenowej siatki agentury przez UBP w: P. Niwiński, *Działania komunistycznego aparatu represji...*, s. 50–52.

⁵⁷ AIPN BU, 01439/57, t. 3, Raport specjalny szefa PUBP w Malborku Zygmunta Ratajczaka, 8 VII 1946 r., k. 51; K. Polejowski, *Malborska grupa wsparcia 5. Brygady Wileńskiej AK (1945–1946)* [w:] *Żuławy w 1945 roku. Niedomknięte księgi*, red. T. Gliniecki, M. Owsinski, Sztutowo 2018, s. 164–166.

⁵⁸ AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy „Leszka”, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 90–91. Co prawda w dalszej części swojego zeznania Christa mówi o tym, że listę agentury z karty nr 45 notesu otrzymał od „Zeusa” lub „Lufy”. Mieli oni zabrać ją rozstrzelanemu funkcjonariuszowi UBP, ale „Leszek” nie podaje więcej szczegółów. Klóci się to ze stwierdzeniem wcześniejszym, że spis ten pochodzi z 19 maja, z akcji „Żelaznego” w Skórczu.

Skądinąd wiadomo, że „Leszek” dzielił się tymi informacjami z ppor. Smoleńskim. We wrześniu oraz październiku 1946 r. szwadrony wyszukiwały niektórych z tych ludzi i wymierzały im kary za współpracę z UBP i przynależność do PPR. Nie jest więc do końca prawdą stwierdzenie Christy, że szwadron nie podejmował prób likwidacji agentury. Próby takie były, ale nieskuteczne. Ponadto gmina Osiek znajduje się zaledwie kilka kilometrów na południowy zachód od Skórcza, a więc pod względem terytorialnym była to agentura podległa PUBP w Starogardzie Gdańskim. Przypomnijmy, że 19 maja 1946 r. szwadron „Żelaznego” zajął Skórcz, rozbijając tamtejszy posterunek gminny MO oraz placówkę UBP. Partyzanci pojmali szefa tej placówki, Stanisława Kisiela, i rozbroili go. Zażądano też od niego wydania dokumentów związanych z działalnością UBP wymierzoną przeciwko żołnierzom „Łupaszki”. Jak się okazuje, wśród nich znalazła się też lista lokalnej agentury. Kisiel uniknął rozstrzelania, albowiem „Żelazny” docenił jego godną żołnierską postawę⁵⁹.

Podobnie było w przypadku funkcjonariusza PUBP z Chojnic Stefana Banaszka, który został pojmany przez szwadron „Leszka” pod Budami (24 września 1946 r.). W 1947 r. aresztowany „Zeus” tak zeznawał w tej sprawie:

„ W powiecie Chojnice, w październiku⁶⁰ 1946 r., pod Budami, zatrzymaliśmy funkcjonariusza UB, który jechał na rowerze, po przyprowadzeniu go do mnie i do „Leszka” powiedział, [że] on już dawno chciał się zwolnić z UB, gdyż tam pracuje dużo Rosjan, wyjaśnił spis konfidentów, który posiadał, a został mu zatrzymany, objaśnił to „Leszkowi”, później nastąpiła potyczka z wojskiem i myśmy go zostawili w domu⁶¹.

Ponadto informacje te mogły pochodzić także od tych funkcjonariuszy UBP, którzy zostali później pojmani i rozstrzelani, jak np. od funkcjonariuszy PUBP w Kościerzynie, zatrzymanych i rozstrzelanych przez szwadron ppor. „Żelaznego” 19 maja 1946 r. w Starej Kiszewie, czy od

⁵⁹ Wydarzenie to wyjątkowo silnie utkwiło w pamięci partyzantów, skoro w październiku 1946 r., w czasie starcia szwadronu „Leszka” z obławą we wsi Borzechowo, mieli oni rozmawiać z pojmanym plut. Krzemieńskim, któremu mówili, „że brali udział w napadach na poszczególne posterunki MO, m.in. w Skórczu, i darowali życie funkcjonariuszowi UB obywatelowi Kisielowi”. Zob. AIPN Gd, 05/54, t. 58, Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Starogardzie, 22 X 1946 r., k. 55–56.

⁶⁰ Tu błąd – powinno być we wrześniu.

⁶¹ AIPN BU, 01439/57, t. 3, Protokół przesłuchania Leona Smoleńskiego „Zeusa”, w Gdańsku, 25 II 1947 r., k. 96. Imię i nazwisko tego funkcjonariusza w: AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK, k. 19. Stefan Banaszek (1926–?) – ur. w Milowicach (pow. śląsko-dąbrowski), z zawodu ślusarz. Od października 1945 r. był funkcjonariuszem PUBP w Chojnicach. Został zwolniony w marcu 1947 r. Zob. AIPN By, 270/1, Kartoteka funkcjonariuszy, Stefan Banaszek; AIPN By, 0122/23, Akta osobowe funkcjonariusza UB: Banaszek Stefan.

Franciszka Rybińskiego, funkcjonariusza UBP w Starogardzie, rozstrzelanego pod koniec lipca 1946 r. w okolicach wsi Kasparus.

Jeśli chodzi o spis agentury UBP z powiatu starogardzkiego, to w *Notesie* znajduje się jej wykaz z gminy Osiek: trzy nazwiska ze wsi Osiek oraz po jednym nazwisku z miejscowości Skrzynia, Wycinki, Radogoszcz, Głuche i Dębna Góra⁶². Nie ma wątpliwości, że dowódca szwadronu „Leszek” podzielił się tą wiedzą z „Zeusem”. W czasie przesłuchania w 1947 r. Smoleński mówił o tym wprost: „Od «Leszka» otrzymałem dwóch współpracowników UB adresy z powiatu Starogard lub Tuchola, są to: Lintek Benedykt, zam. Głuche, ps. «Szkół» i Kordewski Edmund, zam. Wycinki, ps. «Leśnik». Wiadomości te miał «Leszek» zdobyte na potyczce z funkcjonariuszami UB w pow. Starogard»⁶³. Pomimo niedokładności w podanych nazwiskach (Lintek to właściwie Zientek lub Ziętek, a Kordewski to właściwie Karolewski) inne dane zgadzają się z zapisem w *Notesie*. Wiadomo skądinąd, że we wrześniu szwadron „Leszka” (lub „Zeusa”) odnalazł Benedykta Zientka we wsi Głuche i wymierzył mu karę – także za przynależność do PPR:

„ W dniu 11.09.1946 r. pomiędzy godziną 16 i 17 w miejscowości Głuche pojawiła się banda w sile 7 ludzi, uzbrojona w automaty i 1 karabin maszynowy, która to banda udała się do ob. Zyntka i po zdemolowaniu mieszkania zabrała 1 parę butów, 1 ubranie, rower, wszystkie dokumenty oraz 800 zł gotówki. Następnie oddalili się w kierunku Czarne (leśnictwo)”⁶⁴.

Tego samego dnia partyzanci pojawili się również w miejscowości Radogoszcz, poszukując członków PPR i współpracowników UBP. Mówi o tym wyraźnie jeden z meldunków dziennych KPMO w Starogardzie:

„ W dniu 11.09.1946 r., pomiędzy godz. 19 i 20 pojawiła się banda w sile 20 ludzi w miejscowości Radogoszcz, gmina Osiek. Uzbrojeni byli w automaty, 5 ciężkich karabinów maszynowych i około godz. 20.30 udali się w kierunku Osia, powiat świecki. Według zasięgniętych informacji banda działa także na tle politycznym, ponieważ zasięga wywiadu o członkach partii PPR i działaczach politycznych”⁶⁵.

⁶² We wsi Dębna Góra z partyzantami współpracowała Gertruda Chojnacka, która udzielała żołnierzom kwater i żywiła ich. Zob. AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK, k. 99. Gertruda Chojnacka została aresztowana 9 października 1946 r. i 15 listopada 1946 r. WSR w Bydgoszczy skazał ją na rok pozbawienia wolności (kara darowana na mocy amnestii).

⁶³ AIPN BU, 01439/57, t. 3, Protokół przesłuchania Leona Smoleńskiego „Zeusa”..., k. 95.

⁶⁴ AIPN Gd, 05/54, t. 58, Raport specjalny zastępcy komendanta powiatowego MO ds. polityczno-wychowawczych w Starogardzie, 12 IX 1946 r., k. 47.

⁶⁵ *Ibidem*.

W październiku 1946 r. partyzanci kontynuowali poszukiwania konfidentów UBP na terenie gminy Osiek, albowiem: „W trakcie rozmowy bandytów z plutonowym Krzemińskim, ci oświadczyli, że milicjanta Karolewskiego z Osieka mają na liście, ponieważ jest konfidentem UB”⁶⁶.

W przypadku siatki informatorów UBP i MO z okolic Karsina, Wiela i Bąka to, według zeznań Christy, została ona zdobyta przez „Zeusa” w Karsinie, po rozbrojeniu milicjantów tego posterunku. Wiedzę o funkcjonowaniu tej agentury, chociaż nie o wynikach jej pracy, znajdujemy w materiałach akt śledczych z 1948 r. dotyczących współpracy z partyzantami leśniczego z Parzyna Bernarda Rehmusa oraz przechowującego broń tamtejszego pracownika leśnego Władysława Zblewskiego⁶⁷. Funkcjonariusze UBP na podstawie zapisków *Notesu* Christy⁶⁸ nie tylko aresztowali Rehmusa, lecz także przeprowadzili rewizje w domach wymienionych przez partyzanckiego dowódcę współpracowników UBP z 1946 r. i zatrzymali część z nich pod zarzutem nielegalnego posiadania broni: „Wymieniona powyżej grupa osób, u których przeprowadzona została przez nas rewizja domowa dnia 14 lipca br., była po części współpracownikami tutejszego UB i tamtejszego posterunku MO w Karsinie, których pseudonimy zostały rozszyfrowane przez w/w bandę, a następnie przez nią [byli oni] ścigani”. Sporządzający raport z akcji w Parzynie funkcjonariusze UBP wyjaśnili także przyczyny zdekonspirowania siatki agenturalnej w 1946 r.: „Powyższe fakty i momenty ujawnione zostały przez nieostrożną i dekonspiracyjną współpracę naszych pracowników, jak również funkcjonariuszy MO z wymienionymi informatorami”⁶⁹.

Według mojej dotychczasowej wiedzy żaden ze spisanych w notesie Christy współpracowników UBP nie został przez partyzantów ukarany śmiercią. Należy też zauważyć, że szybkie zdekonspirowanie terenowej agentury przez żołnierzy 5. Brygady Wileńskiej AK czyniło ją dla

⁶⁶ AIPN Gd, 05/54, t. 58, Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO..., k. 56. Chodzi o Benedyka Karolewskiego (1916-?) – ur. w Wycinkach (powiat starogardzki), funkcjonariusza MO w latach 1945–1949, w 1946 r. był zastępcą komendanta Posterunku MO w Osieku ds. polityczno-wychowawczych. Zob. AIPN Gd, 130/2445, Akta osobowe funkcjonariusza MO Benedykta Karolewskiego, Starogard, 14 X 1947 r., k. 70.

⁶⁷ AIPN By, 070/1617, Akta śledcze w sprawie nielegalnego posiadania broni palnej w Parzynie (pow. chojnicki), w latach 1946–1948, przeciwko Władysławowi Zblewskiemu i Bernardowi Rehmusowi.

⁶⁸ *Ibidem*, Notatka z ustalenia, Bydgoszcz, 11 VII 1948 r., k. 21. Co do tego akurat spisu terenowej agentury zeznający w październiku 1948 r. Christa mówił: „Stronica 46 [...] pozycja druga [to] lista konfidentów Urzędu Bezpieczeństwa, którą zabrano komendantowi posterunku MO Karsin, koło Czerska. Listę tę zabrał mu «Zeus» i dał mi odpisać, ale nikogo z nich nie zlikwidowano”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 92.

⁶⁹ *Ibidem*, Raport z dokonanej akcji likwidacyjnej broni palnej, Chojnice, 14 VII 1948 r., k. 18. W części źródłowej niniejszego opracowania bliższe informacje o osobach widniejących w *Notesie* jako informatorzy UBP z okolic Karsina.

resortu komunistycznego bezpieczeństwa właściwie bezużyteczną, a jej działanie – jeśli jakiegokolwiek było – nie miało w zasadzie znaczenia dla podejmowanych prób likwidacji partyzanckich oddziałów. Tego zadania do końca 1946 r. siłom komunistycznym nie udało się osiągnąć, a szwadrony zostały zdemobilizowane przez samych dowódców: „Leszka” i „Zeusa”. Zresztą funkcjonariusze sił bezpieczeństwa w 1946 r. wiele razy w swoich raportach wskazywali, że siatka agentów, którą dysponują w terenie, jest nieefektywna. Tak było w powiecie starogardzkim, tak też było w okolicach Karsina i Wiela.

Jeśli chodzi o powody podpisywania przez część ludzi zobowiązania do współpracy, to Olgierd Christa zeznający w październiku 1948 r. tak o tym mówił: „U niektórych tych konfidentów byłem celem ich zlikwidowania, lecz tłumaczyli się, że zobowiązanie podpisali pod presją ze strony Urzędu Bezpieczeństwa i wyroku na wyżej wymienionych nie wykonano”⁷⁰. Inny z partyzanckich dowódców, ppor. Wieliczko, zapisał w swoim dzienniku pod datą 22 sierpnia 1946 r.: „Bierzemy z Kuncendorfu samochód i jedziemy na likwidację szpicli do wsi Ebenau (mamy spis wzięty od zabitego UB-owca). Po sprawdzeniu okazują się nieszkodliwi. UB wciągnęło ich terrorem na listę, musieli się podpisać”⁷¹. Czy zapisy te nie stanowią odpowiedzi na pytanie o brak zaangażowania zdecydowanej większości tych ludzi w tropienie i donoszenie funkcjonariuszom UBP o obecności i ruchach oddziałów partyzanckich? Już w czasie pierwszej wielkiej obławy na partyzantów, przeprowadzonej w dniach 8–12 maja 1946 r. w okolicach Bartła Wielkiego i Czarnej Wody, dowódca Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa gdańskiego płk Dymitr Wariończyk⁷², tłumacząc się z fiaska operacji, raportował do swoich przełożonych:

„ Na przeszkodzie w zlikwidowaniu grup bandy „Łupaszki”, działających na terenie województwa gdańskiego stoi słabo zorganizowany zwiad agenturalny oraz dążenie organów UBP i MO do samodzielnego zlikwidowania

⁷⁰ *Ibidem*, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 92.

⁷¹ AIPN BU, 01439/57, t. 6, Dziennik Henryka Wieliczki..., k. 16; Ebenau – obecnie Półwieś (województwo warmińsko-mazurskie, powiat iławski, gmina Zalewo) nad Jeziorem Ewingi; Kuncendorf – dzisiaj wieś Witoszewo (województwo warmińsko-mazurskie, powiat iławski, gmina Zalewo) leżąca około 5 km na zachód od Półwsi.

⁷² Dymitr Wariończyk (1897–?) – ur. w miejscowości Sieńcza na Białorusi. Od 1919 r. działał w szeregach armii sowieckiej. W latach 1941–1944 walczył na froncie południowo-zachodnim i dosłużył się stopnia pułkownika. W kwietniu 1944 r. został przeniesiony do „ludowego” Wojska Polskiego, gdzie jako pułkownik objął dowództwo 12. Pułku Piechoty w 4. Dywizji Piechoty (do czerwca 1945 r.). Od lipca 1945 r. był dowódcą KBW w Gdańsku oraz Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego województwa gdańskiego (do sierpnia 1946 r.). Od sierpnia 1946 r. do maja 1947 r. dowodził pułkiem szkolnym KBW w Szczycinie, a następnie został szefem wyszkolenia w Sztabie KBW w Warszawie. W 1956 r. odesłano go do Związku Sowieckiego. Zob. AIPN BU, 0329/93, t. 1, Teczka personalna funkcjonariusza Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Dymitra Wariończyka.

tej bandy. Operacje prowadzone przez UBP i MO z powodu braku odpowiedniego wyszkolenia taktycznego ich kierowników nie mają szans powodzenia, powodują jedynie straty w ludziach i sprzęcie⁷³.

A w innym meldunku oficera zwiadowczego Wojsk Bezpieczeństwa Wewnętrznego można przeczytać: „Pracę utrudnia wrogie nastawienie ludności cywilnej do naszych grup operacyjnych i zwiadowczych”⁷⁴. Warto także podkreślić, że podczas prowadzenia kwerendy dla potrzeb niniejszego opracowania nie odnalazłem żadnego doniesienia agenturalnego informatorów ze spisu zawartego w *Notesie*.

Nie oznacza to oczywiście, że każdy z pozyskanych przez UBP informatorów był bezużyteczny. Jak wynika chociażby z zachowanego materiału źródłowego dotyczącego powiatu świeckiego, szczególnie niebezpiecznym dla partyzantów agentem był na tym obszarze Piotr Guz „Szpak”, który w *Notesie* został zapisany dwukrotnie. Jego aktywność latem 1946 r. mogła, gdyby była skuteczna, przyczynić się do znaczącego pogorszenia pozycji partyzanckich szwadronów w powiatach świeckim i chojnickim i narazić je na zniszczenie przez siły resortu bezpieczeństwa⁷⁵.

CZŁONKOWIE SZWADRONÓW „LESZKA” I „ZEUSA” NA KARTACH NOTESU

W zeznaniach przesłuchiowanych członków szwadronów w 1948 i 1949 r. przewija się informacja, że Christa w momencie rozwiązania oddziału zapisywał w notesie adresy lub informacje o tym, gdzie udają się poszczególni żołnierze, aby móc ich na wiosnę 1947 r. odszukać i ponownie zmobilizować. Mówił o tym wówczas wyraźnie cytowany już Nakwas-Pugaczewski. W *Notesie* jednak tego typu informacji jest niewiele. Pseudonimy członków szwadronu można spotkać dopiero na karcie 42a, gdzie pojawiają się „Zygmunt” i „Groźny”. W pierwszym przypadku być może chodzi o Zygmunta Kulasińskiego, który służył w szwadronie Smoleńskiego aż do momentu jego rozwiązania 21 listopada 1946 r.

⁷³ AIPN BU, 01439/57, t. 3, Sprawozdanie z przeprowadzonej operacji w powiecie Starogard w dniach 9–12 maja 1946 r., k. 54; zob. też K. Krajewski, T. Łabuszewski, „Łupaszka”, „Młot”, „Huzar”..., s. 352, przyp. 72.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Więcej o Piotrze Guzie w przypisach do części źródłowej niniejszego opracowania. Warto przy okazji zauważyć, że do tej pory nie ma osobnego opracowania o działaniach podejmowanych w 1946 r. przez lokalne UBP i komendy MO na terenie ówczesnych województw pomorskiego i gdańskiego jeśli chodzi o tworzenie i funkcjonowanie terenowych sieci agenturalnych, których zadania dotyczyły informowania o ruchach partyzanckich oddziałów w terenie. *Notes* Olgierda Christy jest tu dobrym punktem wyjścia do podjęcia tego typu badań.

Natomiast nazwisko „Groźnego” pozostaje nieznane, ale wiadomo, że również służył w szwadronie „Zeusa”, został ranny w starciu pod Rękownicą i w wyniku odniesionych ran zmarł (30 października 1946 r.). Partyzancki dowódca miał kontaktować się z „Groźnym” poprzez Franciszka Przykockiego mieszkającego w Krukówku (gmina Mrocz). Następnym zapis (k. 46) dotyczy „Żorża” (N.N.), który służył w szwadronie „Leszka” od czerwca do listopada 1946 r. Miał on udać się do Haliny Wojnasowej. Zapisano nazwę ulicy i numer domu: II Osiedle Oficerskie, ul. Kasprowicza 8 – jednak nie wskazano miejscowości. Po zbadaniu tego zapisu i skonfrontowaniu go z zeznaniem Nakwasy-Pugaczewskiego z sierpnia 1948 r. wynika, że „Żorż” po zwolnieniu z oddziału udał się do rodziców mieszkających w Krakowie⁷⁶. W mieście tym istnieje Osiedle Oficerskie wraz z ul. Kasprowicza. Czy wobec tego Halina Wojnasowa to matka lub siostra „Żorża”?

Na tej samej karcie znalazło się też imię i nazwisko innego żołnierza szwadronu „Leszka” – Krzysztofa Mrówczyńskiego „Gilberta”, który walczył w Borach Tucholskich w oddziale Szendzielarza od czerwca do listopada 1946 r. Christa, zeznający w listopadzie 1948 r. w UBP w Gdańsku, twierdził, że kontakt z „Gilbertem” po demobilizacji był możliwy do nawiązania w Poznaniu⁷⁷. Kolejny żołnierz szwadronu, którego pseudonim wraz z adresem kontaktowym zapisano w *Notesie*, to „Gryf”, czyli Mieczysław Filipowicz. Walczył on w szwadronie „Żelaznego” i „Leszka” od początku maja 1946 r., a po demobilizacji miał się schronić u swojej narzeczonej w Pomiechówku⁷⁸. Na tej samej karcie znajduje się też nazwa miejsca, do którego po zdemobilizowaniu udał się „Tom”, czyli Józef Rypski. Podał on „Leszkowi” nazwę wsi Jakóbkowo (powiat suski) oraz imię i nazwisko osoby, przez którą należało się z nim kontaktować⁷⁹. Skądinąd wiadomo też, że w Suszu istniała grupa osób wspomagających niepodległościową partyzantkę⁸⁰.

⁷⁶ Zob. np. AIPN BU, 01439/57, t. 5, Protokół przesłuchania Roberta Nakwasy-Pugaczewskiego, 12 VIII 1948 r., k. 290.

⁷⁷ Zob. przyp. 235.

⁷⁸ Zob. przyp. 236.

⁷⁹ Zob. przyp. 237.

⁸⁰ Zob. np. AIPN BU, 01439/57, t. 3, Protokół przesłuchania Leona Smoleńskiego „Zeusa”..., k. 95: „Punkt dla przechowywania rannych podany przez Karola «Zagończyka» Telasiewiczówna PUR punkt etapowy w Suszu, u elektrotechnika, tego, co miał pierwszy zakład w 1945 r. hasło: «Od Karola Szacha»”; *ibidem*, Doniesienie, Sztum, 6 V 1947 r., k. 114; *ibidem*, Protokół przesłuchania Bolesława Turwida, k. 117–119; *ibidem*, Zeznanie Józefa Rypskiego „Toma”, k. 109; *ibidem*, t. 6, Wyciąg ze sprawozdania miesięcznego WUBP w Olsztynie od 1 do 31 grudnia 1946 r., k. 190, gdzie informacja o „Tomie” i „Zygumencie”. Owym elektrotechnikiem w Suszu był Mikołaj Płaszewski (1912–?) (zob. AIPN BU, 01439/57, t. 4, Wynik wywiadu w sprawie Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, Iława, 6 VI 1947, k. 151–152). Dokument podpisany przez szefa PUBP w Iławie Władysława Traczyka. Skądinąd wiadomo, że oddział PUR w Suszu rozpoczął działalność

„Gryf” i „Tom” pojawiają się jeszcze raz na karcie nr 60 (o). Obok znajdujemy dwa imiona i nazwiska – z zeznań Christy wiemy, że były to osoby, przez które należało kontaktować się z obydwojma partyzantami. Ostatni pseudonim członka 5. Brygady Wileńskiej AK, który znajduje się w *Notesie*, to „Prędkie”, a więc Feliks Grzonka ze Śliwic. Był on członkiem oddziału Władysława Chelińskiego „Małego”, który w sierpniu 1946 r. przyłączył się do szwadronów „Łupaszki”. Grzonka służył do października 1946 r. Z zapisu wynika, że „Prędkie” miał kolegę w Krukówku (obecnie powiat nakielski) i że miejscowość ta leży na terenie działania posterunku MO w Mroczy. Być może owym kolegą „Prędkiego” był wspomniany już wcześniej Franciszek Przykłocki (Christa zeznający w październiku 1948 r. twierdził, że Przykłocki był też znajomym „Groźnego”).

W sumie na kartach *Notesu* znajdujemy pseudonimy siedmiu partyzantów, w tym jeden pseudonim z imieniem i nazwiskiem (Krzysztof Mrówczyński „Gilbert”). Z owej grupy dwóch partyzantów – „Zygmunt” i „Groźny” – służyło w szwadronie „Zeusa”, co potwierdza, że „Leszek” zapisywał adresy i miejsca pobytu nie tylko swoich żołnierzy. Dlaczego tak czynił, obecnie nie wiadomo.

INFORMACJE RÓŻNE

Ostatni rodzaj informacji znajdujących się w *Notesie* dotyczy w zasadzie pozamilitarnej działalności szwadronu latem i jesienią 1946 r. Jest to spis artykułów, które są zapewne listą zakupów. Wiemy skądinąd, że na terenie, gdzie operował szwadron, istniała siatka osób wspomagających konspirację, które m.in. zaopatrywały oddział w żywność, odzież oraz dokonywały zakupów i dostarczały je partyzantom. Odwołując się do zeznań „Jachny”, sanitariuszki szwadronu „Zeusa”, a także „Brzozy”, można stwierdzić, że partyzanci powierzali swoim współpracownikom zadania dokonania zakupów w większych miasteczkach, takich jak Chojnice, Tuchola czy Czersk. Najczęściej zajmowali się tym ci, u których oddział kwaterował. Tak było w przypadku rodziny Bruskich, Alojzego, jego żony Marii i ich syna Józefa, mieszkających w miejscowości Rytel. Według zeznań Alojzego i Józefa, a także „Brzozy”, oddziały „Zeusa” i „Leszka” kilkakrotnie korzystały z gościny tej rodziny, a dowódcy

23 sierpnia 1945 r. (zob. Archiwum Państwowe w Olsztynie, Sprawozdania miesięczne Starostwa Powiatowego Susz z lat 1945–1946, 390/56, Sprawozdanie za sierpień 1945 r., Susz, 31 VIII 1945 r., k. 16). W czerwcu kolejnego roku starosta powiatowy z Susza w swoim sprawozdaniu informował o złym stanie bezpieczeństwa na terenie powiatu ze względu na funkcjonowanie partyzantki niepodległościowej. Zob. *ibidem*, k. 54.

wysyłali młodego Józefa po zakupy do Czerska⁸¹. Skądinąd wiadomo, że u Bruskich znajdowała się także melina broni należącej do partyzantów. Alojzy i Józef zostali aresztowani przez funkcjonariuszy UBP 7 lutego 1947 r. i osadzeni w więzieniu w Bydgoszczy. Józef Bruski wyrokiem WSR w Bydgoszczy został skazany 8 marca 1947 r. na osiem lat więzienia⁸².

W *Notesie* Olgierda Christy pojawia się także nazwisko fotografa, Józefa Poborcy. Dowódca oddziału zanotował przy jego nazwisku nazwę niewielkiej miejscowości Mosna w Borach Tucholskich (gmina Czersk). Skądinąd wiadomo, że było to miejsce zamieszkania Poborcy, który był rolnikiem i posiadał własne, niewielkie gospodarstwo, natomiast nic nie wiadomo o jego działalności jako fotografa. W październiku 1948 r. Christa zeznał jednak, że „Strona 9 zawiera nazwisko fotografa, u którego mieliśmy robić zdjęcia dla naszych członków do lewych papierów, jednak z tego nie skorzystaliśmy. Jest to obcy człowiek”⁸³. Na marginesie warto zauważyć, że kontakty między partyzantami a fotografami nie ulegają wątpliwości. We własnoręcznie spisanim zeznaniu „Jachna” stwierdziła, że zdjęcia dla oddziału, w tym wypadku szwadronu „Zeusa”, wykonywał fotograf, który przyjechał z Chojnic. Przygotowywał on fotografie, które miały służyć do sfabrykowania dokumentów legalizacyjnych dla partyzantów opuszczających oddziały (komórka legalizacyjna wileńskiej konspiracji działała w Warszawie). Osobą odpowiedzialną za przeprowadzenie tej sprawy miał być Zbigniew Obuchowski „Marek”, żołnierz szwadronu „Leszka”⁸⁴. Skądinąd wiadomo, że fotografem, którzy rzeczywiście w sierpniu 1946 r. robił zdjęcia szwadronu „Zeusa” w leśniczówce Kosowa-Niwa, koło Chojnic, był Stanisław Ludowicz⁸⁵.

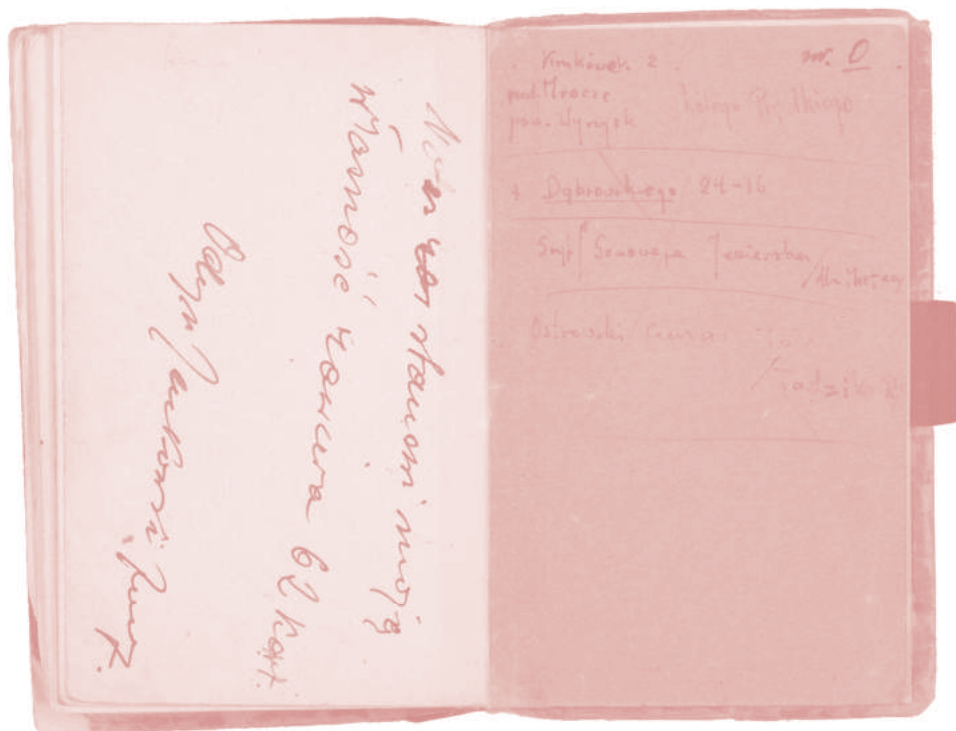
⁸¹ Zob. AIPN By, 83/1, Zeznanie Józefa Bruskiego w sprawie przeciwko Zdzisławowi Kręciejewskiemu i innym, k. 187–189.

⁸² *Ibidem*, Wykaz pozostawionej u Bruskich broni, Bydgoszcz, 10 II 1947 r., k. 194; *ibidem*, Zeznanie Zdzisława Kręciejewskiego „Brzozy”, Bydgoszcz, 10 II 1947 r., k. 195–197; *ibidem*, Aresztowanie Alojzego i Józefa Bruskich, k. 198–200; *ibidem*, Wyrok WSR w Bydgoszczy skazujący Józefa Bruskiego na karę więzienia, Bydgoszcz, 8 III 1947 r., k. 327.

⁸³ AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 91. W zachowanych dokumentach można odnaleźć informację, że Poborca był współpracownikiem UBP w Chojnicach. W kartotece ogólnoinformacyjnej Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zachowała się jego karta. Miał on zostać zwerbowany jako informator w czerwcu 1945 r. przez funkcjonariusza PUBP w Chojnicach Jana Glanera. Zob. AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, k. 2077. Nic jednak nie wiadomo o jego agenturalnej działalności wymierzonej w partyzantów „Łupaszkę”.

⁸⁴ AIPN By, 83/1, Własnoręczne zeznanie podejrzanej Janiny Wasiłłowiciówny, Bydgoszcz, 31 I 1947 r., k. 168; AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK, k. 123.

⁸⁵ Zob. I. Brzezińska, M. Kruk, *Nie jesteśmy żadną bandą. My jesteśmy z miast i wiosek polskich*. 5. Wileńska Brygada Armii Krajowej na Pomorzu, wystawa IPN, panel 8, Instytut Pamięci Narodowej, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13758,Nie-jestesmy-zadna-banda-My-jestesmy-z-miast-i-wiosek-polskich-5-Wilenska-Brygad.html> [dostęp: 21 VII 2020].

FOT. 7

Ostatnia karta notesu Christy z odręczną adnotacją Odyna-Jankowskiego mówiącą o tym, że stanowi on jego własność. Karta O, doklejona, zawiera imiona i nazwiska oraz adresy kontaktowe kilku członków 5. Brygady Wileńskiej AK, m.in. „Prędkiego”, „Gilberta” i „Toma”.
Fot. Wojciech Kiepiński

[Wewnętrzna strona okładki przedniej]

Notes ten jest moją własnością i zawiera od 0 do 60 kart. Wszystkie zapiski znajdujące się w tym notesie są pisane wyłącznie przeze mnie. Christa²

[k.] 1

Lipusz³

¹ Przepisane na maszynie obszerne fragmenty *Notesu* znajdują się w materiałach ze śledztwa przeciwko mjr. Szendzielarzowi. Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 6, Akta śledztwa dotyczące Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, k. 121–123.

² Olgierd Christa „Leszek” (1923–2004) – ur. w Wilnie. Od 1943 r. służył w 3. Brygadzie Wileńskiej AK kpt. Gracjana Fróga „Szczerbca”. Uczestniczył w operacji „Ostra Brama”. Od 1945 r. służył w „ludowym” Wojsku Polskim. Został zdemobilizowany w marcu 1946 r., po czym przyjechał do Sopotu, gdzie mieszkała jego rodzina po wysiedleniu z Wileńszczyzny. Za pośrednictwem brata, Zdzisława Christy „Mamuta”, nawiązał kontakt z wileńską konspiracją mjr. Szendzielarza, działającą od końca 1945 r. na terenie północnej Polski. W połowie kwietnia 1946 r. został żołnierzem 5. Brygady Wileńskiej AK. Uczestniczył w pierwszej koncentracji oddziału w Kojtach (14 kwietnia 1946 r.). Początkowo był zastępcą dowódcy szwadronu Badochy. Po jego zranieniu i śmierci został dowódcą oddziału. Kierował jego akcjami w czerwcu i lipcu 1946 r. 20 lipca 1946 r. został ranny w starciu z oddziałem Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego, do którego doszło w okolicach stacji kolejowej Lipowa Tucholska. Po wyleczeniu rany wrócił do oddziału na początku września 1946 r. i kontynuował akcje wymierzone w komunistyczny aparat bezpieczeństwa na terenie Borów Tucholskich. 21 listopada 1946 r. połączone szwadrony Christy i Smoleńskiego zajęły Lipusz, gdzie dokonały kilku operacji ekspropriacyjnych. W przypadkowej wymianie ognia z lokalnymi funkcjonariuszami MO zginęło dwóch milicjantów. Po zakończeniu akcji, w nocy z 21 na 22 listopada 1946 r., szwadrony zostały rozwiązane, a broń i mundury zamelinowane. Christa ujawnił się 19 kwietnia 1947 r. w WUBP w Gdańsku, korzystając z ogłoszonej przez komunistów amnestii. W ramach akcji „X” Christa został aresztowany przez funkcjonariuszy gdańskiego UBP i osadzony w gdańskim więzieniu (zob. AIPN Gd, 0046/3, t. 6, Księga kontrolna osób zatrzymanych i aresztowanych Wydziału Śledczego WUBP w Gdańsku za okres od 08.07.1947 r. do 24.12.1948 r., k. 72). Oskarżony o współpracę z konspiratorami był sądzony w tzw. procesie gdańskim 5. Brygady Wileńskiej AK. 31 sierpnia 1949 r. Wojskowy Sąd Rejonowy (WSR) w Gdańsku skazał go na cztery lata więzienia. W 1952 r., w czasie odbywania kary więzienia, został zwербowany jako informator UBP o pseudonimie „Kismet”. Od 1973 r. działał jako tajny współpracownik Służby Bezpieczeństwa (SB) o pseudonimie „Stefan”. Z jednej strony jako współpracownik komunistycznej tajnej policji rozpracowywał wileńskie środowisko dawnych partyzantów. Z drugiej zaś po 1989 r. zabiegał o rehabilitację skazanych towarzyszy walki i działał w środowisku byłych uczestników konspiracji wileńskiej. Zob. J. Marszałec, *Olgierd Christa (1923–2004) „Leszek”; dowódca szwadronu 5. Brygady Wileńskiej AK* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 3, red. J. Kurtyka et al., Kraków–Warszawa–Wrocław 2007, s. 89–94.

³ Lipusz – miejscowość w powiecie kościerskim, nad rzeką Wdą, około 15 km na zachód od Kościerzyny, gdzie 21 listopada 1946 r., wieczorem, połączone szwadrony „Leszka” i „Zeusa” przeprowadziły ostatnią akcję zbrojną. Nocą i następnego dnia oba szwadrony zostały przez dowódców rozwiązane, broń i mundury zamelinowane, a żołnierze zdemobilizowani. Z zachowanych zeznań członków szwadronów „Leszka” i „Zeusa” wynika, że informacje o członkach PPR w Lipuszu partyzanci uzyskali od swoich informatorów w tej miejscowości.

Klukis⁴ (sekretarz PPR)
Pawlikowski⁵ (młynarz)
Skorupa⁶ (sklepiak), koło kościoła

Notes ten został znaleziony na na [sic!] piecu w sypialni ob. Odyń-
Jankowskiego Józefa⁷. Świadek: Holke⁸

[k.] 2, 3

[bez zapisów]

[k.] 4

Czarna Woda⁹

- ⁴ Józef Kluk (1900–?) – we wrześniu 1946 r. był wójtem gminy Lipusz i oficjalnym przewodniczącym koła Stronnictwa Ludowego w tej miejscowości (APG, Komitet Gminny PPR w Lipuszu, 2601/22, k. 7). Jednakże w protokole z 26 marca 1946 r. z zebrania Koła Gminnego PPR w Lipuszu występuje jako członek tej partii (zob. *ibidem*, k. 47–48). W listopadzie 1946 r. sekretarzem Koła Gminnego PPR w Lipuszu był Jan Wrześniewski, członek PPR od stycznia 1946 r., urzędnik, pracownik Nadleśnictwa w Lipuszu (*ibidem*, k. 12). Zob. też K. Ostrowski, *Ostatnie pół wieku [w:] Lipusz–Dziemiany. Monografia*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 1994, s. 387–388.
- ⁵ Tomasz Pawlikowski (1904–?) – ur. w Ozorkowie (koło Łodzi). Był zarządcą (lub właścicielem) młyna wodnego w Lipuszu, członkiem Koła Gminnego PPR od 11 marca 1946 r. oraz wójtem gminy Lipusz (zob. APG, Komitet Gminny PPR w Lipuszu, 2601/22, k. 36, 48). W grudniu 1948 r., jako tzw. wyzyskiwacz (w młynie zatrudniał dwie osoby) został usunięty z partii komunistycznej (*ibidem*, k. 77–78). W 1952 r. został aresztowany przez PUBP w Kościerzynie i skazany na 20 miesięcy obozu pracy (zob. AIPN Gd, 0046/771, Repertorium PUBP w Kościerzynie dotyczące spraw śledczych oraz osób zatrzymanych i aresztowanych za lata 1947–1954, k. 9).
- ⁶ Franciszek Skorupa, kupiec, właściciel sklepu w Lipuszu, członek Koła Gminnego PPR (nr leg. 357). Zob. APG, Komitet Gminny PPR w Lipuszu, 2601/22, k. 40.
- ⁷ Józef Odyń-Jankowski (1921–?) – ur. w Wilnie. W momencie aresztowania był zameldowany w Sopocie. Wyrokiem WSR w Gdańsku z 31 sierpnia 1949 r. skazany na rok i trzy miesiące więzienia. AIPN Gd, 284/835, t. 1, Akta w sprawie karnej przeciwko Robertowi Nakwasowi-Pugaczewskiemu, Alfonsowi Bejnarowi i in., k. 11–29.
- ⁸ Holke – nazwisko panieńskie żony Józefa Odyń-Jankowskiego, Jadwigi. *Ibidem*, k. 13. W tym wypadku chodzi zapewne o teściową Odyń-Jankowskiego, Annę, która w 1948 r. mieszkała razem z córką i zięciem.
- ⁹ Czarna Woda – ówczesnie wieś, od 1993 r. miasto w województwie pomorskim, w powiecie starogardzkim. Leży przy tzw. berlinie, czyli autostradzie łączącej dawniej Królewiec z Berlinem, i od początku działań 5. Brygady na Pomorzu Gdańskim znajdowała się w zasięgu jej aktywności. W dniach 8–12 maja 1946 r. w okolicach tego miasteczka doszło do pierwszej dużej i nieudanej obławy sił komunistycznych na liczący wówczas około 40 żołnierzy oddział wileńskich partyzantów, dowodzonych przez „Łupaszkę”. Partyzanci z 5. Brygady Wileńskiej AK w 1946 r. kilkakrotnie pojawiali się w Czarnej Wodzie. Być może to szwadron „Żelaznego” dokonał ekspropriacji w miejscowym sklepie GS 30 maja 1946 r., rekrutując około 40 tys. zł. AIPN BU, 01439/57, t. 4, Meldunek kierownika Referatu WB do WUBP w Gdańsku ppor. Stanisława Majewskiego do swoich przełożonych, Gdańsk, 1 VI 1946 r., k. 119. Wieś została ponownie zajęta przez partyzantów ze szwadronu „Leszka” 29 lipca 1946 r. Żołnierze dokonali ekspropriacji w tartaku i na dworcu kolejowym, zabierając na cele walki zbrojnej około 6 tys. zł, a miejscowym funkcjonariuszom SOK odebrano broń długą (4 kbk) wraz z amunicją. Zob. AIPN Gd, 0054/1, Sprawozdanie wywiadowczy służby śledczej KPMO w Starogardzie Bernarda Kurcwalda, 1 VIII 1946 r., k. 155. Po raz kolejny partyzanci byli w Czarnej Wodzie we wrześniu 1946 r. (zob. przyp. kolejny).

Machnikowski Bernard¹⁰ PPR
Kil zarząd młyna¹¹
Dainer Walter¹²

[k.] 5-8

[bez zapisów]

[k.] 9

^afotograf Poborca Józef Mosna^{13a}

[k.] 10-21

[bez zapisów]

[k.] 21a

^b*Poszedł w bój krwawy hufiec żołnierzy*¹⁴

W bój poszedł krwawy hufiec żołnierzy,
Proporce z krzyżem wiodły ich do boju,

¹⁰ Bernard Machnikowski (1920–?) – ur. w Leśnej Hucie. W 1946 r. mieszkał w Czarnej Wodzie. 8 maja 1946 r. brał udział, wraz z funkcjonariuszem PUBP w Starogardzie Józefem Harasem, w organizacji obławy na partyzantów 5. Brygady Wileńskiej i był świadkiem, jak twierdził w zeznaniu, jego przesłuchania przez mjr. Szendzielarza. Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 4, Protokół przesłuchania Bernarda Machnikowskiego, Starogard, 8 V 1946 r., k. 42–43. We wrześniu 1946 r. partyzanci ze szwadronu „Leszka” w czasie pobytu w Czarnej Wodzie odnaleźli dom Machnikowskiego. Był tam jednak tylko jego ojciec Jan, któremu wymierzono karę chłosty za przynależność do PPR. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 7, cz. 1, Protokół rozprawy głównej, zeznanie Jana Machnikowskiego, 19 VIII 1949 r., k. 273–274.

¹¹ Wciąż stojący budynek dawnego młyna w Czarnej Wodzie znajduje się przy ul. Dworcowej. Młyn sąsiadował z tartakiem, a niedaleko znajduje się stacja kolejowa. 29 sierpnia 1946 r. oba obiekty zostały zajęte przez żołnierzy szwadronu „Leszka” (zob. wyżej). Kil – bliżej nieznan, zapis nazwiska zapewne zniekształcony.

¹² Chodzi o Waltera Deinhardta (1907–1965), zapisywanego też jako: Deinhard, Deinert, ur. w Kartuzach mieszkańca Czarnej Wody. W styczniu 1946 r. w PUBP w Starogardzie grupa mieszkańców tej miejscowości złożyła przeciwko niemu zeznania, oskarżając go o współpracę w niemieckim okupantem (zob. AIPN Gd, 607/97, Protokoły przesłuchań w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Walterowi Ewaldowi Deinhardtowi świadków: Weroniki Dąbrowskiej, Bernarda Sturmowskiego, Michała Geldona, Bronisławy Szostakówny, Jakuba Żygowskiego, k. 8–13). Nakaz jego aresztowania został wydany dopiero w listopadzie 1946 r., wobec tego mógł on zostać zapisany przez Chrystę w wyniku doniesienia mieszkańców Czarnej Wody, oczekujących, że to partyzanci wymierzą mu karę za jego działalność w czasie II wojny światowej. Jednak Deinhardt w 1946 r. opuścił Czarną Wodę i zamieszkał w Gutowcu, gdzie został aresztowany w kwietniu 1947 r. i osadzony w więzieniu w Chojnicach. Stał przed sądem w grudniu 1947 r.

^a *Zapis ołówkiem przekreślony niebieską kredką.*

¹³ Mosna – wieś w województwie pomorskim, w powiecie chojnickim, gminie Czersk, leżąca około 7 km na południe od Czerska. Józef Poborca (1912–?) – ur. w Trzęsówce (powiat kolbuszowski), w 1946 r. mieszkaniec Mosny.

^b *Zapis niebieskim atramentem.*

¹⁴ *Harcerski marsz żałobny*, sł. A. Suchecka, autor muzyki nieznan, czas powstania: 1919/1920 r. Tekst zapisany w *Notesie* różni się od znanego obecnie.

Wiodły ich cienie poległych braci
Bronić honoru, praw i pokoju.

Na święty bój, na święty, żołnierzy rój
Poszedł w okopy na trud i znój
Żołnierzy rój, żołnierzy rój
Poszli w okopy na trud i znój

Oddali Polsce swe życie młode,
Sвій sen wiosenny, swe szczęście złote
Kul kilka w piersi wzięli w nagrodę
Trzy łokcie ziemi i krzyż drewniany

Pod gradem kul, pod gradem, żołnierzy rój
Poszli w okopy na trud i znój
Żołnierzy rój, żołnierzy rój
Poszli w okopy na trud i znój^b

[k.] 22

^b*Marsz UBK*¹⁵

A kiedy będzie wiosna, to ze bzu daj mi kiść
I tylko mnie nie całuj i nie broń za kraj iść,
Bo choć mi wrośłaś w serce, karabin w ramię wrósł,
To ciebie z karabinem do końca będę niośł.

To wymarsz Uderzenia i mój, i mój, i mój
W ten ranek tak słoneczny piosenka nasza brzmi
Słowiańska ziemia święta poniesie nas na bój
Imperium, gdy powstanie, to tylko z naszej krwi.

A kiedy będzie lato, to żyta daj mi kłos
Dojrzały i gorący, i złoty jak twój włos,
Bo choćby śmierć nie dała, bym do cię wrócił znów
Poniosę na granicę słowiański zapas zbóż.

To wymarsz Uderzenia...

¹⁵ *Wymarsz Uderzenia*, sł. A. Trzebiński, muz. O.B. Kopczyński. UBK – Uderzeniowe Bataliony Kadrowe, w ramach organizacji konspiracyjnej Konfederacja Narodu, istniejące w latach 1942–1944, biorące udział w walkach na Białostocczyźnie i Wileńszczyźnie, więcej: k. Krajewski, *Uderzeniowe Bataliony Kadrowe 1942–1944*, Warszawa 1993. Zapisany tekst różni się od znanego obecnie.

A jeśli będzie jesień, to pęki mi kalin daj
I tylko mnie nie całuj i pozwól iść za kraj,
Bo choć mi wrosłaś w serce, karabin w ramię wrósł,
To ciebie z karabinem do końca będę niósł.

To wymarsz Uderzenia...^b

[k. 22a]

^bPoniosę na granicę kaliny, kłos i bzy
I z nich granica będzie z miłości, a nie z krwi,
Granice mieć z miłości, w żołnierskich sercach U
Tam się granica kończy, gdzie w piersiach braknie tchu.

To wymarsz Uderzenia...^b

[k.] 23

^b*Po partyzancie dziewczyna płacze*¹⁶

Po partyzancie dziewczyna płacze
Nie płacz, dziewczyno, szkoda twych łez
Jutro być może do ciebie wrócę
Będziemy razem ja i ty

Ciężki i smutny nasz los tułaczy
Lecz polskie słońce zaświeci nam
Nie mamy żalu ani tęsknoty
Bo każdy los swój obierał sam

Nie jeden zginął gdzieś na wywiadzie
Meldunek jego już przyjął Bóg
Gdzieś w szczerym polu grób zapomniany
Aż go wyorze bratni pług

Jutro być może ręka sowiecka
I memu życiu położy kres
Lub peperowców kula zdradziecka
Nie płacz, dziewczyno, szkoda twych łez

A gdy odnajdziesz mogiłę w lesie
Co nad nią szumią konary drzew

¹⁶ *Po partyzancie dziewczyna płacze*, sł. J.N. Kłosowski, autor muzyki nieznan, czas powstania: 1942 r.
Zapisany tekst różni się od znanego obecnie.

Niech tę piosenkę wiatr w dal uniesie
Po partyzancie w dal szumi śpiew.^b

[k. 23a]

^b*Dziś do ciebie przyjść nie mogę*¹⁷

Dziś do ciebie przyjść nie mogę,
Zaraz idę w nocy mrok,
Nie wyglądaj za mną oknem,
W mrocznej dali tonie wzrok.

Księżyc zaszedł gdzieś nad lasem,
We wsi gdzieś szczekają psy
I nie pomyśl sobie czasem,
Że do innej tęskno mi.

A gdy wrócę znów do ciebie,
W jasny dzień lub w mroczną noc,
Dobrze będzie nam jak w niebie,
Pocałunków dasz mi moc.
Po cóż ci, kochanie, wiedzieć,
Że do lasu idę spać?
Dłużej tu nie mogę siedzieć,
Na mnie czeka leśna brać.

Gdy nie wrócę, niechaj wiosną
Rolę moją orze brat,
Kości moje mchem porosną
I użyźnią ziemi szmat,

W pole wyjdź pewnego ranka,
Na kłós zboża ręce złóż
I ucałuj jak kochanka,
Ja żyć będę w kłosach zbóż.^b

¹⁷ *Kołysanka leśna*, sł. Stanisław Magierski (prawdopodobnie), autor muzyki nieznany, czas powstania: około 1942 r. Zapisany tekst różni się od znanego obecnie. Zob. M. Derecki, *Historia partyzanckiej piosenki: „Dziś do ciebie przyjść nie mogę”*, „Kurier Lubelski” 1987, nr 207, <https://web.archive.org/web/20071218161030/http://www.tnn.pl/tekst.php?id=1157> [dostęp: 12 VI 2020].

[k.] 24

*Monte Cassino*¹⁸

Czy widzisz te gruzy na szczycie?
Tam wróg twój się kryje jak szczur.
Musicie, musicie, musicie
Za kark wziąć i strącić go z gór.
I poszli szaleni, zażarci,
I poszli zabijać i mścić,
I poszli, jak zawsze uparci,
Jak zawsze za honor się bić.

Czerwone maki na Monte Cassino
Zamiast rosy piły polską krew.
Po tych makach szedł żołnierz i ginął
Lecz od śmierci silniejszy był gniew.
Przejdą lata i wieki przemina,
Pozostaną ślady dawnych dni
I wszystkie maki na Monte Cassino
Czerwieńsze będą, bo z polskiej wzrosły krwi.

Runęli przez ogień straceńcy,
Niejeden z nich dostał i padł,
Jak ci z Somosierry szaleńcy,
Jak ci spod Racławic sprzed lat.
Runęli impetem szalonym
I doszli. I udał się szturm.
I sztandar swój biało-czerwony
Zatknęli na gruzach wśród chmur.^c

[k. 24a]

^cCzy widzisz ten rząd białych krzyży?
To Polak z honorem brał ślub.
Idź naprzód, im dalej, im wyżej,
Tym więcej ich znajdziesz u stóp.
Ta ziemia do Polski należy,
Choć Polska daleko jest stąd,

^c Zapis czarnym atramentem.

¹⁸ *Czerwone maki na Monte Cassino*, sł. Feliks Konarski (Ref-Ren), muz. Alfred Schütz, powstała w noc poprzedzającą zdobycie klasztoru na Monte Cassino przez żołnierzy 2. Korpusu PSZ (18 maja 1944 r.), a jej pierwsze wykonanie nastąpiło kilka godzin pod jego zdobyciu.

Bo wolność krzyżami się mierzy,
Historia ten jeden ma błąd.^c

[k.] 25

^d*W sierpniowy skwar...*¹⁹

W sierpniowy skwar, w spiekoty i pożogi
Rzucił nas los na twardy życia znój
I tylko trupy znaczą nasze drogi
My, ludzie leśni, mała garstka nas

Nie mamy my ni nazwisk, ni ojczyzny
Ojczyzną naszą ?^e
Imiona nasze krew i nasze blizny
Nasz kraj jedyny to beztroska pieśń

To śpiewa noc w oparach leśnych bagien
To śpiewa dzień radosnym tętnem żył
Przyjdź do mnie, daj swe usta, ma dziewczyno
Za taki dar dla ciebie będę żył

Choć nie wiem sam, co spotka mnie o świcie
I nie wiem sam, czy jutro będę żył
Ja jedno wiem, żeś droższa mi nad życie
Ja jedno wiem, że z tobą dobrze mi

Trąbka mnie wzywa, żal mi cię, dziewczyno
Bo przecież jutro idę w krwawy bój
Pamiętaj tylko, że ja cię kochałem
I będę kochał, póki będę żył.^d

[k.] 25a

^d*W lasach wileńskich...*

W lasach wileńskich grzmiały strzały
A u nas, w Polsce, wesele
Co krok to huczy kapela
Aż ręce grajkom pomdłały

^d *Zapis zielonym atramentem.*

¹⁹ Piosenka *W sierpniowy skwar* (inna wersja: *W sierpniowy żar*) jest piosenką partyzancką związaną z 9. Pułkiem Strzelców Konnych Armii Krajowej (Grajewo). Autor słów i muzyki nieznany.

^e *Znak zapytania dopisany ołówkiem. Dalsze słowa to: stały, krwawy bój.*

Za Niemnem, Bugiem wróg hula
A u nas z wrogiem przymierze
Chociaż najlepszych Jej synów
Jego morduje wciąż kula

Spraw litościwy nasz Boże
By naród przejrzał na oczy
Nim się na samo dno stoczy
Nim się obudzi w obroży!^d

[k.] 26-28

[bez zapisów]

[k.] 29^f

Osieczno²⁰? Kubisz^{21g} plutonowy milicji (lanie)
Grabarz²² milicjant podaje się za AK
? Suszek²³ kasjer spółdzielni ^gPPR^g
^{gh}Sulewski Walenty sekretarz PPR (konfident)^{gh}

^f Zapisy na karcie wykonano ołówkiem, niektóre poprawiono fioletowym atramentem. Całość jest pokreślona ołówkiem i niebieską kredką.

²⁰ Osieczna – miejscowość w województwie pomorskim, w powiecie starogardzkim, około 33 km na południowy zachód od Starogardu. 19 maja 1946 r. została zajęta przez szwadron ppor. „Żelaznego” i rozbrojono tam gminny posterunek MO. Szwadron „Leszka” zajmował tę miejscowość jeszcze co najmniej dwukrotnie – we wrześniu i w październiku 1946 r.

²¹ Leon Kubisz (1910–?) – ur. w Zimnych Zdrojach (powiat starogardzki). W latach 1930–1933 służył w Wojsku Polskim (1. Baon Strzelców w Chojnicach), gdzie ukończył kurs podoficerski. W kampanii polskiej 1939 r. służył w 79. Pułku Piechoty – walczył w okolicach Mławy i Ciechanowa. Do 27 września 1939 r. bronił Warszawy. Trafił do niewoli niemieckiej, został zwolniony ze względu na stan zdrowia w 1942 r. W latach 1943–1944 był robotnikiem przymusowym w Niemczech. Wiosną 1945 r. wstąpił do SOK, a 23 października 1945 r. do MO i został przydzielony do posterunku w Osiecznej, gdzie pełnił służbę do grudnia 1946 r. W jednej z charakterystyk napisano, że „brał aktywny udział w walce z bandami”. Od 1946 r. był członkiem PPS (niepewne, rozbieżność w źródłach), PPR i PZPR. Ze służby w MO został zwolniony 30 listopada 1969 r. Zob. AIPN Gd, 032/626, Akta osobowe Leona Kubisza.

²² Właściwie Franciszek Graban (1915–?) – ur. we Wdzie (powiat starogardzki), z wykształcenia ogrodnik. Służbę wojskową pełnił w 2. Morskim Batalionie Strzelców w Gdyni (1938–1939). Walczył w wojnie polsko-niemieckiej w obronie tego miasta, a po zajęciu przez Niemców Kępy Oksywskiej (19 września 1939 r.) trafił do niewoli niemieckiej. Od 1941 r. do 1945 r. był robotnikiem przymusowym w Niemczech. Po zajęciu terenów niemieckich przez armię sowiecką wrócił do Wdy, gdzie 10 marca 1945 r. wstąpił do MO i został przydzielony do gminnego posterunku w Lubichowie. Od lipca 1945 r. był funkcjonariuszem posterunku MO w Osiecznej. Od 27 listopada 1946 r. był w dyspozycji komendanta wojewódzkiego MO w Gdańsku. W listopadzie 1946 r. został członkiem PPS. 31 maja 1947 r. został zwolniony z MO na własną prośbę. Zob. AIPN Gd, 130/1691, Akta osobowe Franciszka Grabana.

²³ Chodzi o Bronisława Suszka, w 1946 r. kierownika spółdzielni w Osiecznej. Jako emeryt, w 1948 r., był skarbnikiem Zarządu Gminnego GS „Samopomoc Chłopska” w tej miejscowości. Zob. AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego..., k. 16; APG, Komitet Powiatowy PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/ 31, k. 21.

^g Przekreślone ołówkiem.

^h Zapis poprawiony fioletowym atramentem.

⁹(mieszka przy dworcu)^{24g}

^{9h}Gromowski²⁵ praktykant leśny PPR (konfident)^{9h}

^hOslowicki Leon²⁶ PPR^h

⁹Rybiński²⁷ PPR⁹

^hKampa Bronisław²⁸ PPR?

^fSzczygielski Bronisław²⁹ PPR^h

²⁴ Walenty Sulewski (1891-?) – ur. w Konarzynie koło Kościerzyny. W 1946 r. mieszkał w Osiecznej, był współzałożycielem i sekretarzem koła gminnego PPR w tej miejscowości (zob. APG, Komitet Powiatowy PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/31, k. 1-3). Został wyróżniony jako szczególnie aktywny w czasie tzw. referendum ludowego (zob. *ibidem*, k. 21-22). Latem 1946 r., w czasie pobytu partyzantów „Łupaszki” w miejscowości, najpierw został ostrzeżony i otrzymał polecenie zaprzestania współpracy z UBP, donoszenia na partyzantów i wypisania się z PPR. Kiedy to nie poskutkowało, Christa wydał na niego wyrok śmierci. Jak przypuszcza Łabuszewski, miał go wykonać Tadeusz Urbanowicz „Moskito”, jednak strzał nie był śmiertelny i Sulewski przeżył. Zob. np. zeznanie Christy: AIPN BU, 01439/57, t. 3, Zeznanie Walentego Sulewskiego, 27 XI 1948 r., k. 121-124; AIPN Gd, 284/835, t. 5 Protokół przesłuchania świadka Walentego Sulewskiego..., k. 179-181; T. Łabuszewski, 5. *Brygada Wileńska AK na Pomorzu...*, s. 265, 273.

²⁵ Franciszek Gromowski (1918-?) – ur. w Klaninach (powiat starogardzki, gmina Osieczna), gajowy z leśniczówki Nowy Dwór, członek koła gminnego PPR w Osiecznej (zob. APG, Komitet Gminny PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/13, k. 112). 8 października 1946 r., około 23:00, leśniczówka została zajęta przez partyzantów ze szwadronu Christy. Gromowskiemu, który przybył do Nowego Dworu jako swego miejsca pracy, została wymierzona kara chłosty oraz odebrano mu mundur (zob. AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego..., k. 16; AIPN Gd, 130/1246, t. 2, Odpis wyroku WSR w Gdańsku w sprawie komendanta posterunku MO w Osiecznej Ignacego Ebertowskiego, Gdańsk, 30 X 1947 r., k. 32; AIPN Gd 05/54, t. 58, Raport specjalny KPMO w Starogardzie zastępcy komendanta powiatowego ds. polityczno-wychowawczych, 12 IX 1946 r., k. 47). Składną wiadomo, że Gromowski 23 września 1946 r. złożył podanie o przyjęcie do MO, motywując je zamiłowaniem do pracy śledczej oraz faktem dwukrotnego wymierzenia mu kary chłosty za przynależność do PPR przez partyzantów z AK. Do partii komunistycznej należał od stycznia 1946 r. W 1947 r. był sekretarzem koła PPR w KPMO w Kościerzynie (APG, KP PPR w Kościerzynie, 2601/16, k. 122-125). Warto zauważyć, że Gromowski brał udział w kampanii polskiej 1939 r. (64. Pułk Piechoty) i trafił do niewoli niemieckiej, natomiast w 1945 r. miał zostać wywieziony przez Sowietów, wraz z dużą grupą Polaków z tego obszaru, do łagru w Kopiejsku na Uralu, skąd powrócił, jak się wydaje jeszcze w 1945 r. Po przyjęciu do MO został przydzielony do KPMO w Kościerzynie. Zwolniony dyscyplinarnie z MO 31 stycznia 1949 r. m.in. „za zatajenie przeszłości”, skazany przez WSR w Gdańsku 22 marca 1949 r. na dwa miesiące aresztu. Zob. AIPN Gd, 257/671, Akta osobowe Franciszka Gromowskiego.

²⁶ Leon Oslowicki, w 1946 r. członek koła gminnego PPR w Osiecznej, w 1948 r. sekretarz gminy Osieczna. Zob. APG, Komitet Powiatowy PPR Starogard Gdański, 2606/11, k. 118; *ibidem*, 2606/13, k. 112; *ibidem*, 2606/31, k. 21; AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego..., k. 18;

²⁷ Bernard Rybiński (1886-?) – ur. w Osiecznej. W 1946 r. był członkiem koła gminnego PPR w Osiecznej. Zob. APG, Komitet Gminny PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/13, k. 112. Zachowała się legitymacja partyjna, zabrana mu przez szwadron „Żelaznego”/„Leszka”. Zob. AIPN BU, 944/38, t. 1/1, Akt oskarżenia przeciwko Janinie Kruk, k. 22-24.

²⁸ Bronisław Kampa (1902-?) – ur. w Osiecznej. Zob. AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego..., k. 16, 18; AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, k. 2148.

²⁹ Bronisław Szczygielski (1920-1983) – ur. w Osiecznej, pracownik leśnictwa, w 1946 r. członek koła gminnego PPR w tej miejscowości. Zob. AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego..., k. 18; APG, Komitet Powiatowy PPR Starogard Gdański, 2606/11, k. 91; *ibidem*, 2606/13, k. 112; AIPN Gd, 317/85, Zezwolenie na broń, Bronisław Szczygielski, k. 4.

⁹Węsierski³⁰ PPR⁹
Gamalski Leon^{31f} PPR^h

[k.] 30-33

[bez zapisów]

[k.] 34

ⁱStudzienice³²

Kowalewski Zygmunt PPR!!!³³ⁱ

[k.] 35-42

[bez zapisów]

[k.] 42a

^{dg}Przykłocki Franciszek³⁴ (dla Zygmunta)^{35dg}

³⁰ Klemens Węsierski z Osiecznej. Zob. AIPN BU, 678/677, Protokół przesłuchania Franciszka Gromowskiego..., k. 18.

³¹ Leon Gamalski (1895-?) – leśniczy, w 1946 r. członek PPR w gminie Osieczna, wyróżniony jako szczególnie aktywny w czasie tzw. referendum ludowego, przewodniczący Obwodowej Komisji Głosowania Ludowego (zob. APG, Komitet Powiatowy PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/12, k. 21-23); w 1948 r. sekretarz Komitetu Gminnego tej partii w Osiecznej (zob. *ibidem*, 2606/11, k. 30, 36, 118).

ⁱ *Zapis ołówkiem poprawiony czarnym atramentem.*

³² Studzienice – miejscowość w gminie Kaliska, w kompleksie leśnym, między Czarną Wodą a Bartłem Małym.

³³ Zygmunt Kowalewski (1919-?) – ur. w Studzienicach. W czasie II wojny światowej, jak sam pisze, był „agentem zwiadu” działającym na rzecz polskiej armii w Związku Sowieckim, wspomagając w Borach Tucholskich desant „berlingowców” (co potwierdza pismo podpisane przez ppor. Winieckiego i Wirskiego, styczeń 1945 r., odpis). 13 listopada 1945 r. został przyjęty do KWMO w Gdańsku i skierowany na posterunek MO w Pruszczu. Po weryfikacji przeprowadzonej 24 września 1946 r. został zwolniony 24 października 1946 r. W 1945 r. miał wstąpić w Starogardzie do PPS (zob. AIPN Gd, 130/2941, t. 1-2, Akta osobowe Zygmunta Kowalewskiego). Christa zeznający w październiku 1948 r. twierdził, że był on „dość mocno zaangażowany w partii”, stąd zapewne trzy wykrzykniki (zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 91).

³⁴ Franciszek Przykłocki (1900-?) – ur. w Katarzyninie (powiat kościański). W 1920 r. był kanonierem w 17. Dywizjonie Artylerii Ciężkiej. Uczestniczył w walkach z bolszewikami latem 1920 r. W 1922 r. otrzymał Order Wirtuti Militari V Klasy za udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1946 r. mieszkał w Krukówku (powiat nakielski, gmina Mrocza). Zob. https://wbh.wp.mil.pl/pl/skanydetale_wyszukiwarka_bazy_personalne/79205/ [dostęp: 21 VII 2020]. Inny zapis w *Notesie* (zob. dalej) świadczy o tym, że w Krukówku jeden z partyzantów, Feliks Grzonka „Prędko”, współpracował z mieszkańcem tej miejscowości. Bez wątpienia Przykłocki został wpisany do *Notesu* jako osoba przyjazna partyzantom oraz ich kontakt na tym terenie. Poświadcza to Christa w zeznaniu z października 1948 r.: „Strona 42a oznacza nazwisko mającego kontakt z «Groźnym», odnośnie strony o, pozycji pierwszej” (zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 91). Z kolei w protokole przesłuchania z 16 listopada Christa pytany przez śledczego, jaką broń zabierali ze sobą partyzanci demobilizowanego oddziału, dodawał: „Groźny, nazwiska nie znam, kontakt z nim na adres Krukówek 2, poczta Mrocze, pow. Wyrzysk, na nazwisko Przykłocki Franciszek, odchodząc, wziął ze sobą pistolet Parabellum, 9 mm” (AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 16 XI 1948 r., k. 106). Co interesujące, Christa zdaje się nie wiedzieć o śmierci „Groźnego” w starciu pod Rękownicą.

³⁵ Jeżeli przyjmiemy, że jest to pseudonim, to może chodzić o Zygmunta Kulasińskiego „Zygmunta”, żołnierza 5. Brygady Wileńskiej AK, od 22 lipca 1946 r., członka szwadronu ppor. Smoleńskiego

^jGroźny^{36j}

[k.] 43-44

[bez zapisów]

[k.] 45

^kSkrzynia^{37k}

^{ah}Śliwiński Edmund „Nałęcz”³⁸

Wycinki³⁹ Karolewski Edmund „Leśnik”⁴⁰

Radogoszcz⁴¹ Kleina Marian „Stasiek”⁴²

Głuche⁴³ Zientek Benedykt „Szkoł”⁴⁴

Dębia Góra⁴⁵ Noga Franc[iszek] „Okon”^{46a}

Osiek⁴⁷ Szczęsny Bronisław „Wacek”⁴⁸

[Osiek] Ciesielski Bolesław „Cichy”⁴⁹

„Zeusa”. Kulasiński został aresztowany 20 grudnia 1946 r. w powiecie suskim, gdzie przebywał razem z Józefem Rypskim „Tomem”, prowadząc akcje ekspropriacyjne. Zob. AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK, k. 51; T. Łabuszewski, 5. *Brygada Wileńska AK na Pomorzu...*, s. 287–299, 398–399.

^j Zapis ołówkiem.

³⁶ „Groźny”, N.N., członek oddziału Władysława Chelińskiego „Małego” (Grupa „Tartak”), który 10 sierpnia 1946 r. przyłączył się do 5. Brygady Wileńskiej AK, działającej na terenie Borów Tucholskich. Walczył w szwadronie Christy od 10 sierpnia do października 1946 r. Ranny w starciu z obławą pod Rękownicą (28 października 1946 r.), zmarł w wyniku odniesionych ran dwa dni później.

^k Zapis ołówkiem poprawiony zielonym atramentem.

³⁷ Skrzynia – miejscowość w gminie Osiek, około 5 km na zachód od Osieka, położona nad Jeziorem Słonym.

³⁸ Bliżej nieznany.

³⁹ Wycinki – miejscowość w gminie Osiek, około 2,5 km od Osieka, położona na wschodnim brzegu Jeziora Kałębie.

⁴⁰ Edmund Karolewski (1920–?) – syn Franciszka, ur. w Wycinkach (powiat starogardzki), brat Benedykta Karolewskiego, milicjanta z posterunku MO w Osieku (zob. przyp. 70). W dzienniku rejestracyjnym agentury WUBP w Bydgoszczy widnieje Edmund Karolewski, pracujący jako referendarz w leśnictwie. Zob. AIPN By, 077/188, Dziennik rejestracyjny sieci agenturalnej WUBP w Bydgoszczy, nr 1–10 495, poz. 8645; zob. też: AIPN Gd, 05/54, t. 58, Meldunek zastępcy komendanta powiatowego MO..., k. 56; AIPN Gd, 0064/15, Kartoteka członków ORM O b. WUBP w Gdańsku – karta Edmunda Karolewskiego, k. 1501.

⁴¹ Radogoszcz – miejscowość w gminie Osiek, około 5 km na zachód od Osieka, nad zachodnim brzegiem Jeziora Kałębie.

⁴² Bliżej nieznany.

⁴³ Głuche – miejscowość w gminie Osiek, około 6 km na północ od tej Osieka, nad Jeziorem Głuche.

⁴⁴ Benedykt Zientek (lub Ziętek). Zob. AIPN Gd, 05/54, t. 58, Raport specjalny zastępcy komendanta powiatowego MO..., k. 47.

⁴⁵ Dębia Góra – miejscowość w gminie Osiek, około 6 km na zachód od Osieka, niedaleko Jeziora Kałębie.

⁴⁶ Bliżej nieznany.

⁴⁷ Osiek – miejscowość w powiecie starogardzkim, siedziba władz gminnych, położona na północnym brzegu Jeziora Kałębie, około 9 km na południe od Skórcza i około 30 km na południe od Starogardu.

⁴⁸ Bliżej nieznany.

⁴⁹ Bolesław Ciesielski (1921–?) – ur. w Osieku. Zob. AIPN Gd, 0064/15, Kartoteka członków ORM O: Bolesław Ciesielski, k. 1306.

[Osiek] Łagódka Franciszek „Panienka”^{50h}

^jKontakt Rybiński Franciszek^{51j}

^hGuz Piotr⁵² Brzeziny⁵³ UB^h^l

^lOsie^{54l}

^jGłuche Zientek Benedykt „Szkoł”^[m]^j

ⁱRuszczyński⁵⁵ leśniczy Bankowy Młyn⁵⁶ⁱ

⁵⁰ Franciszek Łagódka – członek PPR w Osieku, wyróżniony jako szczególnie aktywny w czasie tzw. referendum ludowego (zob. APG, Komitet Powiatowy PPR w Starogardzie Gdańskim, 2606/12, k. 21–22). W kwietniu 1948 r. był sekretarzem gminnym PPR w Osieku, (zob. *ibidem*, 2606/11, k. 36, 128 – tu zapis o jego nieubłaganej walce z „elementami reakcyjnymi”).

⁵¹ Franciszek Rybiński (1916–1946) – członek PPR w Starogardzie Gdańskim (AIPN BU, 944/38, t. 1, cz. 1, Legitymacja członka PPR, k. 10–12), funkcjonariusz PUBP w Starogardzie (*ibidem*, Zaświadczenie PUBP w Starogardzie oraz pozwolenie na posiadanie broni parabellum, nr 7446, k. 71–79); AIPN Gd, 214/60, t. 1–2, Akta osobowe Franciszka Rybińskiego. 31 sierpnia 1946 r. został rozstrzelany przez partyzantów wraz z Franciszkiem Bukowskim, sołtysem Kasparusa, członkiem PPR; zob. T. Łabuszewski, 5. *Brygada Wileńska AK na Pomorzu...*, s. 177.

⁵² Piotr Guz – s. Piotra, agent UBZ zarejestrowany pod pseudonimem „Szpak”. Zob. AIPN By, 077/189, Dziennik rejestracyjny sieci agenturalnej WUBP w Bydgoszczy, nr 1–004820, k. 48. Zob. też AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 10–20 maja 1946 r., k. 72; *ibidem*, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 30 maja–10 czerwca 1946 r., k. 81; *ibidem*, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 30 czerwca–10 lipca 1946 r., k. 97, 121, gdzie agent „Szpak” pojawia się także w kontekście rozpracowywania partyzantki niepodległościowej. Jego imię i nazwisko znalazło się także w dalszej części notesu, co może sugerować, że dowódca partyzanckiego oddziału uważał go za niebezpiecznego współpracownika UBZ.

⁵³ Brzeziny – miejscowość w gminie Osie (powiat świecki), około 5 km na południe od Osi. Zachowały się legitymacje członków PPR z tej miejscowości, zabrane przez partyzantów Władysławowi Kilichowskiemu i Pawłowi Węzgowskiemu (zob. AIPN BU, 944/38, t. 1, cz. 1, Akt oskarżenia przeciwko Janinie Kruk, k. 13–18). O wizycie partyzanckiego oddziału w domu Kilichowskiego (w tym o zabraniu legitymacji PPR) 10 października 1946 r. zob. AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP za okres 10–20 października 1946 r., k. 153. Tam też o ukaraniu chłostą za przynależność do PPR Józefa Górskiego (zob. dalej, przyp. 161).

^l *Zapis niebieską kredką.*

⁵⁴ Osie – miejscowość gminna w powiecie świeckim, około 20 km na południe od Osieka.

^m *Nieczytelne zapisy.*

⁵⁵ Alfred Róźdzynski (1915–?) – leśniczy w Bąkowskim Młynie. Partyzanci ze szwadronu „Leszka” byli u niego w nocy z 8 na 9 października 1946 r., zasięgając m.in. informacji o okolicznościach zastrzelenia Edwarda Sambora. Zob. AIPN By, 070/434, t. 3, Protokół ustnego zawiadomienia o przestępstwie, Warlubie, 9 X 1946 r., k. 127.

⁵⁶ Chodzi o Bąkowski Młyn leżący w powiecie świeckim, w gminie Warlubie. Wiadomo, że szwadrony 5. Brygady operowały na tym obszarze latem 1946 r. O pobycie szwadronu „Leszka” w Bąkowskim Młynie, w lipcu 1946 r. zob. AIPN By, 070/434, t. 3, Protokół przesłuchania świadka Wacława Nowaka, Świecie, 26 VII 1946 r., k. 129–130. Ponownie partyzanci byli w Bąkowskim Młynie 9 października 1946 r., gdzie u właściciela młyna Stefana Bódaszewskiego dokonali ekspropriacji gotówki. Zob. AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 10–20 października 1946 r., k. 152.

ⁿSambor Edmund⁵⁷ⁿ

[k.] 45a

^jżyłетки

notesy

^kGroźny 2^k

^amedaliki⁹

haczyki

⁹dystynkcje⁹

PPR⁶³ⁱ

^jLaks mjr⁵⁸

Kierz wybudowanie Osówka⁵⁹

Kirzewski Walerian Konarzyny wieś⁶⁰

Dudek Mieczysław Kb. (PPR)⁶¹

Górski Józef (PPR)⁶²

ⁱBrzeziny Potępa Tadeusz sekr[etarz]

ⁿ *Zapis ołówkiem, poprawiony niebieską kredką.*

⁵⁷ Bliżej nieznan. W przywołanym wyżej zeznaniu Alfreda Rózdzińskiego imię Sambora brzmi Edward.

⁵⁸ Chodzi o mjr. Stanisława Laxa (Majewskiego; 1914–?), ur. w Krakowcu (województwo łwowskie), od lutego do września 1946 r. prokuratora Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Bydgoszczy (zob. AIPN BU, 2174/4650, Akta personalne płk. Stanisława Majewskiego, k. 10). Jego podpis widnieje na wielu dokumentach związanych z aresztowaniami osób wspomagających 5. Wileńską Brygadę AK na terenie województwa pomorskiego w 1946 r. Zeznający w październiku 1948 r. Christa na pytanie śledczego o nazwisko Laxa wyjaśnił: „zaś nazwisko Lax, major, chciałem podać matce mojej, że jest to prokurator, który prowadził sprawę brata mego Zdzisława, skazanego przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Bydgoszczy za udział w bandzie «Jastrzębia» – Józefa, nazwiska jego nie znam. Adres ten podałem matce celem doręczenia paczek dla brata”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 92.

⁵⁹ Prawdopodobnie chodzi o osadę (leśniczówkę) Szary Kierz, w gminie Osieczna. Osówek – wieś w województwie pomorskim, powiecie starogardzkim, gminie Osieczna.

⁶⁰ Konarzyny – prawdopodobnie chodzi o Konarzyny koło Zblewa, gdzie mieszkała rodzina Kiżewskich (tak wygląda poprawna forma tego nazwiska).

⁶¹ Bliżej nieznan. Według Olgierda Christy miał to być były milicjant z powiatu sztumskiego, posiadający broń, o której wiedzieli partyzanci (zob. w pierwszej części opracowania).

⁶² Józef Górski – mieszkał w Brzezinach, był członkiem miejscowej PPR. 10 października 1946 r. partyzanci ze szwadronu „Leszka” wymierzili mu karę chłosty za przynależność do partii komunistycznej. Nakazali mu też wypisanie się z PPR. Zob. AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 10–20 października 1946 r., k. 152; AIPN By, 0109/8, Sprawozdanie szefa WUBP w Bydgoszczy za okres 10–20 października do 1946 r. dotyczący działalności zbrojnych organizacji niepodległościowych na terenie byłego województwa pomorskiego do Dowództwa Okręgu Wojskowego nr II w Poznaniu, Bydgoszcz, 21 X 1946 r., k. 8. Informacji o członkach PPR w Brzezinach miał udzielić partyzantom Anastazy Gierszyński, aresztowany przez UB i na rozprawie uniewinniony. Zob. AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK, k. 93.

⁶³ W 1946 r. sekretarzem gminnej PPR w Brzezinach był Tomasz Potempa (też Potępa) i być może w *Notesie* znalazł się błędny zapis imienia. 10 października 1946 r. oddział „Leszka” nie odnalazł go w jego domu, wobec czego uniknął on chłosty (zob. AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 10–20 października 1946 r., k. 152; AIPN By, 0109/8, Sprawozdanie szefa WUBP w Bydgoszczy za okres 10–20 października do 1946 r., k. 8). Christa w zeznaniu z 7 grudnia 1948 r. podał, że w październiku 1946 r., będąc ze swoim oddziałem z Brzezinach, rozkazał „Moskicie” wymierzyć karę chłosty dwóm członkom miejscowej PPR. Nie podał jednak ich nazwisk (zob. AIPN Gd, 284/385, t. 4, Zeznanie Olgierda Christy „Leszka” w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Robertowi Nakwasowi-Pugaczewskiemu i in., k. 122). Tomasz Potempa (1892–?), zamieszkały w Brzezinach (powiat świecki), od marca do końca września 1945 r. był funkcjonariuszem MO (zob. AIPN By, 270/1, Kartoteka funkcjonariuszy: Tomasz Potempa, k. 278).

⁹pasta do zębów⁹

⁰Malczewski PPR^{64o}

bibułka

[^m]

koperty

⁹wazelina⁹

⁹zeszyty⁹

⁰Guz Piotr UB⁰

Siemkowo^{65j}

Sawaj ¹– syn UB^{66l}

^{ja}Walkiewiczowa E [^m]^{67a}

^aFedek^{68a}

^mKoronowo^{69m}

^aSokoliński KM^{70a}

⁰ *Zapis przekreślony czarnym atramentem.*

⁶⁴ Chodzi o Konrada Milczewskiego, mieszkańca Brzezin, członka PPR. Szwadron „Leszka” wszedł do jego mieszkania 10 października 1946 r. Zabrał ubrania, gotówkę oraz wymierzył chłostę za przynależność do partii komunistycznej. Zob. AIPN By, 0109/8, Sprawozdanie szefa WUBP w Bydgoszczy za okres 10–20 października do 1946..., k. 8.

⁶⁵ Siemkowo – wieś w województwie kujawsko-pomorskim, w powiecie świeckim, gminie Lniano. Zostało zajęte przez szwadron „Leszka” 5 listopada 1946 r., po czym oddział dokonał tam akcji ekspropriacyjnej w sklepie Samopomocy Chłopskiej, w domu komendanta posterunku MO w Lnianie Jakuba Sokolnickiego (zob. niżej) oraz w kilku mieszkaniach należących prawdopodobnie do członków PPR. Zob. AIPN By, 203/70, Raport sytuacyjny z działalności Służby Zewnętrznej KPMO Świecie za listopad 1946 r., k. 29; AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 1–10 listopada 1946 r., k. 164.

⁶⁶ 5 listopada 1946 r. szwadron „Leszka” w czasie akcji ekspropriacyjnej w Siemkowie wszedł do gospodarstwa Stanisława Sawy. Skonfiskował sześć płaszczy (w tym dwa wojskowe), dwa ubrania męskie, sweter, cztery pary bielizny męskiej oraz 1800 zł (zob. AIPN By, 203/70, Raport sytuacyjny z działalności Służby Zewnętrznej KPMO Świecie za listopad 1946 r., k. 29; AIPN By, 0109/10, t. 1, Raport referenta Stanisława Wójtowicza dotyczący akcji operacyjnej, 6 XI 1946 r., odpis, k. 199). Synem Stanisława Sawy był Jan Sawa (1921–?) – funkcjonariusz UB, w 1946 r. szef PUBP w Sępólnie. Zob. AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 1–10 listopada 1946 r., k. 164; AIPN By, 0122/403, Akta osobowe funkcjonariusza UB Jana Sawy.

⁶⁷ Być może chodzi o Emilię Walkiewiczową z Siemkowa. Zob. AIPN By, 058/2, Raport dekadowy kierownika PUBP w Świeciu za okres 1–10 listopada 1946 r., k. 161, gdzie zacytowano jej wypowiedź skierowaną przeciwko rządowi komunistycznym (doniesienie informatora „Maciek”).

⁶⁸ Fedkowie mieszkali wówczas na terenie Siemkowa. W kartotece ogólnoinformacyjnej MSW zachowała się karta Józefa Fedeka (1887–?), ur. w powiecie Tuchola, gdzie został on określony jako „bogacz wiejski”, posiadający ponad 22 ha ziemi. Zob. AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, nr karty 231.

⁶⁹ Koronowo – miasto w województwie kujawsko-pomorskim, siedziba władz miejsko-gminnych.

⁷⁰ Chodzi o nazwisko Sokolnicki. Jakub Sokolnicki (do 1927 r. nazwisko Babiarz, 1901–?) – ur. w Sokolnikach (województwo łwowski), od połowy lat dwudziestych XX w. mieszkał na terenie Jędrzejewa (gmina Lniano, powiat świecki), a od 1945 r. w Siemkowie, gdzie posiadał kilkukhektarowe gospodarstwo rolne. W tym samym roku wstąpił do PPR oraz tworzył posterunek MO w Lnianie, gdzie do 1947 r. był komendantem. 5 listopada 1946 r. szwadron „Leszka” wszedł do mieszkania Sokolnickiego: „Banda ta była u ob. Sokolnickiego w domu, pytając gdzie komendant, lecz komendanta nie było bo trzymał służbę na posterunku MO we Lnianie” (zob. AIPN By, 0109/10, t. 1, Raport referenta Stanisława Wójtowicza..., k. 199). Biogram na podstawie: AIPN By, 90/4162,

^aMalinowski^{71a}

^aLubiński Fr[anciszek] Ang[ia]^{72aj}

[k.] 46

ⁱWojnasowa Halina⁷³

II osiedle oficerskie Żorż⁷⁴

Kasprowicza 8⁷⁵ⁱ

ⁱSzczepański Antoni jabłko Karsin⁷⁶

Bębenek Władysław Wisła Dąbrowa⁷⁷

Lorek Anzelm czereśnie Wiele⁷⁸

Burchard Michał las Bąk⁷⁹

Akta osobowe funkcjonariusza MO Jakuba Sokolnickiego. Zapisane przy nazwisku „KM” oznacza prawdopodobnie – komendant milicji.

⁷¹ Malinowski – mieszkaniec Siemkowa w 1946 r., bliżej nieznan.

⁷² Identyfikacja niepewna. Być może chodzi o Franciszka Lubińskiego (1920–?) – ur. w Węglarce (gmina Drzycim, niedaleko Siemkowa), artylerzystę 11. Pułku Artylerii Przeciwpancernej (od 10 maja 1945 r.) oraz 4. Pułku Artylerii Przeciwpancernej w 4. Dywizjonie Piechoty PSZ (11 stycznia 1946 r.). 29 kwietnia 1946 r. zgłosił się do repatriacji i 1 maja został zwolniony ze służby w PSZ. Data jego powrotu do Polski nieznana. Zob. Wojskowe Biuro Historyczne, Kolekcja akt żołnierzy polskich powracających z Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, II.53.34649, Franciszek Lubiński.

⁷³ Być może matka lub siostra „Żorża”.

⁷⁴ „Żorż” N.N. – w szwadronie Christy od 24 czerwca do listopada 1946 r. Jeżeli Halina Wojnasowa była matką lub siostrą „Żorża”, to być może jego nazwisko brzmiało Wojnas.

⁷⁵ Być może chodzi o adres w Krakowie.

⁷⁶ Antoni Szczepański (1911–?) – ur. w Karsinie (powiat chojnicki), sołtys w tej miejscowości, od 1946 r. członek PPR, od 1948 r. członek ORMÓ (zob. AIPN By, 070/1617, Notatka z ustalenia, Bydgoszcz, 11 VII 1948 r., k. 19; AIPN By, 678/1, Karta ewidencyjna członka ORMÓ, k. 335). Karsin – wieś w województwie pomorskim, w powiecie kościerskim, siedziba władz gminnych. 8 maja 1946 r. Został zajęty przez szwadron 5. Brygady Wileńskiej AK dowodzony przez ppor. „Lufę”. Rozbrojono gminny posterunek MO, dokonano akcji ekspropriacyjnej w GS oraz zajęto pocztę.

⁷⁷ „Przytrzymany również został do wyjaśnienia sprawy o. Bębenek Władysław, zam. w Karsinie”. AIPN By, 070/1617, Raport z akcji likwidacyjnej broni palnej w Parzynie sporządzony przez PUBP w Chojnicach 14 lipca 1948 r., k. 17. Zatrzymanym był Władysław Bemberek (1906–?) – ur. w Trzebuniu (powiat kościerski), mieszkaniec Karsina. W latach 1948–1952 był członkiem ORMÓ na terenie tej miejscowości (zob. AIPN By, 678/1, Kartoteka ewidencyjna ORMÓ: Władysław Bemberek). Dąbrowa – wieś leżąca około 4 km na zachód od Karsina.

⁷⁸ Anzelm Lorek (1909–?) – ur. w Wielu, rolnik. W raporcie z akcji likwidacyjnej broni palnej sporządzonym przez PUBP w Chojnicach 14 lipca 1948 r. zapisano: „Ponadto przeprowadzono rewizję domową u Lorka Anzelma, zam. w Wielu, pow. Chojnice [...]. W/w ponadto współpracował z tamt[ejszym] posterunkiem MO [w Karsinie], któremu nadano ps. Czereśnia, o którym to fakcie orientowała się grasująca również banda” (zob. AIPN By, 070/1617, Akta śledcze w sprawie nielegalnego posiadania broni palnej w Parzynie..., k. 18). Wiele – wieś leżąca około 5 km na północny zachód od Karsina.

⁷⁹ Michał Burchard (1888–?) – ur. w Bąku (powiat chojnicki), przed wojną właściciel sklepu z towarami kolonialnymi. Po wojnie sołtys w Bąku. W 1948 r. został oskarżony o przechowywanie broni i amunicji, uniewinniony z braku dowodów (zob. AIPN By, 070/1617, Notatka z ustalenia, Bydgoszcz, 11 VII 1948 r., k. 20; AIPN By, 00130/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, k. 1936). W sporządzonym przez chojnicki PUBP 14 lipca 1948 r. raporcie z akcji likwidacyjnej broni palnej zapisano: „Następnie

Mleczek Wincenty⁸⁰ gruszka Bąk
Pokrzywiński Józef winogrono Miedzno⁸¹
Kowalewski Teofil agrest⁸² [Miedzno]
Landowski Jan śliwa Karsin⁸³

[m]j

^bMrówczyński Krzysztof „Gilbert”^{84b}

[k.] 46a

^bPocztą Pomiechówek⁸⁵

(K.M.) powiat W.

Gryf⁸⁶

Powiat Susz⁸⁷

gmina Różowo⁸⁸

z kolei przytrzymano Burcharda Michała, b[yłego] inf[ormatora] ps. Las, zamieszkałego w Bąku” (zob. AIPN By, 070/1617, Raport z akcji likwidacyjnej broni palnej w Parzynie..., k. 17). Bąk – wieś leżąca około 3,5 km na północny wschód od Karsina.

⁸⁰ Wincenty Mleczek (1896–?) – ur. w Kosobudach (powiat chojnicki), w 1948 r. sołtys w Dąbrowie (gmina Karsin). Zob. AIPN By, 070/1617, Notatka z ustalenia, Bydgoszcz, 11 VII 1948 r., k. 20.

⁸¹ Bliżej nieznany. Według relacji funkcjonariuszy PUBP w Chojnicach dokonujących w lipcu 1948 r. przeszukań w mieszkaniach osób figurujących w *Notesie* Józef Pokrzywiński był nieznany mieszkańcom miejscowości. Natomiast w niedalekim Osowie mieszkała osoba o tym imieniu i nazwisku. Zob. *ibidem*.

⁸² Bliżej nieznany. Według relacji funkcjonariuszy PUBP w Chojnicach dokonujących w lipcu 1948 r. przeszukań w mieszkaniach osób figurujących w *Notesie*, Teofil Kowalewski był nieznany mieszkańcom miejscowości. Zob. *ibidem*.

⁸³ Jan Landowski (1897–1973) – ur. w Karsinie, gajowy w Dębowcu. W 1948 r. został oskarżony o nielegalne posiadanie broni. We wspomnianym raporcie z akcji likwidacyjnej broni palnej zapisano: „Dnia 14.7.48 r. udano się w tej samej sprawie do Landowskiego Jana, gajowego, b[yłego] informatora ps. Śliwa, zamieszkałego w Karsinie” (zob. AIPN By, 070/1617, Raport z akcji likwidacyjnej broni palnej w Parzynie..., k. 17; *ibidem*, Notatka z ustalenia, Bydgoszcz, 11 VII 1948 r., k. 19).

⁸⁴ Krzysztof Mrówczyński (vel Henryk Fiszerowicz) „Gilbert” (1924–?) – ur. w Poznaniu. Był żołnierzem w szwadronie Christy od 24 czerwca do listopada 1946 r. Ujawnił się w marcu 1947 r. w WUBP w Poznaniu, jako „dezterter” z „ludowego” Wojska Polskiego.

⁸⁵ Pomiechówek – wieś w województwie mazowieckim, w powiecie nowodworskim, siedziba władz gminnych. Znaczenie zapisanego w nawiasie K.M. nieznane.

⁸⁶ Mieczysław Filipowicz „Gryf” (1921–?) – ur. w m. Mścibór. Był członkiem Bojowego Oddziału Armii (BOA; Grupa Wołkowyska) z Bobolic. Od maja do listopada 1946 r. służył w 5. Brygadzie Wileńskiej AK – został przydzielony do szwadronu ppor. „Żelaznego”. Z zeznań Zdzisława Kręciejewskiego „Brzozy”, złożonych 29 stycznia 1947 r., wynika, że „Gryf” po rozwiązaniu oddziału udał się w towarzystwie innego partyzanta, Edwarda Żabczyńskiego „Sikory”, w okolice Modlina. Tam miała mieszkać matka „Sikory” oraz dziewczyna „Gryfa” (skądinąd wiadomo, że nazywała się ona Genowefa Jezierska – zob. przyp. 258). Filipowicz został aresztowany przez funkcjonariuszy UBP 17 grudnia 1946 r. i 9 czerwca 1947 r., wyrokiem WSR w Szczecinie, został skazany na 12 lat więzienia (zob. AIPN Sz, 187/98-99, Akta w sprawie przeciwko Wacławowi Sokołowskiemu vel Żuk Jan i in). Pomiechówek leży w odległości około 8 km od Modlina. Zob. AIPN By, 83/1, Protokół przesłuchania Zdzisława Kręciejewskiego, Bydgoszcz, 29 I 1947 r., k. 138.

⁸⁷ Susz – miasto w województwie warmińsko-mazurskim, w powiecie iławskim.

⁸⁸ Różowo – wieś w gminie Susz, około 3,5 km na północ od Susza.

[brak k. 47⁹⁰]

[k.] 48

[bez zapisów]

[widoczny ślad po wyrwaniu jednej karty]

[k.] 49

[bez zapisów]

[k.] 50-55

[bez zapisów]

[k.] 56

^jKonarzyny, powiat Czersk, kolonia Trankule⁹¹

V

1 mauzer⁹², 1 PPSza⁹³Osowo, kol[onia] Kujawy⁹⁴

V

300 szt[uk] PPSz

⁸⁹ Józef Ryński, „Tom” (1923–?) – ur. w powiecie Świeżan, od marca 1944 r. żołnierz AK, od początku czerwca do listopada 1946 r., członek szwadronu ppor. Smoleńskiego. Po rozwiązaniu szwadronu miał udać się do Jakóbkowa (zob. też przyp. 259; AIPN BU, 01439/57, t. 3, Akta śledztwa dotyczące Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, k. 106). W kwietniu 1947 r. ujawnił się w WUBP w Gdańsku. W lipcu 1948 r. podjął próbę ucieczki na Zachód, został zatrzymany na terenie Niemiec, w sowieckiej strefie okupacyjnej, następnie został wydany funkcjonariuszom UB. Aresztowano go w listopadzie 1952 r. pod zarzutem nielegalnego posiadania broni. Skądinąd wiadomo, że w Jakóbkowie mieszkał inny z członków oddziału „Zeusa”, Zygmunt Kulasiński (zob. AIPN BU, 0259/436, t. 1, Protokół przesłuchania Zygmunta Kulasińskiego, Ława, 20 XII 1946 r., k. 74). W 1946 r. w Suszu istniał punkt kontaktowy wileńskiej konspiracji. Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 3, Protokół przesłuchania Leona Smoleńskiego „Zeusa”..., k. 95, 114; *ibidem*, Protokół przesłuchania Bolesława Mikulewicza „Turwida”, k. 117–119.

⁹⁰ Karta została usunięta. Dzięki zeznaniu Christy z 11 października 1948 r. wiadomo, że na kartach 47 i 47a znajdował się „wiersz spisany z miesięcznika «Łowca»”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 92.

⁹¹ Błąd w zapisie, chodzi o Konarzyny koło Zblewa oraz osadę Trankule, około 6 km na zachód od Starej Kiszewy.

⁹² Mauzer – może chodzić o niemiecki karabin mauzer 98k, kal. 7,92 mm, najpopularniejszą broń strzelecką Wehrmachtu w czasie II wojny światowej, której duże ilości pozostały na ziemiach polskich po 1945 r. i w którą wyposażano funkcjonariuszy MO czy SOK. Mauzer 98k znajdował się na wyposażeniu armii niemieckiej od 1935 r.

⁹³ Sowiecki pistolet maszynowy PPSz, kal. 7,62 mm, konstrukcji Georgija Szpagina, wprowadzony na uzbrojenie armii sowieckiej w 1941 r. W tego rodzaju broń zostały wyposażone oddziały „ludowego” Wojska Polskiego, ale także funkcjonariusze MO czy UB (szczególnie z tzw. plutonów operacyjnych).

⁹⁴ Chodzi o Osowo Leśne i leżącą około 2 km na zachód osadę Kujawy. Osowo Leśne należy do gminy Lubichowo, około 21 km na południe od Starej Kiszewy. Skądinąd wiadomo, że na terenie Osowa z partyzantami współpracował Władysław Błaszczuk (zob. np. AIPN Gd, 05/54, t. 56, Raport sytuacji na listopad 1946 r., k. 316).

3 mag[azynek] do MG⁹⁵

Lubiński Edmund⁹⁶ – Lubiki W[ielkie]⁹⁷

V

1 PPSZ

Płd. od Huty⁹⁸, Osowiecki Alojzy⁹⁹

V

300 szt[uk] [do] PPSZ, 500 szt[uk] [do] rosyjsk[iego]¹⁰⁰

Kolonia Pólka¹⁰¹

V

1000 amunicji mauzer

300 PPSZ

bęben PPSZ¹⁰²

Brusy¹⁰³ – Parzyn¹⁰⁴ wieś

Rekowski¹⁰⁵

–

Orłowski¹⁰⁶

P

⁹⁵ MG – chodzi prawdopodobnie o niemiecki karabin maszynowy (*Maschinengewehr*) MG 34, który znajdował się na wyposażeniu wojsk niemieckich od 1934 r. Amunicja kal. 7,92 mm znajdowała się w dwubębnowych magazynkach.

⁹⁶ Edmund Lubiński (1922–?) – ur. w Lubikach (powiat starogardzki). Aresztowany przez UBP w lipcu 1948 r., jako współpracownik 5. Brygady Wileńskiej AK. We wrześniu 1948 r. skazany wyrokiem WSR w Gdańsku na pięć lat więzienia. Zob. np. AIPN Gd, 0046/783, t. 2, Repertorium Wydziału Śledczego WUBP w Gdańsku dotyczące prowadzonych spraw śledczych i osób podejrzanych za okres od 5 grudnia 1947 r. do 31 stycznia 1952 r., k. 12.

⁹⁷ Lubiki, około 5 km na wschód od Czarnej Wody, miejscowość w kompleksie leśnym, na południe od tzw. berlinki, leżąca około 13 km na zachód od Osowa Leśnego i około 2 km na zachód od Huty.

⁹⁸ Prawdopodobnie chodzi o wieś Huta, około 7 km na wschód od Czarnej Wody, na południe od tzw. berlinki.

⁹⁹ Bliżej nieznanymi.

¹⁰⁰ Trudno rozstrzygnąć o amunicję do jakiego rosyjskiego pistoletu bądź karabinu chodzi.

¹⁰¹ Pólka – osada leżąca około 2 km na północ od miejscowości Szlachta i około 8 km na południe od Czarnej Wody.

¹⁰² Magazynek bębnowy do pistoletu maszynowego PPSZ mieścił 71 sztuk amunicji.

¹⁰³ Brusy – miasto w województwie pomorskim, w powiecie chojnickim.

¹⁰⁴ Parzyn – wieś w województwie pomorskim, w powiecie chojnickim, w gminie Brusy.

¹⁰⁵ Feliks Rekowski (1911–1981) – ur. w Lasce lub Pieckach (powiat chojnicki), pracownik leśnictwa w Parzynie. Został aresztowany 24 grudnia 1946 r. WSR w Bydgoszczy 7 marca 1947 r. skazał go na 10 lat więzienia za współpracę w partyzantach (na mocy amnestii kara skrócona do 5 lat). W 1994 r. sąd w Bydgoszczy uznał nieważność wyroku. Zob. AIPN By, 010/12, Karta na pomocnika nielegalnej bandy, k. 135; AIPN By, 061/18, Sprawozdanie dekadowe Referatu Śledczego PUBP w Tucholi za okres 20 grudnia 1946 r.–1 stycznia 1947 r., k. 179; AIPN By, 66/826, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy o unieważnieniu wyroku w sprawie przeciwko Feliksowi Rekowskiemu i Alojzemu Orłowskiemu, 24 X 1994 r., k. 171–172.

¹⁰⁶ Alojzy Orłowski (1907–?) – ur. w Widnie (powiat chojnicki), pracownik leśnictwa w Parzynie. Został aresztowany 24 grudnia 1946 r. WSR w Bydgoszczy 7 marca 1947 r. skazał go na 10 lat więzienia za współpracę w partyzantach (na mocy amnestii kara skrócona do pięciu lat). W 1992 r. sąd w Bydgoszczy unieważnił wyrok. Zob. AIPN By, 010/12, Karta na pomocnika nielegalnej bandy, k. 127; AIPN By, 061/18, Sprawozdanie dekadowe Referatu Śledczego PUBP w Tucholi..., k. 179; AIPN By, 66/826, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Bydgoszczy o unieważnieniu wyroku w sprawie przeciwko Feliksowi Rekowskiemu i Alojzemu Orłowskiemu, 10 VIII 1992 r., k. 145–146.

3 PPSz	1 rakieta ¹⁰⁷
1 MP ¹⁰⁸	2 dziesiątki mauzer ¹⁰⁹
6 ładownic ¹¹⁰	9 magazynków PPSz
4 magazynki PPSz	1 sten ¹¹¹
1 granat trzon	3 magazynki do PPSz
8 magazynków do Czecha ¹¹²	1 maszyna do pisania
1000 amunicji do PPSz	
4000 amunicji mauzer	V

Leśniczówka Parzyn Rajmun Ber[nard] ¹¹³	V P
1 panzerfaust ¹¹⁴	1 MG
1 Beretta ¹¹⁵	1 dziesiątka
2 MP	⁹ 1 granat trzon ⁹
⁹ 1 PPSz ⁹	⁹ 3 skrzynki amunicji taśmowej ⁹
2 skrzynki amunicji mauzer ^j	

[k.] 56a

^j Parzyn – sołtys ¹¹⁶	+ V P
---	-------

¹⁰⁷ Chodzi prawdopodobnie o rakietańce produkcji sowieckiej.

¹⁰⁸ MP – niemiecki pistolet maszynowy MP 40, kal. 9 mm, produkowany w Niemczech w latach 1940–1945, popularnie zwany szmajserem. Znajdował się na wyposażeniu polskich oddziałów partyzanckich, w tym 5. Brygady Wileńskiej AK.

¹⁰⁹ Prawdopodobnie chodzi o dwa magazynki liczące po 10 sztuk amunicji do pistoletu mauzer C 96, kal. 7,63 mm.

¹¹⁰ Chodzi prawdopodobnie o ładownice do magazynków pistoletu maszynowego MP 40.

¹¹¹ Sten – brytyjski pistolet maszynowy, kal. 9 mm, produkowany od 1941 r. W czasie II wojny światowej był zrzucany przez aliantów nad terytorium okupowanej Polski, jako wyposażenie dla polskich oddziałów partyzanckich. Z racji prostej konstrukcji w czasie okupacji niemieckiej był on też produkowany przez polskie zakłady konspiracyjne.

¹¹² Chodzi prawdopodobnie o broń produkowaną w czeskich zakładach zbrojeniowych, w czasie II wojny światowej, dla Wehrmachtu.

¹¹³ Bernard Rehmus (1905–1975) – ur. w Grudziądzu, w latach 1945–1948 leśniczy w Parzynie. Aresztowany w 1948 r., 4 października tego roku został skazany przez WSR w Bydgoszczy na 10 lat więzienia za współpracę z 5. Brygadą Wileńską AK oraz przechowywanie broni i amunicji (do lipca 1948 r. przechowywał 3 pistolety maszynowe MP40, 1 karabin 10-strzałowy, granat i amunicję). Z zachowanej dokumentacji wynika też, że 8 sierpnia 1946 r. miał zostać zwerbowany do współpracy przez PUBP w Chojnicach, ale okazał się „jednostką mało wartościową” i został wyeliminowany z sieci (lipiec 1948). Zob. AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, k. 1518; AIPN By, 00130/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, k. 169. Jego nazwisko występuje też czasami w zapisie Rhemus – zob. C. Obracht-Prondzyński, *Historia Kaszubów...*, s. 206.

¹¹⁴ Panzerfaust – niemiecki granatnik przeciwpancerny, produkowany w latach 1942–1945. Stanowił prostą w obsłudze i skuteczną indywidualną broń przeciwpancerną.

¹¹⁵ Beretta – chodzi prawdopodobnie o włoski pistolet maszynowy beretta wz. 1938, kal. 9 mm lub jedną z jego późniejszych wersji. Po zajęciu Włoch przez Niemców (1943 r.) ci ostatni kontynuowali jego produkcję jako MP 738i, wyposażając w ten rodzaj broni niektóre swoje oddziały.

¹¹⁶ W 1946 r. sołtysem w Parzynie był Józef Zblewski (1883–?) (zob. AIPN By, 66/1496, Protokół przesłuchania Władysława Zblewskiego w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Bernardowi Rehmusowi i Władysławowi Zblewskiemu, Chojnice, 13 VII 1948 r., k. 18; AIPN By, 070/1617, Notatka

1 derkacz ¹¹⁷	2 MP
2 PPSz	3 magazynki PPSz
⁹ 1 dziesiątka ⁹	1 bęben PPSz
2 ładownice	1 aparat telefoniczny
1 skrzynka amunicji taśmowej 800 szt.	

[^m]

Bącz – Kartuzy koło Mirachowice ¹¹⁸	V
Sołtys ¹¹⁹ 1 MG ¹²⁰ , PPSz, 2 kb ¹²¹	
Klawikowski ¹²² – dziekiar ¹²³ , PPSz, 2 kb	

Kolonia Rzym ¹²⁴ , na południowy wschód Mirachowice płaszczce, ładownice, pasy, amunicja	V
--	---

Polesie ¹²⁵	V
7 magazynków do dziesiątki	
2 dziesiątki mauzer	
3 pasy	
2 ładownice	

z ustalenia, Bydgoszcz, 11 VII 1948 r., k. 19). W zachowanych dokumentach ze śledztwa i procesu Rehmsa i Zblewskiego nie ma informacji o przechowywaniu przez niego broni, a jedynie o tym, że w maju 1946 r. w jego mieszkaniu przebywali partyzanci, nocując tam i jedząc obiad przygotowany z przyniesionych przez siebie składników (zupa pomidorowa z pomidorów w puszcze).

¹¹⁷ Derkacz – popularna wśród polskich partyzantów nazwa dla niemieckiego automatycznego karabinka szturmowego StG 44, kal. 7,92 mm, produkowanego w latach 1943–1945.

¹¹⁸ Kartuzy – miasto powiatowe w województwie pomorskim; Mirachowo – wieś w powiecie kartuskim; Bącz – wieś sołecka w gminie Kartuzy.

¹¹⁹ Władysław Miotk (1899–?) – ur. w Bączu (gmina Sianowo), w 1946 r. sołtys w Bączu, aresztowany przez UBP 19 lipca 1948 r. jako podejrzany o współpracę ze szwadronem „Żelaznego”, zwolniony z aresztu w Gdańsku 11 listopada 1948 r.

¹²⁰ Skądinąd wiadomo, że w tym wypadku chodzi o niemiecki lekki karabin maszynowy bergman MG 15, który 21 maja 1946 r. szwadron „Żelaznego” zabrał z gminnego posterunku MO w Przechlewie. Bergman MG 15 do 1939 r. znajdował się m.in. na wyposażeniu polskiej Policji Państwowej.

¹²¹ Chodzi o karabiny mauzer.

¹²² Władysław Klawikowski (1903–?) – ur. w Bączu (gmina Sianowo). UBP aresztowało go 19 lipca 1948 r. jako podejrzanego o współpracę ze szwadronem „Żelaznego”. Został zwolniony z aresztu w Gdańsku 11 listopada 1948 r.

¹²³ Dziekiar – popularna nazwa sowieckiego ręcznego karabinu maszynowego konstrukcji Wasilija Diegtiarowa, kal. 7,62 mm, produkowanego dla armii sowieckiej w latach 1927–1945. Jego cechą charakterystyczną był talerzowy magazynek, o pojemności 49 naboji, instalowany nad zamkiem.

¹²⁴ Rzym – miejscowość w powiecie kartuskim, w gminie Chmielno, leży około 5 km na południowy wschód od Mirachowa.

¹²⁵ Polesie – być może chodzi o miejscowość w gminie Tczew, około 15 km na zachód od tego miasta.

⁹Kolonia z UNRRA¹²⁶

1 derkacz, 3 magazynki do derkacza, 2 granaty trzon, 1 granat obronny, kabura, beret, torba^{aj}

[k.] 57

^jBoryszewo – Tczew¹²⁷

V

1 PPSz, 2 magazynki, 1 bęben i 40 amunicji

⁹Starogard¹²⁸

–

4 derkacze, 3 granaty zaczepne, 2 bluzy, 2 pistolety⁹

Kamienne Łąki¹²⁹

V

2 PPSz, 2 torby, ⁹1 dziesiątka⁹, 1 Beretta i 2 magazynki

^aU Babci¹³⁰

^pkoło stacji kolejowej Szałamaje^{131p}

–

1 MP, 1 granat obronny, 1 torba, 1 PPSz, 3 magazynki i bęben pełne,

¹²⁶ W grę może wchodzić kilka miejsc, w tym leśniczówek na terenie Borów Tucholskich, w których partyzanci przechowywali zarekwirowane z kolejowych transportów paczki UNRRA. Np. w miejscowości Zamarte (powiat tucholski, gmina Cekcyn) Feliks Wilkowski (1914–?) przechowywał paczki pozostawione przez partyzantów po akcji na pociąg na stacji Zarośle oraz broń: 1 MP, 3 granaty i 2 kb. Aresztowany 7 sierpnia 1946 r., skazany przez WSR w Bydgoszczy 26 sierpnia na karę śmierci (zamienionej na dożywocie). Zob. AIPN By, 010/12, Charakterystyka 5. Wileńskiej Brygady AK, k. 142.

¹²⁷ Boryszewo – miejscowość w gminie Tczew, około 15 km na zachód od tego miasta i około 3,5 km na północ od Polesia. Według raportu kierownika Referatu w Wydziale III WUBP w Gdańsku ppor. Stanisława Majewskiego 17 czerwca 1946 r. 12-osobowy oddział partyzancki przebywał w tej miejscowości u gospodarza Józefa Bronka, gdzie pozostał do godzin wieczornych (zob. AIPN BU, 01439/57, t. 4, Akta śledztwa dotyczące Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”: Raport specjalny, Gdańsk 24 VI 1946 r., k. 54 oraz Raport specjalny szefa PUBP w Tczewie, Tczew, 22 VI 1946 r., k. 56).

¹²⁸ Starogard – miasto powiatowe w województwie pomorskim, w 1946 r. siedziba PUBP i KPOMO. To na terenie powiatu starogardzkiego 19 maja 1946 r. szwadron ppor. Badochy rozbroił pięć (lub sześć) posterunków gminnych MO i jedną placówkę UBP (w Skórczu), zapoczątkowując trwający pięć kolejnych dni rajd po powiatach Pomorza. Umieszczony przy zapisie znak „–” oznacza, że złożona tam broń została przez oddział partyzancki podjęta.

¹²⁹ Kamienne Łąki – lokalizacja nieustalona.

¹³⁰ Nakwas-Pugaczewski w zeznaniu z 21 lipca 1948 r. twierdził, że pod tą nazwą należy rozumieć gospodarstwo pracownika kolei Edmunda Krzoski, gdzie melinowano broń. Miało ono znajdować się w Zawadzie, około 1,5 km na wschód od stacji Szałamaje i 1,5 km na południe od miejscowości Wieck, nad rzeką Wdą. Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 5, Akta śledztwa dotyczące Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”: Zeznanie, k. 274; Odręcznie sporządzone plany sytuacyjne z naniesioną lokalizacją „Babci”, k. 276–277; *ibidem*, t. 6, Pismo szefa WUBP w Bydgoszczy mjr. Krupskiego do dyrektora Departamentu III MBP w Warszawie, 8 XI 1948 r., k. 217, gdzie imię i nazwisko kolejarza, właściciela gospodarstwa; AIPN Gd, 284/835, t. 4, Zeznanie Olgierda Christy w sprawie karnej prowadzonej przeciwko Robertowi Nakwasowi-Pugaczewskiemu i innym, Gdańsk, 28 IX 1948 r., k. 71, gdzie podana nazwa miejscowości Zawady. Edmund Krzoska (1920–?) – ur. w Olszynie (powiat chojnicki), telegrafista PKP. W 1946 r. współpracował z 5. Brygadą Wileńską AK, we wrześniu 1948 r. funkcjonariusze PUBP w Chojnicach dokonali rewizji w jego gospodarstwie, poszukując ukrytej broni. Zob. AIPN BU, 2911/1, Kartoteka ogólnoinformacyjna, k. 1696.

^p *Dopisek w ołówkiem, inną ręką.*

¹³¹ Szałamaje – wieś w województwie pomorskim, w powiecie tucholskim, gminie Czersk.

50 sztuk PPSz^a

Harak Paweł¹³², Małe Lubiki¹³³ br[on] am[unicja]

V

Meliński Czesław Piece¹³⁴

Złotogórski Wacław¹³⁵ – kierownik UB Sztumⁱ

[k.] 57a

ⁱSendyga Michał gajowy¹³⁶

Brzemiana¹³⁷, powiat Tuchola UB PPR

Babcia

V P

4 derkacze, 1 magazynek z amunicjąⁱ

¹³² Paweł Herek (także: Cherek) (1902–?) – ur. w Lubikach, aresztowany przez UB P w lipcu 1948 r., zwolniony po kilku tygodniach. Zob. AIPN Gd, 0046/3, t. 6, Księga kontrolna osób zatrzymanych i aresztowanych Wydziału Śledczego WUBP w Gdańsku za okres od 8 lipca 1947 r. do 24 grudnia 1948 r., poz. 220.

¹³³ Lubiki Małe – wieś w województwie pomorskim, w powiecie starogardzkim, gminie Czarna Woda.

¹³⁴ Piece – wieś w województwie pomorskim, w powiecie starogardzkim, gminie Karsin, położona przy tzw. berlinie. W 1946 r. znajdowała się na obszarze działań szwadronów 5. Brygady Wileńskiej AK. Wspomniany Meliński to w rzeczywistości Czesław Mechliński, mieszkaniec Pieców. Według Christy, zeznającego w październiku 1948 r., miał on wskazać partyzantom chłopca, który posiadał niemiecki automat StG 44, „którego zabraliśmy”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 92–93.

¹³⁵ Wacław Złotogórski (1923–?) – ur. w Boguszkowicach (powiat kozienicki), z zawodu zecer. Do UB P wstąpił w kwietniu 1945 r. i został przydzielony jako referent gminny PUBP w Tczewie (placówka w Gniewie). Od 17 lipca 1945 r. był p.o. kierownika PUBP w Sztumie. 1 lipca 1946 r. został przeniesiony na stanowisko p.o. kierownika PUBP w Sławnie, co motywowano tym, że „przy przeprowadzaniu operacji z bandami wykazał mało inicjatywy i energii, tym samym stracił powagę na terenie Sztumu” (zob. AIPN BU, 0193/9012, Akta osobowe Wacława Złotogórskiego, k. 74–77). Chodzi o obławę z 10 czerwca 1946 r., która doprowadziła do porażki sił komunistycznych w Tulicach. Został zwolniony dyscyplinarnie z pracy w resorcie bezpieczeństwa 30 czerwca 1956 r. Od 1945 r. był członkiem PPR, od 1948 r. PZPR. O tym, że już w kwietniu 1946 r. mjr Szendzielarz, a co za tym idzie i inni członkowie oddziału partyzanckiego znali Złotogórskiego jako szefa PUBP w Sztumie, potwierdza zeznanie Tadeusza Hoffmana ze Sztumu, który 14 kwietnia 1946 r. został zatrzymany przez partyzantów pod Dzierzgoniem i spędził w ich towarzystwie kilkanaście godzin, rozmawiając m.in. z „Łupaszka” (zob. AIPN BU, 01439/57, Akta śledztwa dotyczące Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, t. 4, k. 99–101). W zeznaniu złożonym przez Christę w październiku 1948 r. znalazła się następująca informacja: „Złotogórski Wacław, kierownik UB Sztum, zapisany w celu zlikwidowania przy okazji”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 93.

¹³⁶ Prawdopodobnie chodzi o Michała Sendegę (1922–?), zwerbowanego jako informator przez PUBP w Tucholi (1945), następnie przejętego przez PUBP Świecie (1947–1948) (zob. AIPN By, 00111/7, Teczki personalne wyeliminowanych tajnych współpracowników dot. Wacław Pytel i in., k. 4560–4563). Zeznający w październiku 1948 r. Christa mówił: „Sendyga Michał, członek PPR i prawdopodobnie konfident Urzędu Bezpieczeństwa, zapisany celem jego zlikwidowania”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 93.

¹³⁷ Właśc. Brzemiona – wieś w województwie kujawsko-pomorskim, w powiecie świeckim, gmina Lniano.

6Derkacze 4 MP 4 magazynki
 8809 2741
 2450 14 magazynków
 9327
 9179
 5 kabur na magazynki do derkaczy
 1 kabura na magazynki do MP
 5 kabur do pistoletów
 5 toreb, 4 pasy główne, 4 celty, 2 berety, 2 polówki, lornetka, 980 amunicji
 do derkaczy, 4 granaty obronne, 1 zaczepny^{138c}

9Nowe Fünfmorgen¹³⁹ V P
 Koszarka 1 magazynek, 1 MP⁹

[k.] 58
 [bez zapisu]

[k.] 59
 10Framat.¹⁴⁰ TTki¹⁴¹
 44/95 mm [m]¹

[k. 59a]
 6Notes stanowi moją własność zawiera 62 kart[y].
 Odyn-Jankowski Józef^c

¹³⁸ Cały zapis dotyczący Babci (gospodarstwa Edmunda Krzoski) odnosi się zapewne do ostatniego okresu funkcjonowania szwadronu (październik–listopad 1946 r.), kiedy to Christa demobilizował resztki oddziału, a broń i elementy wyposażenia oraz umundurowania nakazał złożyć u osoby, która od długiego czasu współpracowała z partyzantami. Fakt, że wymieniono cztery automaty może wskazywać, że broń tę pozostawili tam w listopadzie 1946 r. zdemobilizowani przez „Leszka” członkowie szwadronu. Zob. AIPN BU, 01439/57, t. 5, Zeznanie Roberta Nakwasa-Pugaczewskiego w sprawie Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki”, k. 292.

¹³⁹ Pięćmorgi – miejscowość w powiecie świeckim, w gminie Jezewo, około 3 km na południowy zachód od Bąkowskiego Młyna. Wiadomo skądinąd, że 26 lipca 1946 r. siły bezpieczeństwa powiatu świeckiego (PUBP, MO) oraz wojska „ludowego” i KBW z Torunia i Bydgoszczy przeprowadziły dużą oblławę na partyzantów w okolicach miejscowości Pięćmorgi i Bąkowski Młyn, jednak bez rezultatu. Oblawa była wynikiem działań szwadronu „Leszka”, który tego dnia operował między tymi dwoma miejscowościami. Zob. AIPN By, 203/70, Raport sytuacyjny z działalności Służby Zewnętrznej KPMO Świecie za lipiec 1946 r., k. 11–12; AIPN By, 070/434, t. 4, Zeznanie Wacława Nowaka w sprawie żołnierzy i współpracowników 5. Wileńskiej Brygady AK, Świecie, 26 VII 1946 r., k. 129–130.

¹⁴⁰ Zeznający w październiku 1948 r. Christa co do zapisu na tej stronie stwierdził: „Strona 59. Nie mój charakter pisma i nie wiem, co to oznacza”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 11 X 1948 r., k. 93.

¹⁴¹ Pistolet TT – sowiecki pistolet konstrukcji Fiodora Tokariewa, kal. 7,62 mm, od 1930 r. produkowany w Związku Radzieckim, w zakładach zbrojeniowych w Tule.

¹⁴²[k. 60] nr 0

^bKrukówek^{143a}

Posterunek Mrocze¹⁴⁴

Powiat Wyrzysk^b

ⁱkolega Prędkiego^{145j}

^bDąbrowskiego 24–16¹⁴⁶

Gryf

Genowefa Jezierska¹⁴⁷ (dla Mietka)

Ostrowski Czesław¹⁴⁸

Tom (Tadzika R.)^{149b}

[wewnętrzna strona okładki]

Feliks [^m]

MIIWS/A/720^r

¹⁴² Karta w kolorze różowym.

¹⁴³ Krukówko – miejscowość w powiecie nakielskim, w gminie Mrocza, około 2,5 km na południe od Mroczy.

¹⁴⁴ Mrocza – miasto w powiecie nakielskim, około 27 km na wschód od Wyrzyska.

¹⁴⁵ Feliks Grzonka, „Prędkie” (1923–?) – ur. w Śliwicach (powiat tucholski), członek oddziału Władysława Chelińskiego „Małego” (Grupa „Tartak”), który przyłączył się do 5. Brygady Wileńskiej AK, działającej na terenie Borów Tucholskich. „Prędkie” walczył w szwadronie Christy „Leszka” od 10 sierpnia do października 1946 r. 24 października 1946 r. aresztowany przez funkcjonariuszy PUBP w Tucholi. Zob. AIPN By, 061/18, Sprawozdanie dekadowe Referatu Śledczego PUBP w Tucholi...

¹⁴⁶ Z zeznań Christy wynika, że chodzi o ul. Dąbrowskiego w Poznaniu. Był to adres kontaktowy Krzysztofa Mrówczyńskiego „Gilberta”. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 16 XI 1948 r., k. 106.

¹⁴⁷ Z zeznań Christy wynika, że Genowefa Jezierska była narzeczoną „Gryfa” i mieszkała w Pomiechówku. Zob. AIPN Gd, 284/835, t. 4, Protokół przesłuchania Olgierda Christy, Gdańsk, 16 XI 1948 r., k. 106.

¹⁴⁸ Z zeznań Christy wynika, że Czesław Ostrowski był mieszkańcem wsi Jakóbkowo w powiecie Susz i to przez niego należało kontaktować się z Józefem Rypskim „Tomem”. Zob. *ibidem*.

¹⁴⁹ Tom – Józef Rypski „Tom”.

^r U dołu strony – numer inwentarzowy Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, zapisany ołówkiem.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępnień.
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Delegatura
w Bydgoszczy.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku.
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie.
Archiwum Państwowe w Gdańsku.
Archiwum Państwowe w Olsztynie.
Wojskowe Biuro Historyczne.

Opracowania

Borkowski Ł., „Żelazny” od „Łupaszki”. Ppor. Zdzisław Badocha (1925-1946), Katowice-Warszawa 2017.

Brzezińska I., Kruk M., *Nie jesteśmy żadną bandą. My jesteśmy z miast i wiosek polskich. 5. Wileńska Brygada Armii Krajowej na Pomorzu*, wystawa IPN, panel 8, Instytut Pamięci Narodowej, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13758,Nie-jestesmy-zadna-banda-My-jestesmy-z-miast-i-wiosek-polskich-5-Wilenska-Brygad.html> [dostęp: 21 VII 2020].

Derecki M., *Historia partyzanckiej piosenki: „Dziś do ciebie przyjść nie mogę”*, „Kurier Lubelski” 1987, nr 207, <https://web.archive.org/web/20071218161030/http://www.tnn.pl/tekst.php?id=1157> [dostęp: 12 VI 2020].

Krajewski K., Łabuszewski T., „Łupaszka”, „Młot”, „Huzar”. *Działalność 5 i 6 Brygady Wileńskiej AK (1944-1952)*, Warszawa 2002.

Krajewski K., *Uderzeniowe Bataliony Kadrowe 1942-1944*, Warszawa 1993.

Łabuszewski T., *5. Brygada Wileńska AK na Pomorzu, Warmii i Mazurach 1945-1947*, Warszawa 2017.

Łabuszewski T., *Oddziały partyzanckie 5 Brygady Wileńskiej AK. Na Pomorzu, Warmii i Mazurach 1945-1947*, Warszawa-Jedwabno 2017.

Marszałec J., *Olgiard Christa (1923-2004) „Leszek”, dowódca szwadronu 5. Brygady Wileńskiej AK* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. 3, red. J. Kurtyka et al., Kraków-Warszawa-Wrocław 2007.

Marszałec J., *Robert Nakwas-Pugaczewski (1920-1973) „Okon”* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944-1956. Słownik biograficzny*, t. 3, red. J. Kurtyka et al., Kraków-Warszawa-Wrocław 2007.

Niwiński P., *Działania komunistycznego aparatu represji wobec środowisk kombatantów wileńskiej AK 1945-1980*, Warszawa 2009.

Niwiński P., *Okręg Wileński AK w latach 1944-1948*, Warszawa 1999.

Niwiński P., *Okręg Wileński Armii Krajowej w okresie od lipca 1944 r. do lipca 1948. Krótka charakterystyka*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, R. 4, nr 1.

Obracht-Prondzyński C., *Historia Kaszubów w dziejach Pomorza*, t. 5: *Dzieje najnowsze (od 1945 r.)*, Gdańsk 2019.

Ostrowski K., *Ostatnie pół wieku* [w:] *Lipusz-Dziemiany. Monografia*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 1994.

Polejowski K., *Jan Hap, ps. „Sztynny” – przyczynek do biografii żołnierza „Łupaszki”* [w:] *Żołtawy w 1945 roku. Źródła z niedawnej przeszłości*, red. A. Gąsiorowski, J. Hochleitner, Sztutowo 2017.

Polejowski K., *Malborska grupa wsparcia 5. Brygady Wileńskiej AK (1945-1946)* [w:] *Żołtawy w 1945 roku. Niedomknięte księgi*, red. T. Gliniecki, M. Owsiński, Sztutowo 2018.

Polejowski K., *O Polskę wolną i czystą jak łąka. Szwadron 5. Brygady Wileńskiej AK ppor. Zdzisława Badochy „Żelaznego” na terenie powiatu kartuskiego w maju 1946 roku*, Gdańsk 2021.

Szubarczyk P., *Pogrobowcy UB w akcji*, RadioMaryja.pl, <https://www.radiomaryja.pl/bez-kategorii/pogrobowcy-ub-w-akcji/> [dostęp: 21 VII 2020].